

HISTORICKO - PEDAGOGICKÉ FÓRUM

H

P

F

1 - 2
2024

ROČ. XIII.

Periodikum
o dejinách
školsťva a
pegagogiky
a školskom
múzejníctve

LIBRAVEC

MÚZEUM ŠKOLSTVA
a PEDAGOGIKY

Historicko-pedagogické fórum, číslo 1-2, ročník XIII., rok 2024

Vychádza raz ročne ako dvojčíslo.

Názov a adresa vydavateľa: CVTI SR - Múzeum školstva a pedagogiky, Charkovská 1, 841 07 Bratislava (Lamačská cesta 8A, 840 05 Bratislava; IČO 00151882)

ISSN 1338-693X

Časopis zapísaný do zoznamu elektronických periodických publikácií Ministerstva kultúry SR pod číslom EV 46/22/EPP.

Dejiny školstva a pedagogiky

Postavenie učiteľa v kontuberniách Uhorska v 16. a 17. storočí na príklade superintendencie Trenčianskej, Liptovskej a Oravskej (Libor Bernát, Janka Zajacová)	3
Vzdelávacie programy a predlohy v škole Cyrila Kutlíka (Iva Paštrnáková Dejová)	17
Poľnohospodárske školstvo na území Slovenska v rokoch 1945 – 1989 (Tímea Šeben Zat'ková)	43
Krátky život Pedagogického kabinetu Slovenskej akadémie vied (1954 – 1958) (Vladimír Michalička)	49

Školské múzejníctvo

Pedagogické časopisy z rokov 1918 – 1945 vo fonde Múzea školstva a pedagogiky (Jana Nenčevová Hradská)	59
DEJINAMI ŠKOLSTVA, nová expozícia v nových priestoroch (Daniela Vaněková)	81

Recenzie

Domenová, M. a kol: Non scholae, sed vitae discimus... (školstvo – knižná kultúra – osobnosti). (Libor Bernát)	88
---	----

Anotácie	92
----------------	----

Pokyny pre autorov	93
--------------------------	----

DEJINY ŠKOLSTVA A PEDAGOGIKY

POSTAVENIE UČITEĽA V KONTUBERNIÁCH UHORSKA V 16. A 17. STOROČÍ NA PRÍKLADE SUPERINTENDENCIE TRENČIANSKEJ, LIPTOVSKÉJ A ORAVSKEJ

Libor Bernát, Janka Zajacová

Abstrakt: V štúdiu sme sa zamerali na postavenie učiteľa v kontuberniách nachádzajúcich sa na území Superintendencie Trenčianskej, Liptovskej a Oravskej. Vychádzame najmä z primárnych prameňov školských zákonov, vizitačných protokolov a biografii pedagógov. Naším cieľom je zistiť, aké bolo postavenie, predovšetkým z právneho hľadiska, pedagógov. Postavenie učiteľa bolo určené ich povinnosťami a úlohou v spoločnosti, t. j. pedagogických, „liturgických“, cirkevných a týkajúcich sa správy mesta, obce. Analýza ukázala, že postavenie učiteľa ešte určovali jeho rodinné väzby, jeho osobnosť a začal sa tu prejavovať nepotizmus. Je možné konštatovať, že postavenie učiteľa bolo postavením služobníka k zemepánovi, síce vzdelaného, kvalifikovaného a zbožného, ale predsa len a len poníženého služobníka. Neexistencia jednotného zákona o školstve znižovala tiež postavenie učiteľa.

Kľúčové slová: učiteľ, rektor, vokátor, kontuberniálne zápisnice, právo

Abstract: In the study, we focused on the position of the teacher in fraternities (contubernium) located in the territory of the Superintendence of Trenčianska, Liptovská and Oravská. We are mainly based on the primary sources of school laws, visitation protocols and teachers' biographies. Our goal is to find out what the position of teachers was, especially from a legal point of view. The position of the teacher was determined by their duties and role in society, i.e. j. pedagogic, liturgical, ecclesiastical and related to city and village administration. The analysis showed that the teacher's position was still determined by his family ties, his personality, and nepotism began to manifest here. It is possible to state that the position of the teacher was the position of a servant to the landlord, an educated, qualified and pious one, but still only a humble servant. The non-existence of a unified law on education also reduced the status of the teacher.

Keywords: teacher, rector, invitationem littera (vocator), contubernial minutes, law

Úvod

S nástupom reformácie sa nastolila požiadavka, aby sa v každej farnosti nachádzala škola, „semenisko cirkvi“. To je rozdiel od predchádzajúcej doby, kedy sa školy nachádzali len pri významných a veľkých farnostiach. Svetskí učitelia, pokiaľ boli ženatí a neprijali kňazské svätenie, nemohli kvôli podmienke celibátu pomýšľať na duchovnú kariéru. Situácia sa zmenila nástupom reformácie.

Cieľom nášho príspevku bude opísať postavenie učiteľov¹ v kontuberniách ležiacich na území Superintendencie Trenčianskej, Liptovskej a Oravskej od konca 16. storočia až do roku 1711. Tzn. že chronologicky sa sústredíme na začiatok formovania kontubernií až po ich zánik v poslednom a najväčšom stavovskom povstaní Františka II. Rákociho. Vyjdeme

¹ Dobové pramene často nerozlišujú medzi pojmom učiteľ, rektor, pedagóg. Ako rektor bol označovaný správca školy, riaditeľ. Bol však veľký rozdiel medzi rektorom významnej školy a dedinskej školy.

predovšetkým zo „zákonov“ kontubernií, zo školských poriadkov, z predpisov pre rektorov, ak boli v kontuberniách spísané, z vizitačných protokolov a biografii pedagógov.

Špecifikom skúmaného územia je, že tu existovalo len jedno slobodné kráľovské mesto – Trenčín. Ostatné mestá boli poddanské. Na skúmanom území zohrával dôležitú úlohu rod Ilešháziovcov, dedičných županov stolíc Trenčianskej a Liptovskej. Do konca 16. storočia sa podľa popredného historika dejín školstva a pedagogiky Petra Vajcika na území terajšieho Slovenska nachádzalo 132 škôl. Až 19, t. j. 14,4 % z nich ležalo na území budúcej Superintendencie Trenčianskej, Liptovskej a Oravskej. Významné školy, okrem Trenčína, sa nachádzali v Bánovciach nad Bebravou, v Beckove, v Bytči, v Dolnom Kubíne, v Partizánskej (Nemeckej) Ľupči, v Púchove, v Ružomberku a v Žiline. Záležalo to nielen od podpory feudála, mestečka, ale najmä od osobnosti rektora.

Danou problematikou sa už čiastočne zaoberal Peter Vajcik v priekopníckej práci *Školstvo, študijné a školské poriadky na Slovensku v XVI. storočí* (Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1955). Na jeho dielo nadviazal ďalší významný historik dejín školstva a pedagogiky Vladislav Ružička monografiou *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu /po 70. roky 18. storočia/* (Bratislava: SPN, 1974). Obidve diela sa však zaoberajú školskými poriadkami pre slobodné kráľovské mestá (scholae civitates). V mnohých bodoch sú pre náš príspevok, a nielen preň, veľmi podnetné.

Kontuberniá, ich „zákony“ a Žilinská synoda

Keď sa vyčleňovali kňazi inklinujúci k reformácii, vytvorili na svoju ochranu kontuberniá (bratstva, fraternitas), ktoré ležali na území Nitrianskej diecézy a spadali pod jurisdikciu rímskokatolíckeho sídleného biskupa v Nitre. Tie sa potrebovali zjednotiť vieroučne na niektorých článkoch. V rámci budúcej superintendencie sa formovali kontuberniá v Trenčianskej stolici Hornotrenčianske (Bytčianske, Žilinské), Dolnotrenčianske a Hradňanské (Bánovecké, Záhorské). Samostatné kontuberniá boli v Oravskej a Liptovskej stolici.

Na území Trenčianskej stolice vznikli štyri „zákony“.² Dva pre Dolnotrenčianske kontubernium, jeden pre Hornotrenčianske kontubernium a jeden pre Hradňanské kontubernium *Articuli Fratrum Districtus Gradnensis*. Ich vzorom boli nemecké zákony (poriadky). Pri vstupe do kontubernia sa duchovní a učitelia podpisovali pod kontuberniálne zákony, čím ich akceptovali a sľubovali poslušnosť.

Staršie „zákony“ Dolnotrenčianskeho kontubernia vznikli asi už 9. októbra 1580 v Trenčíne *Laus Deo semper*³ a *Leges seu canones consistorii spiritualis inferioris tractus comitatus Trenchiniensis ... 15. januarii Anno 1590*.⁴

Staršie zákony Dolnotrenčianskeho kontubernia sa snažili vytvoriť jednotu v učení „ako potreba v cirkvi svornosti – ak má náboženstvo zostať neporušené“. Zákony boli tvorené kňazstvom a sú pretkané množstvom biblických odkazov. Prosia zemskú vrchnosť o ochranu. Skladujú sa z 27 bodov, upravujúcich predovšetkým liturgiu, modlitby, spevy, kázne, Večeru Pána, atď. Vymenovávajú sviatky, ktoré by sa mali dodržiavať, a v 26. bode sa venujú tiež

² Opisy zaznamenal tiež Daniel Krman vo svojom diele *Hungaria Evangelica sive Historia Evangelii Jesu Christi in Hungaria et Provinciis eius...* 1717. Opis Ľudovíta Balogha z roku 1848. Ústredná knižnica SAV, Lyceálna knižnica Bratislava, zv. 416, nepaginované. S takýmito štatútmi sa v rámci Nitrianskej diecézy stretávame už v roku 1494, kedy boli spísané pod predsedníctvom biskupa Antona I. zo Šankoniec (Sánkfalvy, Sánkfálvai, 1492 – 1500) a zaoberali sa otázkami krstu, sviatosti birmovania, eucharistie a rôznych citlivých problémov doby. Péterffy, Carolus: *Sacra concilia ecclesiae romanocatholicae in regno Hungariae celebrata. Pars I.* Viennae MDCCXLII., s. 255 – 281.

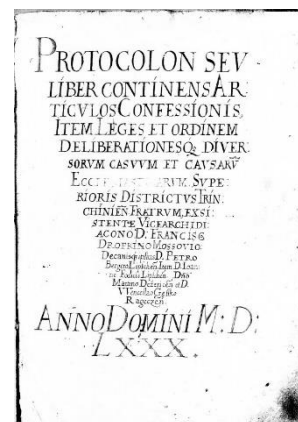
³ *Protocolon sev liber continens articulos confessionis item leges et ordinem ... Anno Domini M. D. LXXX.* Archív trenčianskeho seniorátu v Trenčíne, bez evidenčného čísla, f. 63 – 75, opublikované boli v *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár*, roč. 7, 1908, s. 23 – 35.

⁴ Opublikované boli tamže, s. 37 – 39. Obsahujú šesť hláv a dopĺňujú, spresňujú staršie „zákony“.

otázke ordinácie. Do dokumentu bola zakotvená žiadosť Dolnotrenčianskeho kontubernia, aby svetská (politická) vrchnosť neodopierala pomoc cirkvi a jej duchovným. S podobnou požiadavkou sa stretávame aj v iných kontuberniálnych zákonoch, napr. hornotrenčianskych, zvolenských. Požiadavka sa potom preniesla do XIV. bodu Žilinskej synody, ako ešte uvedieme.

„Zákony“ Hornotrenčianskeho kontubernia boli prijaté 12. februára 1600 na generálnej kongregácii v Bytči pod názvom *Leges hoc est Ordo et disciplina venerabilis contubernii seu Ministrorum docentium evangelium in Ecclesiis superioris districtus Trinchiniensis ... die duodecima mesis Februarii Anno Domini M. DC.*⁵

Obrázok č. 1: Titulná strana zápisníc Hornotrenčianskeho kontubernia

„Zákony“ boli prijaté za seniora Jána Noska (Noscko)⁶ a predsedníctva Juraja Turzu (Thurzo). Obsahovali 12 hláv, týkajúcich sa náuky, liturgie, mravov, kongregácií, kňazov a učiteľov.⁷

Oravské kontubernium prijalo zákony *Leges contubernii ministrorum in comitatu arvensi ecclesiis praeseidum anno 1595*. Z 55 článkov sa len desať venuje otázke školstva, resp. rektorov v časti Zákony pre rektorov škôl a kostolníkov.⁸

Dôležitým medzníkom bola 28. až 30. marca 1610 Žilinská synoda, ktorá sa konala pod patronátom uhorského palatína Juraja Thurzu. Na synode boli prijaté *Acta et conclusiones conventus seu synodi certorum inclity Hungariae regni Baronum, magnatum et nobilium, nec non legatorum et ministrorum Augustanae confessionis, ex decem Cis-Danubianis comitatibus, Solnae congregatorum, anno domini MDCX. diebus 18. 29. et 30. Martii*.⁹ Zo XVI. bodov len tri III. – V. sa týkali učiteľov.

V III. bode mal vizitátor zistiť „Či sa stará (rozumnej pastor – L. B.) o budovy chrámov, fár a škôl?“ Podobne majú vyšetriť, z ktorých miest (zborov) prišli učitelia, čo a ako učia mládež. Veľmi často sa superintendent zdržal v miestnej cirkvi iba deň a na hospitáciu učiteľa nemal čas. Väčšiu časť energie pochopiteľne venoval pastorovi a problémom zboru.

Terminológia záverov Žilinskej synody, podobne ako aj predchádzajúcich kontuberniálnych zákonov, nie je jednotná a je niekedy dosť nejasná.¹⁰

Dôležité bolo pre evanjelickú cirkev augsburského vyznania, že superintendenti dostali tiež právo, resp. povinnosť, vizitovať cirkevné zbory (*ius visitationis*), posviacky (*ius consecrationis*) a ordinácie (*ius ordinationis*).

Ďalší problém spočíval v nevytvorení konzistorií v rámci superintendencií. Ku komplikovaným sporom boli tak ad hoc privolaní seniori jednotlivých kontubernií. Výstižne

⁵ *Protocolon...*, nepaginované. Jeden opis sa nachádza v *Zápisoch Hradňanského kontubernia* nedat., f. 9 – 25 a druhý opis zaznamenal tiež Daniel Krman vo svojom diele *Hungaria Evangelica*, nepaginované.

⁶ Ján Nosko po štúdiách učil ako kolega v Partizánskej Lupči a od roku 1567 v Ponikách. V roku 1573 bol ordinovaný za diakona do Poník. Potom bol pastorom od roku 1581 v Boci, od roku 1586 vo Veličnej, od roku 1587 v Dolnom Kubíne, od roku 1590 v Španej Doline, asi od roku 1594 v Liptovskom Ondreji a od roku 1597 v Bytči.

⁷ Vieroučný obsah bol pochopiteľný, pretože kontuberniá sa potrebovali vymedziť voči učeniu husitov, kalvínov, anabaptistov a iných „akatólikov“, ktorí boli považovaní za sektárov. Tí boli postavení mimo zákon.

⁸ Bernát, Libor: Dejiny školstva v oravskom senioráte v 16. a 17. In *Pedagogická revue*, roč. 56, 2004, č. 5, s. 495.

⁹ *Acta synodorum*, Ústredná knižnica SAV (Bývalá lyceálna knižnica) Bratislava, rkp. zv. 235, s. 34 – 41. Tlačou to vydal per Wilhelmum Kauder 1708.

¹⁰ Kvačala, Ján: Prvý pokus utvorenia jednotnej správy ev. cirkvi na západnom Slovensku. In *Viera a veda*, roč. 1, 1930, s. 197.

to charakterizoval Ján Kvačala,¹¹ keď napísal: „Ani vzájomné styky medzi stavmi stoličnými, ani medzi superintendentami – so stavmi a medzi sebou, nie sú spomenuté, patrne ponechávajú sa náhodilosti alebo ľubovôli; snáď to slúžilo k väčšej slobode, ale iste hatilo i dobré zámery.“¹² Superintendentovi nezostávalo nič iné, ako sa v prípade konfliktu so šľachtou obrátiť na zemepánov, resp. barónov a dostali sa tak do závislosti od svetskej moci. V prípade, že svetská moc nezasiahla, tak mohli len odkázať problém na rozsúdenie – na Boží súd – slovami *Leges hoc est Disciplina* „Haec optamus, ac eventum Deo commendamus“.¹³

V XIV. bode *Acta Et Conclvsiones* jednoznačne nariadili superintendentovi a ostatným členom kontubernií, aby „požiadali v stolicích politickú vrchnosť, najprv domácu a potom, ak by bolo treba, i vyššiu, a nech poprosia od nich pomoc; a tie vrchnosti nesmú im nijak ochrany odprieť“.¹⁴

Ako závery Žilinskej synody, tak aj jej doplnenia, neboli prijímané všeobecne. Ako mnohé mestá, tak aj šľachtici sa nemienili vzdať svojej suverenity.¹⁵

Študijné poriadky a školské zákony

Samostatné školské poriadky na území Superintendencie Trenčianskej, Liptovskej a Oravskej vznikli v Trenčíne, v Bánovciach nad Bebravou a v Liptovskom kontuberniu. Väčšinou bol autorom dokumentu rektor a často vychádzali zo školských poriadkov, ktoré boli vytvorené na nemeckých školách. Ale ako ešte ukážeme, nie sú to len napodobneniny. Často však išlo o syntézy, resp. kompiláty rôznych školských poriadkov.

Školský poriadok v Trenčíne vznikol z podobných dôvodov ako v ostatných slobodných kráľovských mestách. Skladal sa z troch častí, *Leges pro*: 1. *Discentibus Speciales*, 2. *Oeonomo Scholae* a 3. *Discentibus Generales*. Pochádza zo 17. storočia a je spracovaný bez bližšieho určenia a udania autora. Predpisy sa týkali organizácie školy, nezmieňovali sa o štruktúre vyučovania. Poriadok nariadil žiakom rozprávať sa medzi sebou len latinsky.¹⁶ Veľmi stručne charakterizoval jeho štruktúru Vladislav Ružička, tvrdiac, že sa nachádza vo fonte.¹⁷

V roku 1608 boli spísané *Artikule latinskej školy v Bánovciach*, ktorých autorom bol Ursinus a je napísaná v duchu nemeckých školských poriadkov, resp. melanchtonovského, kresťanského humanizmu. Obsahuje 15 bodov a dodatok. Škola pre Ursina je „zvláštnym Božím príbytkom“.

V Liptovskom kontuberniu samostatne boli spísané zákony pre diaconov a pedagógov *Leges speciales dominos diaconos et rectores concernentes* (Osobitné zákony zaväzujúce pánov diaconov a rektorov). Datované boli 8. januára 1634. Vychádzajú zo Žilinskej synody a sú spísané v duchu podobných zákonov prijatých inými kontuberniami. Skladajú sa z piatich bodov na dvoch stranách.¹⁸

¹¹ Je pozoruhodné, koľko zaujímavých a kritických asociácií v 30. rokoch ohľadom Žilinskej synody vyjadril Ján Kvačala. Pritom spracovaním spisu o histórii Žilinskej synody k jej 300. výročiu bol poverený Jur Janoška, a nie niektorý z cirkevných historikov, ako napr. Ján Kvačala, Jozef Ľudovít Holuby alebo niekto iný.

¹² Kvačala, J.: *Prvý pokus...*, c. d., s. 208.

¹³ XII. Hlava.

¹⁴ Bernát, Libor: Trenčianske kontuberniá a Žilinská synoda. In *Od reformácie po založenie cirkvi : a reformációtól egyházalapításig. K 400. výročíu synody v Spišskom Podhradí : a Szepesváraljai Zsinat 400. évfordulójára*. Eds. P. Kóny, A. Kónyová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2014, s. 76.

¹⁵ Bodnárová, Miloslava: Vplyv mestských rád na cirkevný život miest v 16. storočí. In *Evanjelici a evanjelická teológia na Slovensku. Zborník pri príležitosti sedemdesiatky Doc. ThDr. Andreja Hajduka a doc. ThDr. Daniela Štefana Veselého*. Zostavil David. P. Daniel. Bratislava: Evanjelická bohoslovecká fakulta UK, 1999, s. 53 – 54.

¹⁶ *Slovenský biografický slovník. IV. M-Q*. Martin: MS, 1990, s. 218 naopak tvrdí, že autorom bol Martin Monkovicenus.

¹⁷ Podľa Ružička, Vladislav: *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu*. Bratislava: SPN, 1974, s. 116 sa nachádza v MV SR ŠA v Bratislave, pobočka Trenčín, ale tam podľa informácie pracovníčok archívu nie je.

¹⁸ Lauček, Martin: *Collectaneorum volumen XXII*. SNK LA Martin, C 1096/III., f. 1 – 2.

V kontuberniálnych zákonoch sú stanovené práva a povinnosti učiteľov. V zákonoch je používaný pojem „rector“. Podľa nich mal učiteľa predovšetkým prijímať pastor, ktorý ho doporučoval zboru, pokiaľ by ho uznal za spôsobilého. V slobodnom kráľovskom meste Trenčine rozhodovala mestská rada. Na významnejších šľachtických školách, napr. v Bánovciach nad Bebravou, Bytči a inde rozhodoval zemepán, t. j. Ilešháziovci, príp. v Ilave Ostrožičovci. Rektor mal prísť počestne na základe vokátora a so svedectvom zachovalosti. Formy vokátorov boli rôzne, miestne a časovo sa lišili.

V Liptovskom kontuberniu samostatne boli spísané zákony pre diakonov a pedagógov *Leges speciales dominos diaconos et rectores concernentes* (Osobitné zákony zaväzujúce pánov diakonov a rektorov). Datované boli 8. januára 1634. Vychádzajú zo Žilinskej synody a sú spísané v duchu podobných zákonov prijatých inými kontuberniami. Skladajú sa z piatich bodov na dvoch stranách.¹⁹

Postavenie pedagóga, jeho pracovné povinnosti a právne postavenie

Rektor (učiteľ) bol prijímaný na základe vokátora, pričom kľúčovú úlohu zohrával zemepán, senior, pastor a vedenie mestečka. Novonastupujúci pedagóg si podával žiadosť o prijatie osobne u svojej nastávajúcej vrchnosti. Niekedy ho vrchnosť posielala na štúdiá so záväzkom, s podmienkou, že po návrate zaujme miesto pedagóga v škole. Inokedy ho pozýval pastor. To všetko poukazuje na neusporiadanosť pomerov a právneho stavu.

Niekedy ustanovovanie učiteľov na školy viedlo i ku kompetenčným sporom medzi mestskou radou, zemepánom a pastorom. Často tu zohrával významnú úlohu pastor, ktorý poznal nastupujúceho rektora osobne, učil ho alebo mu bol doporučený na základe jeho rozsiahlych kontaktov. Tak nemeckoľupčiansky (dnes Partizánska Ľupča) pastor Ján Lochman (Lochmann, Lochmannus, Lochmanus Mošovský) pozval so súhlasom vedenia mesta za vedúceho chóru a pomocného pedagóga Štefana Bocka Varínského (Bazko, Boczko, Boztko), vtedy kantora v Trenčine, listom z 29. februára 1630. V liste vyzdvihoval jeho osobné vlastnosti a schopnosti.²⁰ Štefan Bocko Varínsky neprijal pozvanie a radšej pokračoval v ďalšom vzdelávaní.

Nástupca Jána Lochmana pastor Jakub Splenius listom z 17. 6. 1636 pozval Štefana Bocka Varínského za rektora slovami „V Ježiši Kristu, Predsedovi Múz! Dejopis všetkých vekov pokazuje, že školy vždycky bývaly pripojené cirkvám. Nie ináč, než ako v ľudskom tele čuvom sú pridané žily.“²¹

Pri významnejších školách, ktoré mali viac učiteľov, dôležitú úlohu zohrával rektor. V dobových prameňoch, najmä v *Gymnaziológii*, sa často objavuje fráza, rektor si prizval učiteľa po svojom boku. Napr. bytčiansky rektor „Ján Michal Crispini si prizval za učiteľov Mikuláša Martiniho z Ružomberka, Tomáša Korschitzu, Ondreja Luccaea, Jána Kalnikia, Jána Lyceaea, Matiaša Zorkócyho, Mikuláša Accipitrinu“.²²

Pedagóg mal byť nielen učený, ale taktiež bohabojný a oddaný obci. Sklíbiť všetky tri požiadavky bolo veľmi ťažké, ak nie takmer nemožné, splniť. Ak zhrnieme rôzne požiadavky na rektora (pedagóga) z viacerých školských poriadkov, tak sa tam objavujú schopnosti ako vzdelanosť, radostný pomer k práci, nežnosť, otcovskosť, čestnosť, užitočnosť atď. atď. Vyzdvihovali sa aj vlastnosti ako neúnavnosť, húževnatosť, horlivosť a zapálenie sa pre

¹⁹ Tamže.

²⁰ Rezik, Ján – Matthaides, Samuel: *Gymnaziológia: dejiny gymnázií na Slovensku*. Bratislava: SPN, 1971, s. 148 – 149. V roku 1614 spišský župan Stanislav Turzo zvolal synodu do Spišského Podhradia, ktorá vo svojich stanovách explicitne stanovila v článku XVIII., že „Rektorov škôl možno povolať na školy len so súhlasom farára, v inom prípade sa neuznávajú za rektorov“. Tamže, s. 102.

²¹ Hýroš, Štefan Nikolaj: *Zámok Lykava a jeho páni, poľahom na državie Liptov a okolie*. Turč. sv. Martin: Tlačou kníhtlač.-účastin. spolku, 1876, s. 230.

²² Rezik, J. – Matthaides, S.: *Gymnaziológia*, c. d., s. 102 – 103.

prácu.²³ Bol to ideál a realita bola odlišná. Svedčí o tom migrácia pedagógov, o čom ešte pojednáme.

Prekvapujúce je, koľko málo miesta venovali pedagogickým schopnostiam, stmelovaniu kolektívu, priateľskému vzťahu ku škole, pútavému vyučovaniu.

Na skúmanom území sa na vzdelanie rektorov nekládli prísne požiadavky. Dokonca ani na post rektora sa nevyžadoval ani titul bakalára. To si mohli dovoliť len popredné mestské školy. Absencia univerzity v Uhorsku, vojnové konflikty, nedostatok finančných prostriedkov²⁴ viedol k tomu, že vysokoškolské vzdelanie sa nevyžadovalo. Ale aspoň absolvovanie semestra, príp. bakalárskeho titulu, či magisterského znamenalo veľa a s okázalou povest'ou, ktorú niekedy širili bývalí študenti či publikačnou činnosťou to znamenalo vysoké renomé.

Ak by v Uhorsku existovala univerzita, jej absolventi by spadali pod ich jurisdikciu a nie pod zemepána alebo mesto. Univerzity pomáhali nielen umiestňovať študentov na popredné školy za pedagógov, ale snažili sa o ich metodické a odborné zasahovanie do činnosti správcov škôl.²⁵

Vo vokátore bolo taxatívne stanovené, že „rektor školy má byť podriadený svojmu pastorovi, spolu tiež s kolegami a žiakmi. Pastor mal byť učiteľovi prívetivým a zmierlivým otcom.“²⁶ Učiteľ mal pastorovi prejavovať náležitú úctu, poslušnosť činmi, verejne aj súkromne.

Pracovné povinnosti a postavenie k duchovnej správe, ktoré bolo v niektorých zákonoch vágne, inde presnejšie upravené, konkretizované. Vždy sa ale zdôrazňovala nadradenosť pastorov. Napr. v oravských predpisoch sa písalo: „2. Učiteľ nech poslúcha svojich kazateľov, ich dietky zdarma učí, bez ich vedomia školu neopustí, ani školský úrad bez vedomia seniorskej vrchnosti.“²⁷

Rektor vieru, súhlas s kontuberniálnymi zákonmi a poslušnosť kontuberniu stvrdzoval podpisom. Formula nemala dopredu daný vzor, ale obsahovala meno, priezvisko, funkciu, miesto pôsobenia a dátum. Napr. „Já Juraj Stranovius mladší rektor v Rajci podpisujem zákony ctihodného kontubernia“.

²³ Bernát, Libor: Osobnosť vysokoškolského študenta – budúceho učiteľa v Uhorsku v 16. a 17. storočí. In: *Osobnosť vysokoškolského študenta – budúceho učiteľa. Zborník z vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2005, s. 65, porovnaj ten istý: Homo bonus – homo religiosus. In: *Dobrá človek. Filozoficko-teologicko-etický pohľad*. Nitra: Univerzita Konštatína Filozofa v Nitre Filozofická fakulta, 2002, s. 167 a n. ISBN 80-89034-44-6.

²⁴ Ak študent nezískal štipendium od zemepána, mesta alebo rodiny, tak mal veľmi obmedzené možnosti štúdia na univerzite. Dokonca aj superintendent Joachim Kalinka žiadal magistrát mesta Trenčína o finančnú podporu pre štúdium svojho syna Zachariáša vo Wittenbergu. Väčšina pedagógov pochádzajúcich zo skromných pomerov mohla len konštatovať, ako rektor v Trenčíne Juraj Sartorius (Serator, Seratoris) v liste Jánovi Lochmanovi zo 17. 5. 1585, že hmotný nedostatok mu zabráňuje odísť na vyššie štúdiá do Nemecka. Rezik, J. – Matthaides, S.: *Gymnaziológia*, c. d., s. 108.

²⁵ Bernát, L.: *Osobnosť vysokoškolského študenta*, c. d., s. 62.

²⁶ Zmienené závery spišskej synody v článku XIX. stanovili: „Farári majú dohliadať na spôsob života, na povinnosti rektorov a na celú školu, majú napomínať tých, čo zanedbávajú svoje povinnosti“. Ružička, V.: *Školstvo na Slovensku*, c. d., s. 102.

²⁷ Novák, Pavol Samuel. Starodávne pravidlá seniorátu oravského. (Z príležitosti kanonickej visitácie verejnosti podané.), s. 173.

Obrázok č. 2: Podpis Juraja Stránovského ml. v zápisniciach Hornotrenčianskeho kontubernia²⁸

Rektori sa museli síce zúčastňovať na kongregáciách, ale nemohli zasahovať do ich priebehu. Na niektorých rokovaníach dokonca ani nesmeli zostať v miestnosti, čo vnímali ako mimoriadne ponižujúce.

Zatiaľ čo predpisy pre rektorov boli vágne. Vo vokátore bolo stanovené príjmy. Tejto otázke sa kvôli rozsahu a téme vyhneme. V niektorých vokátoroch boli presne stanovené povinnosti pre rektorov. Obyčajne zmluva bola obapolná, väčšinou na jeden rok. Podpisovali ju obidve strany a rektor skladal potom sľub vedeniu mesta (magistrátu) alebo zemepánovi, či jeho úradníkovi v zastúpení.

Povinnosti je možné rozdeliť do štyroch okruhov: pedagogických, „liturgických“, cirkevno-správných a týkajúcich sa správ mestečka (obce).

1) pedagogické povinnosti, t. j. výučba, vzdelávanie detí boli hlavnou náplňou práce učiteľov. Ďalej ich mal viesť hlbokej kresťanskej viere a morálke.

Väčšina vedenia mestečka a aj niektorí zemepáni chodili na „hospitácie“, kontrolu výučby. Renesančný veľmož, už viackrát spomínaný, Juraj Turzo, ktorý umiestnil školu v sídle svojej vlády na Bytčianskom zámku, niekedy chodieval kontrolovať pedagogický proces učiteľov, ktorých sám pozýval, vyberal a rektori mali vysoké platy.²⁹ Bytčianska škola sa stala za niektorých pedagógov jednou z popredných v Uhorsku,³⁰ bola vizitkou moci Juraja Turzu.

Vo vizitačnom protokole štvrtého superintendenta Joachima Kalinku z roku 1658 stojí, že škola v Svätom Michale (Ecclesia S. Michaelis, Zentmihal, Swaty Mihál, teraz Liptovský Michal) „nemá žiadne deti pre veľkú nedbanlivosť a lenivosť učiteľa“. Preto bol napomenutý, že ak sa nepolepší, bude zbavený miesta. Uvádza sa tiež meno rektora Mateja Miazdru (Mjazdar).³¹

²⁸ Juraj Stránovský (*okolo roku 1610, Stranovius, Stranovič, Straňovský) študoval v Bánovciach nad Bebravou, v Žiline a na univerzite v Rostocku. Po návrate do vlasti sa stal v roku 1640 rektorom v Rajci. Potom prešiel za rektora do Prievidze, ale už 25. novembra 1641 bol ordinovaný za diakona do Kysuckého Nového Mesta. Po roku 1652 bol pastorm v Trstenej. Triplicis Ordinis Matriculae Ordinatum, a Rndissimis Dominis Superintendentibus ... Schulek Matthias ... f. 225 – 226. Ústredný archív ECAV na Slovensku Bratislava bez ev. č.; Rezik, J. – Matthaides, S.: *Gymnaziológia*, c. d., s. 485, 490; Klein, Johann Samuel: *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn von Johann Samuel Klein*. II. Leipzig und Ofen 1789, s. 268.

²⁹ Bernát, Libor: Dejiny školstva v hornotrenčianskom senioráte v 16. a 17. storočí. In: *Pedagogická revue*, roč. 53, 2001, č. 1, s. 63.

³⁰ Borbis, Johannes R.: *Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protestant. Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern und in Siebenbürgen*. Nördlingen: Druck und Verlag der C. H. Beck'schen Buchhandlung, 1861, s. 59 uvádza popri Bytči, Bardejov, aj Bratislavu, Šoproň a Hlohovec. Vladislav Ružička dokonca tvrdí, že „(škola – L. B.) dokázala sa vo veľkej miere dostať na úroveň vtedajšieho európskeho školstva“. Ružička, V.: *Školstvo na Slovensku*, c. d., s. 38.

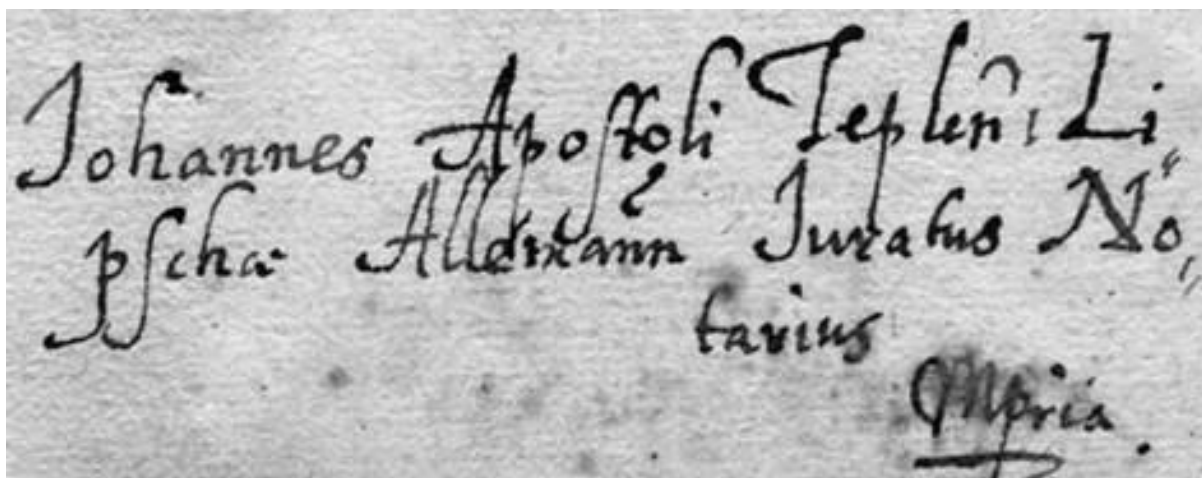
³¹ Tamže ..., f. 19.

Predpisy nezabúdali ani na to, aby žiaci neboli zneužívaní učiteľom ako sluhovia pre ich manželky. Realita však často bola iná.

2) „liturgické“, t. j. vypomáhať pastorovi pri Službách Božích. Ako kantor (správca chóru) viedol spevokol, predspevoval. Len väčšie zbory si mohli dovoliť kúpiť organ a využívať služby organistu, často učiteľa. V niektorých zboroch bol učiteľ tiež zvonárom, napr. v Námestove mal povinnosť zvoniť pre liturgické potreby, ale tiež napr. za búrky. Zvonári zvonili tiež na svitaní, napoludnie, pri pohrebe, ale tiež pri nábožnom modlení. Ďalej mohol mať učiteľ povinnosti ako udržiavať svetlo, sprevádzať pastora k chorým atď.³² Ako spevák sa zúčastňoval krstov, sobášov a pohrebov. K tomu mal viesť tiež žiakov k nácviu pohrebných piesní.

3) cirkevné, vyplývajúce z povinností ku kontuberniu, príp. superintendencii ako napr. zabezpečenie preposielanie správ, obehníkov od seniora, superintendenta iným pastorm, učiteľom. Niekedy mal rektor aj povinnosť kázať, hoci to bývalo ojedinelé. Dokonca trenčiansky rektor Daniel Remeň predniesol na pohrebe superintendenta Jána Hadíka v hornom kostole v Trenčíne báseň, v ktorej ocenil zásluhy superintendenta.³³

4) týkajúce sa správy mestečka, obce, napr. v niektorých mestečkách ako Partizánska (vtedy Nemecká) Ľupča, Trstená bol učiteľ viazaný aj povinnosťou pisára, notára pre mestečko. V Partizánskej Ľupči (Liptovské kontubernium) písali tiež „kroniku“ *Annales ciuitatis Lipcae Allemanorum ... 1579*. S touto povinnosťou sa stretávame v celom Uhorsku. Peter Vajcik uvádza napr. Modru.³⁴

Obrázok č. 3: Podpis Jána Apostoliho ako notára "kroniky" v Partizánskej Ľupči³⁵

Mnohí šľachtici, patróni fár si uplatňovali práva na učiteľov ako svojich služobníkov a využívali ich pre svoje záujmy. To bol prípad rektora v Súľove Jána Trochociho (Trochopaeus, Procopeci, Trochozy), ktorý musel sprevádzať svojho zemepána Teodóza Sirmiensesa (Széremy, Szirmyai, +1624), trenčianskeho podžupana a prísediaceho kráľovskej

³² MV SR ŠA v Bytči, pobočka Dolný Kubín, Kronika škôl inv. č. 134/928, s. 287.

³³ Slávik, Ján: *Dejiny zvolenského a. v. bratstva a seniorátu*. Banská Štiavnica: Tlačou a nakl. vdovy a syna Augusta Joergesa 1921, s. 805.

³⁴ Vajcik, P.: *Školstvo, študijné a školské poriadky*, c. d., s. 32.

³⁵ *Annales ciuitatis Lipcae Allemanorum ... 1579* MV SR ŠA v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš, mestečko Partizánska Ľupča, folia 217. Ján Apostoli bol najskôr kantorom a v rokoch 1616 – 1618 rektorom v Partizánskej Ľupči.

tabule. Učiteľ tak zanedbával svoje školské povinnosti.³⁶ Sirmiensiovci patrili k významným šľachtickým rodom v Trenčianskej stolici a zastávali dôležité úrady v stoličnej správe.

Hoci V. bod Žilinskej synody stanovoval povinnosti pre superintendentov „... učiteľov škôl majú podľa zákonov brániť proti každému bezpráviu a pohaneniu“. V skutočnosti ani superintendent, ani senior nemali možnosť usmerniť magnátov, významných šľachticov.

Patróni si vyhradzovali úctu od učiteľov a zasahovali do pedagogického procesu. Zachoval sa zápis o spore bolešovského rektora Pavla Ďuračku (Ďuraczka) s patrónmi Ondrejom Baltíkom a Františkom Borčickým. V prvom prípade išlo o urážku na cti a senior s predstaviteľmi kontubernia donútili učiteľa, aby sa patrónovi ospravedlnil. Bola mu vytýkaná nedbanlivosť v pedagogickom procese, málo žiakov a opilstvo. Komisia však nenašla dôkazy pre tieto tvrdenia a ukázalo sa, že učí asi 15 žiakov.³⁷

Pastor dohliadal aj nad morálnym správaním učiteľa. Ten sa nemal potulovať a bez súhlasu pastora opustiť farnosť. Mal sa vyhýbať krčmám, podozrivým domom, nemal hrať hazardné hry, napr. kocky. V prípade amorálneho správania mohol byť učiteľ zbavený úradu. Dialo sa tak po vyjadrení seniora, kontubernia a predovšetkým zemepána.

V prípade súkromnej alebo verejnej obžaloby učiteľa mal byť sudcom jeho pastor. Vychádzali z autority *Biblie*, v duchu reformačných myšlienok Martina Luthera – *Sola scriptura*. Podľa Ježiša povedal svojim učeníkom: „Keď sa tvoj brat zhrešil [proti tebe], choď a pokarhaj ho medzi štyrmi očami. Ak ťa poslúchne, získal si svojho brata; ak ťa neposlúchne, vezmi so sebou ešte jedného alebo dvoch, aby všetko bolo zistené svedectvom dvoch alebo troch svedkov. Ak ich neposlúchne, povedz to cirkevnému zboru; ak neposlechnie ani cirkevný zbor, nech ti je ako pohan a colník“ (Matúš 18, 15 – 20).³⁸

Ak nechcel rektor akceptovať výrok pastora, bol spor predložený seniorovi, resp. kontuberniu. Rovnako ako spor medzi pastorom a rektorom, podobne ako spory medzi učiteľmi.

Napr. medzi žilinským učiteľom Štefan st. Krušpíerom a považskobystrickým učiteľom Jánom Glovinusom došlo ku konfliktu o žiakov. Štefan st. Krušpíer považskobystrického rektora obvinil, že mu k sebe vábi žiakov. Kongregácia Hornotrenčianskeho kontubernia 6. marca 1602 napomenula Jána Glovina, aby sa vystríhal tejto aktivity, inak bude disciplinárne postihnutý.³⁹

Ak učiteľ nevykonával riadne svoje povinnosti, bol nedbanlivým, mal byť najskôr napomenutý a pokiaľ to nepomáhalo, ukázal sa ako nespôsobný, mal byť z úradu odstránený.⁴⁰ V záznamoch kontuberniálnych zápisníc alebo v *Gymnaziológii* sa takého zápisu objavujú dosť často. Napr. v Istebnom bol rektorského úradu pre nedbanlivosť voči mládeži po roku 1714 zbavený Zachariáš Heynitsek (Hajnicsek Rosenbergensis, Hajnitsek, Hajníček).⁴¹

Postavenie učiteľa záviselo tiež od toho, z ktorej vrstvy pochádzal učiteľ. Väčšina učiteľov, podobne ako kňazov, pochádzala z meštianskych a poddanských vrstiev, iba niekoľko

³⁶ O Jánovi Tropochocim nemáme veľa informácií. V roku 1602 podpísal kontuberniálne zákony ako rektor v Súľove. Tu mal konflikty s pastorom Petrom Holnapeom. V roku 1604 už bol rektorom v Noskoviciach. Pauliny, Ladislav: *Dejepis superintendencie nitrianskej. Dľa starých i novších prameňov ... IV. Jasenová: Salva, 1894, s. 8.*

³⁷ *Materiály k dejinám cirkví evanjelických a. v. v stolici Trenčianskej. Svazek V. Cirkve ev. a. v. Contubernia horno-trenčianského čili Žilinského Dieľ 2 Od Jozefa Lud. Holuby-ho farára ev. a. v. Zemansko-Podhradského a na ten čas seniora Trenčianského. V Zemanskom Podhradí r. P. 1888, s. 188, rkp. Transciui, Tranovského knižnica, Liptovský Mikuláš, sign. XV.E.169.*

³⁸ *Biblia: Písmo Sväté Starej a Novej Zmluvy. Liptovský Mikuláš, Banská Bystrica: Transcius a Slovenská biblická spoločnosť, 1999.*

³⁹ *Materiály k dejinám cirkví evanjelických a. v. v stolici Trenčianskej. Svazek V., s. 1137, porovnaj Rezik, J. – Matthaides, S.: Gymnaziológia, c. d., s. 514 a 571.*

⁴⁰ Novák, Pavol Samuel. Starodávne pravidlá seniorátu oravského, s. 173.

⁴¹ Rezik, J. – Matthaides, S.: *Gymnaziológia*, c. d., s. 528.

z nich pochádzalo zo zemianskych rodín. Výnimočne Ján Sinapius st.⁴² (*1559 Wartenberg v Sliezske) mal pochádzať z rodiny slobodných pánov a bol zakladateľom sliezske-uhorskej vetvy Sinapiovcov.⁴³

V rámci danej vrstvy dochádzalo k rodinnému popretkávaniu ako sobášmi, tak aj napr. úlohou kmotrovstva pri krste alebo tútorstva. Všetky konfesie kladli dôraz na krst. Líšili sa len jeho spôsobom prevedenia. Dôraz bol daný na funkciu krstných rodičov. Tak kremnický cirkevný poriadok z roku 1558 požadoval: „aby boli krstní rodičia pobožne napomínaní, aby verne plnili svoje povinnosti a prosili Boha o vieru pre nemluvniatka a ich Bohu porúčali...“⁴⁴

Ako príklad uveďme krst dcéry Juraja Tranovského (Tranoscia) – Zuzany, narodenej na Oravskom zámku 19. decembra 1630. Konal sa 29. decembra a krstnými rodičmi boli: oravský senior a pastor vo Veličnej Mikuláš Batiticius (Baricius) s manželkou, spolukmotrami sa stali – pastor dolnokubínsky Daniel Eliae (neskorší senior), Martin Levius, pôsobiaci na Oravskom Podzámku a diakon dolnokubínsky Václav Adami st.⁴⁵ Vzniklo tak duchovné príbuzenstvo. Účinok pre svetské civilné právo spočíval len v tom, že tvorilo vylučujúcu manželskú prekážku.⁴⁶ Takto sa pestovali cieľavedome spoločenské kontakty.

Dobové dokumenty nám nedokážu zatiaľ zodpovedať na otázku, aká veľká bola miera adopcie, resp. nakoľko zasiahla do skúmaných rodov. Dané informácie sú veľmi zriedkavé. Vieme napr., že Samuel Martini mal adoptívneho syna Jána Samuela Martiniho – Kováča (Fabri). To je správa z polovice 18. storočia. Môžeme tak usudzovať, že adoptívnymi deťmi boli pastorkovia.

Nepotizmus sa rozvíjal s upevňovaním tejto vrstvy, konštituovaním seniorátov a vznikom superintendencií. S podobným javom sa stretávame aj u kalvínskych cirkví v Uhorsku, vrátane Jednoty bratskej. Napr. po odchode Jednoty do vyhnanstva po roku 1628 v Púchove, v jednom z najvýznamnejších zborov v Uhorsku, bol správcom cirkvi švagor Jána Ámosa Komenského, Ján Effron Hranický (1650 – 1658). Okrem toho tu žil Komenského zať Ján Molitoris (Mlynařík), ktorý sa oženil s jeho dcérou Dorotou Kristínou.

Rodiny podporovali a protežovali svojich príbuzných, strýkovia (cirkevní hodnostári) mali patronát nad svojimi synovcami, alebo inými príbuznými v cirkvi.

Za príklad v školstve môže poslúžiť bánovecká a bytčianska škola. V Bánovciach nad Bebravou učilo šesť a v Bytči päť Lániovcov. A to v Bytči nepočítame s osobou bytčianskeho pastora, seniora Hornotrenčianskeho kontubernia a prvého superintendenta Trenčianskeho, Liptovského a Oravského – Eliáša Lániho, ktorý zasahoval do chodu školy.

Nebolo ani zriedkavé, že na tej istej škole učili otec a neskôr syn – napr. v Žiline Juraj a Zachariáš Clementisovci, Eliáš Ladiver st. a ml., v Trenčíne Ján Sopúšek a jeho syn Teodor atď. Podobne nachádzame v pedagogických funkciách aj bratov – napr. Jeremiáš st. a Juraj Sartoriovcu učili ako v Trenčíne, tak i v Partizánskej Ľupči.

Často dochádzalo k tomu, že rektori sa oženili s dcérou pastora. Mnohí pastori využívali svoje postavenie a snažili sa vydať svoje dcéry za rektorov. Tie sa mali naučiť, ako viesť domácnosť a rodičia sa im snažili nájsť vhodného ženícha, ideálne bolo, ak bol učiteľom,

⁴² Formy priezvisk používame podľa normy stanovenej v *Biografickom lexikóne Slovenska*. I.-V. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2002 – 2013, prípadne podľa *Slovenského biografického slovníka: od roku 833-1990*. IV. – VI. Martin: MS, 1990-1994.

⁴³ Minárik, Jozef: Budapeštiansky rukopis o genealógii Horčíkovcov. In: *Slovenská literatúra*, roč. 6, 1959, č. 2, s. 230; Prónay, Desiderius, Strop, Ladislav: *Monumenta historica evangelicorum in Hungaria*. Budapeštin: V. Hornyánszky, 1905, s. 136.

⁴⁴ Križko, Pavol: *Dejiny banskomeštského seniorátu*. Liptovský Mikuláš: Tranoscus 1948, s. 22.

⁴⁵ MV SR ŠA v Bytči, pobočka Dolný Kubín, Geburova pozostalosť, Oravské evanjelické fary a ich kňazi. Od počiatku reformácie do r. 1781. Príspevok k cirkevným dejinám Oravy. nedat. strojopis a rkp. b. d., s. 53.

⁴⁶ Luby, Štefan: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: nákl. Knižnice právnickej Jednoty, 1946, s. 257.

diakonom, pastorm, resp. mešťanom či šľachticom. Z právneho hľadiska dievčatá boli až do uzavretia pod právomocou otca a po uzatvorení manželstva manžela.

V skúmanej dobe sa ženili už učitelia, nečakalo sa na povolanie do duchovného stavu, aj keď predtým absolvovali univerzitné štúdiá. To je rozdiel od niektorých nemeckých oblastí, kde sa takmer tretina duchovných (37,1 %) ženila asi štyri mesiace po ordinácii.⁴⁷

Pastor stanovoval odmenu pre učiteľa. Dozvedáme o zadržiavaní platu rektorovi a nepozývaní ho k nedeľnému a sviatočnému obedu, čo bola povinnosť pastora. Pastora superintendent vyzval, aby si plnil svoje povinnosti.⁴⁸ Takýchto ponôš rektorov sú vizitácie plné. Väčšinou tieto spory končili zmierením, napravili sa krivdy a podali si obidve strany ruky.

Podobne ako pri pastoroch, aj pri učiteľoch bolo zvykom, často zapísaným v zákonoch, že vdove a deťom sa vyplatila odmena za nedožitý rok. Ak sa mal riešiť spor na základe testamentu, potom sa kreovalo akési „konzistorium“, aby vyriešilo situáciu. Na základe jeho rozhodnutia potom kontubernium rozhodlo spor. Ak učiteľ odchádzal v počestnosti, tak mu pastor a zemepán (mesto) napísali svedectvo zachovalosti, akúsi referenciu.

Ako pri duchovných, aj pri pedagógoch platilo, že to boli vzdelané a zbožné osoby, ale vo vzťahu k magnátovi boli len a len poníženými služobníkmi, ľahko nahraditeľnými. Nič viac a nič menej.

Nejednotnosť školského systému na skúmanom území, rôzne školské poriadky a povinnosti viedli superintendenta Joachima Kalinku (Kalinkius) k pokusu vytvoriť jednotný systém, ktorý spracoval v spise *Symetria ratae adornata*.⁴⁹ Ako už poznamenal popredný cirkevný historik Ján Kvačala, s určitými prvkami obsiahnutými v *Symetrii* sa sme sa už stretli u Eliáša Lániho a Turzovcov.⁵⁰

Predložil ho k vyjadreniu seniorátom Superintendencie Trenčianskej, Liptovskej a Oravskej. Hornotrenčianske kontubernium spis dostalo k dispozícii na kongregácii 6. novembra 1647 a na kongregácii 19. februára 1648 bolo doporučené odpísať jednotlivé časti na rozhodnutie seniora. *Symetria* sa síce týkala predovšetkým vzťahov superintendencie a seniorátov (zborov), vzťahu k svetskej moci atď. Ale z hľadiska školstva sa navrhovalo zriadenie dištriktuálnych škôl, postavenia a povinností rektora, pedagógov atď. Jeho koncepcia má niektoré spoločné rysy s Komenského koncepciou, ako ju načrtol v diele *Všeobecná porada o náprave vecí ľudských* ...⁵¹ *Symetria* zostala v rukopise a senioráty (zbory) ju odmietli, pretože by obmedzovala ich právomoci. Môžeme stanoviť hypotézu, že zástanca najprísnejšieho luteranizmu Joachim Kalinka bol čiastočne ovplyvnený jezuitským školstvom, jeho predpismi a snahou o unifikáciu.

Pedagogická činnosť nebývala väčšinou trvalým zamestnaním. Mnohí učitelia sa snažili rýchlo odísť zo školstva, aby „dlho nehltili školský prach“ a lopotili sa s deťmi. Výnimkou boli popredné rektorské miesta s mimoriadne vysokým platom – získali ich napr. Eliáš Ursinus (z Delitscha v Meissensku, pôvodným menom Bär) v Bánovciach nad Bebravou, Zachariáš Flottwedel (Flattwedel, Flottvedelius, Totvedel z Brunšvicka), Daniel Tiefenbacher (Tieffenbacher, Tischnebacher, Tissenbacher zo Znojma) v Bytči a niektorí iní. Uvedenú migráciu neobmedzovala ani superintendencia, ani senioráty. Našlo sa niekoľko jedincov, zanietencov, ktorí po odchode do duchovnej správy pokračovali v učiteľskom pôsobení.

⁴⁷ Wahl, Johannes: *Lebensplanung und Alltagserfahrung. Württembergische Pfarrfamilien im 17. Jahrhundert*. Mainz: Verlag P. von Zabern, 2000, s. 83.

⁴⁸ *Annales statutum numerum* ..., f. 11-18.

⁴⁹ Joachimovi Kalinkovi s dielom pomáhal senior Hornotrenčianskeho kontubernia Štefan Krušpír st. a Eliáš Ladiver st.

⁵⁰ Kvačala, Ján: *Dejiny reformácie na Slovensku*. Liptovský sv. Mikuláš: Nákladom spolku Tranoscus v Lipt. Sv. Mikuláši, 1935, s. 268; Luby, Štefan: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: nákl. Knižnice právnickej Jednoty, 1946, s.

⁵¹ *Vybrané spisy J. A. Komenského. IV*. Praha: SPN, 1966, s. 421 a nasl.

Pedagógovia sa snažili získať funkcie v cirkevnej správe, notárov (pisárov) v mestách alebo sa výhodne oženit s vdovami a získať status mešťana. Priamo to súviselo s ich postavením v kontuberniu, sociálnym statusom.

Záver

Postavenie učiteľa bolo dané kontuberniálnymi zákonmi, príp. predpismi pre pedagógov, čiastočne podmienkami vo vokátore, tradíciou, ktoré vytváralo i jeho sociálny status.

Neexistencia cirkevného zákona v superintendenciách nechala priestor tradícii, rozhodovaniu podľa jednotlivých precedensov, nejednotnosti a vplyvu svetskej moci. Patronátne právo dominovalo nad spravodlivosťou.

Podobne ako v prípade pastora, aj postavenie pedagóga bolo postavením služobníka k zemepánovi, síce vzdelaného, kvalifikovaného a zbožného, ale len a len poníženého služobníka. Na rozdiel od pastora, učiteľ sa nemohol ani oprieť o ordináciu. Bol pomerne ľahko nahraditeľný.

S nástupom katolíckej reštaurácie došlo k zmene školskej „politiky“ a postavenia učiteľa. Vo väčšine farností zostali školy v prevádzke a učiteľ bol predovšetkým pomocníkom farára.

Rímskokatolícka cirkev využívala niektoré rády a rehole napr. piaristov (*Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei*), františkánov (*Ordo Fratrum Minorum*), jezuitov (*Societas Iesu*) atď., ktoré sa venovali pedagogickej činnosti. Tá sa však v právnej rovine opierala *Corpus iuris canonici* a o vlastné regule. Napr. jezuiti mali *Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu*, z ktorého vychádzali tiež piaristi.

S príchodom reholí sa za katedry dostávajú rehoľníci a mníši s vysokoškolským vzdelaním. Nie vždy však dosiahli úroveň rektorov popredných mestských škôl, ktorí naviac neboli viazaných rehoľnými predpismi v pedagogickom procese. Ale ich postavenie bolo podstatne nezávislejšie od svetskej vrchnosti.

Príloha:

Fragment zo zákonov Hornotrenčianskeho kontubernia

XI. O rektoroch škôl a o diakonoch cirkvi

I. Aby nábožný a vzdelaný rektor školy mohol byť vymenovaný, pastor by mal zaintervenovať v cirkevnom zbore, predovšetkým u magistrátu a tiež u patrónov. A tak nech sa mu spoločnou voľbou a súhlasom poskytne učiteľský vokátor.

II. Rektor v škole má byť horlivým strážcom mravov, študentov i vyučujúcich.

III. Rektor vo zverenom úrade má byť verným a príkladným. Skúška mládeže nech sa skladá každý štvrtý rok alebo raz za polroka.

IV. Bezbožným spoločnostiam a vstupu do nečestných domov je nutné sa vyhýbať, ako aj do krčiem a do verejných domov. Nech vyhadzuje kolegov a žiakov, ktorí by to robili, aby také škodlivé skutky nenakazili celé stádo ako ovčinec.

V. Nech je uznávaný zbožnosťou, skvelosťou mravov, ako je umiernenosť, rozvážnosť, bezúhonnosť, tak žiakmi ako aj ostatnými [osobami].

VI. Pastora zboru musí mať v náležitej úcte a má ho poslúchať. Nech nie je pohoršiteľ celého domu farnosti a jeho narušiteľ aj s manželkou, ak nejakú má. Nech nič potajme proti nemu nerobí, ani sprisahania v písomnej podobe. Skôr ak by sa nejaké vyskytli, nech ich predloží pánu pastorovi, ak by nebolo potrebné o tom upovedomiť magistrát. Nech dbá o to, aby prostredníctvom žiakov sa neporušená a celistvá správa dostala k nemu.

VII. Nech prejavuje úctu patrónom a farníkom.

VIII. Nech sa živí tým, čo mu dá služobník cirkvi a Božie požehnanie. Nech je s tým spokojný, ani jedlá od neho nech nežiada, prípadne počestne nech sa stravuje za jeho stolom.

IX. Keď mu pastor spôsobuje bezprávie, najskôr nech si to vyrieši sám so sebou súkromne. Ak to nejde touto cestou, nech sa sťažuje u pána seniora a bratov, nie pred ľuďmi. Keď si to okolnosti budú vyžadovať, potom nech sa utieka o pomoc pri úrade podľa Kristovho ustanovenia a zákona lásky.

X. Má sa neustále zdržovať v škole, cestovať má pri veľkej naliehavej závažnosti pastora i patrónov, ak je cesta dlhšia, pozdravujúc ich doprevádza. Ak mu je prikázané, nech sa zdržuje doma. Keď pastor často vidí z istej spravodlivej veci, že sa chce potulovať a chce zanedbávať povinnosti svojho zamestnania, nesmie to dovoliť z dôvodu ohodnotenia a svedomia.

11. Najskôr nech vyučuje mládež v škole, aby mohli spievať v kostole všetko dôstojne, zbožne pri budovaní cirkvi.

12. Nech nezanedbáva litánie a žalmy, aj keby bol náhodou pastor neprítomný.

13. Nech nezanedbáva ranné, poludňajšie a večerné zvonenie.

14. Keď ho vyzve pán senior, aby prišiel na zasadnutie kontubernia, nech sa dostaví.

Protocolon sev liber continens articvlos confessionis item leges et ordinem ... Anno Domini M. D. LXXX. Archiv trenčianskeho seniorátu v Trenčíne, bez evidenčného čísla, nepaginované.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Pramene:

Ústredná knižnica SAV, Lyceálna knižnica Bratislava

Acta synodorum, rkp. zv. 235

Hungaria Evangelica sive Historia Evangeliii Jesu Christi in Hungaria et Provinciis eius...

1717. Opis Ľudovíta Balogha z roku 1848, zv. 416, nepaginované.

Tranoscius, Tranovského knižnica, Liptovský Mikuláš

Materiály k dejinám cirkví evanjelických a. v. v stolici Trenčianskej. Svazek V. Cirkve ev. a. v. Contubernia hornotrenčianského čili Žilinského Diel 2 Od Jozefa Ľud. Holubyho farára ev. a. v. Zemansko-Podhradského a na ten čas seniora Trenčianského. V Zemanskom Podhradí r. P. 1888, s. 595 – 1148, rkp., sign. XV.E.169.

Protocolon sev liber continens articvlos confessionis item leges et ordinem ... Anno Domini M. D. LXXX. Archiv trenčianskeho seniorátu v Trenčíne, bez evidenčného čísla, nepaginované.

Literatúra:

Bernát, Libor: Dejiny školstva v hornotrenčianskom senioráte v 16. a 17. storočí. In: *Pedagogická revue*, roč. 53, 2001, č. 1, s. 62 – 76.

Bernát, Libor: Dejiny školstva v oravskom senioráte v 16. a 17. In: *Pedagogická revue*, roč. 56, 2004, č. 5, s. 492 – 512.

Biblia: Písmo Svätej a Novej Zmluvy. Liptovský Mikuláš, Banská Bystrica: Tranoscus a Slovenská biblická spoločnosť, 1999, 882, 299 s.

Borbis, Johannes R.: *Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protestant. Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern und in Siebenbürgen*. Nördlingen: Druck und Verlag der C. H. Beck'schen Buchhandlung, 1861, 520 /2/ s.

Dobrý človek. Filozoficko-teologicko-etický pohľad. Nitra: Univerzita Konštatína Filozofa v Nitre Filozofická fakulta, 2002, 344 s. ISBN 80-89034-44-6.

Evanjelici a evanjelická teológia na Slovensku. Zborník pri príležitosti sedemdesiatky Doc. ThDr. Andreja Hajduka a doc. ThDr. Daniela Štefana Veselého. Zostavil David. P. Daniel. Bratislava: Evanjelická bohoslovecká fakulta UK, 1999, 327 s.

Hýroš, Štefan Nikolaj: *Zámok Lykava a jeho páni, poľahom na državie Liptov a okolie*. Turč. sv. Martin: Tlačou kníhtlač.-účastin. spolku, 1876, 550 s.

- Križko, Pavol: *Dejiny banskomestského seniorátu*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius 1948, 274 s.
- Kvačala, Ján: *Dejiny reformácie na Slovensku*. Liptovský sv. Mikuláš: Nákladom spolku Tranoscius v Lipt. Sv. Mikuláši, 1935, 303, XIV. s.
- Kvačala, Ján: Prvý pokus utvorenia jednotnej správy ev. cirkvi na západnom Slovensku. In *Viera a veda*, 1930, roč. 1, s. 197 – 200.
- Luby, Štefan: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: nákl. Knižnice právnickej Jednoty, 1946, 630 s.
- Minárik, Jozef: Budapeštiansky rukopis o genealógii Horčíčkovcov. In *Slovenská literatúra*, roč. 6, 1959, č. 2, s. 228 – 232.
- Od reformácie po založenie cirkvi : a reformációtól egyházalapításig. K 400. výročíu synody v Spišskom Podhradí : a Szepesváraljai Zsinat 400. évfordulójára*. Eds. P. Kóny, A. Kónyová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2014, 440 s.
- Osobnosť vysokoškolského študenta – budúceho učiteľa. Zborník z vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2005, 129 s. ISBN 80-89034-44-6.
- Pauliny, Ladislav: *Dejepis superintendencie nitrianskej. Dľa starých i novších prameňov ... IV*. Jasenovák: Salva, 1894. 266 s.
- Péterffy, Carolus: *Sacra concilia ecclesiae romanocatholicae in regno Hungariae celebrata. Pars I*. Wienae MDCCXLII., 361 s.
- Prónay, Desiderius, Stromp, Ladislav: *Monumenta historica evangelicorum in Hungaria*. Budapestini: V. Hornyánszky, 1905, 687 s.
- Rezik, Ján – Matthaides, Samuel: *Gymnaziológia: dejiny gymnázií na Slovensku*. Bratislava: SPN, 1971, 620 s.
- Ružička, Vladislav: *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu (po 70. roky 18. storočia)*. Bratislava: SPN, 1974, 409 s.
- Slávik, Ján: *Dejiny zvolenského a. v. bratstva a seniorátu*. Banská Štiavnica: Tlačou a nakl. vdovy a syna Augusta Joergesa 1921, 885 s.
- Vajcik, Peter: *Školstvo, študijné a školské poriadky na Slovensku v XVI. storočí*. Bratislava: vydavateľstvo SAV, 1955, 176 s.
- Vybrané spisy J. A. Komenského. IV*. Praha: SPN, 1966, 627 s.
- Wahl, Johannes: *Lebensplanung und Alltagserfahrung. Württembergische Pfarrfamilien im 17. Jahrhundert*. Mainz: Verlag P. von Zabern, 2000, 286 s. ISBN 978-3-525-10017-2.

PhDr. a ThMgr. Libor Bernát, CSc.

Katedra humanitných vied Stavebnej fakulty STU v Bratislave

Radlinského 2766/11, 810 05 Staré Mesto

libor.bernat@stuba.sk

JUDr. Janka Zajacová, PhD.

Katedra humanitných vied Stavebnej fakulty STU v Bratislave

Radlinského 2766/11, 810 05 Staré Mesto

janka.zajacova@stuba.sk

Posúdili: Mgr. Janka Medved'ová, PhD., PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

VZDELÁVACIE PROGRAMY A PREDLOHY V ŠKOLE CYRILA KUTLÍKA

Iva Paštrnáková Dejová

Abstrakt: Štúdia popisuje komplexné fungovanie Srbskej kresliarskej a maliarskej školy (1895 – 1900), s dôrazom na unikátne kresliarske predlohy (zachované na Slovensku) a výkresy žiakov (zo Srbska). Ďalej sú v štúdiu podrobne analyzované programy a obsah jednotlivých predmetov maliarskeho i remeselného oddelenia školy. Ich autorom bol slovenský maliar a zakladateľ školy Cyril Kutlík (1869 – 1900) s kolektívom pedagógov. Kutlíkova škola položila trvalé základy pre tradíciu vzdelávania srbských umelcov v domácom prostredí a čiastočne vyškoloval prvú generáciu srbských moderných maliarov.

Kľúčové slová: Cyril Kutlík, Srbská kresliarska a maliarska škola, výtvarné vzdelávanie, umelecko-remeselné školy.

Abstract: The study describes the complex functioning of the Serbian Drawing and Painting School (1895 – 1900), with an emphasis on unique draftsmen (preserved in Slovakia) and student drawings (from Serbia). Furthermore, the study analyzes in detail the programs and content of individual subjects of the school's painting and craft departments. Their author was the Slovak painter and school founder Cyril Kutlík (1869 – 1900) with a team of teachers. Kutlík's school set the permanent basement for the tradition of learning of Serbian artists in native background and partially schooled the first generation of Serbian modern painters.

Keywords: Cyril Kutlík, Serbian Drawings and Paintings School, art education, arts and crafts schools.

Stredoeurópske umelecké školstvo na prelome 19. a 20. storočia

„Zakladanie súkromných maliarskych škôl sotva možno vysvetliť iba dobovou módou. Boli to iste aj objektívne podmienky a spoločenská potreba,“ skonštatoval Marian Váross.¹ Maliarske akadémie a priemyselné umelecké školy v Strednej Európe boli na prelome 19. a 20. storočia v Mníchove, vo Viedni, v Budapešti a Prahe. Preto v ostatných častiach bývalého Rakúsko-Uhorska a na Balkáne vznikali aspoň rozlične zamerané maliarske prípravky. Kutlíkova inštitúcia sa stala jednou z nich. Ďalšími boli napr. Súkromná maliarska škola Vojtecha Klimkoviča v Košiciach (založená ešte v roku 1853), Súkromná škola Karola Záhorského v Prahe (vznikla okolo 1894 – 1895), či Súkromná maliarska škola Simona Hollósyho v Mníchove (už od roku 1886).

Založením *Srbskej kresliarskej a maliarskej školy* (od 1895) sa Kutlík zaradil medzi priekopníkov súkromného maliarskeho vzdelávania spomedzi slovenských a českých umelcov. Až potom nasledovali Súkromná maliarska škola Alojza Kalvodu a Súkromná maliarska škola Ferdinanda Engelmüllera (od 1897), obe v Prahe. Na Slovensku privátne umelecké školy vznikli až v 20. storočí: Súkromná maliarska škola Pavla Sujana v Bratislave (od 1905), Súkromná škola Gejzu Wagnera vo Svätom Jure (od 1910), či Súkromná škola Gustáva Mallého v Bratislave (existovala 1911 – 1932).

¹ Váross, Marian: *Výtvarný život na Slovensku začiatkom 20. storočia. Maliarstvo a grafika 1900 – 1918*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1971, s. 12.

Charakter a zameranie umeleckého školstva koncom 19. storočia predstavil Váross: „Výtvarné školstvo strednej Európy sa v priebehu deväťdesiatych rokov čo do štruktúry a učebných metód prispôsobuje novým pomerom. Modernizujú sa alebo sa zriaďujú nové speciálky, rozširuje sa výuka disciplín úžitkového umenia a priemyselného výtvarníctva, modernizujú sa vyučovacie metódy, orientujúce sa jednak na potreby praxe, jednak na nové ideovo-estetické názory (luminizmus). [...] Proti [...] protežovanému umeniu, ktoré podporovalo veľkomadarské mocenské aspirácie a vo výtvarnom názore nepresahovalo v podstate rámec akademického iluzionizmu, dvíhala sa z viacerých strán reakcia v podobe nastoľovania modernejších výtvarných programov. Z jednej strany to boli heslá secesie, ktoré sa postupne udomácňovali v kultúrnych strediskách strednej Európy, z druhej strany oneskorené prúdenie stredoeurópskeho impresionizmu, prejavujúceho sa zdôrazňovaním luminizmu a plenérového maľovania. V uhorskom výtvarnom živote sa to odrazilo jednak v novom charaktere umeleckopriemyselného školstva, jednak vo vzniku maliarskych kolónií, ktoré mali nielen umelecký, ale aj pedagogický význam, lebo boli terénymi výtvarnými školami svojho druhu.“² Silvia Ilečková doplnila že „impresionizmus sa v strednej Európe presadzuje a etabluje viac-menej so štvrt'storočným rozdielom oproti Parížu... Zároveň sa formovala jeho stredoeurópska redakcia – luminizmus, ktorý sa pestoval hlavne v letných maliarskych školách v prírode (typický je príklad Hollósyho školy v Nagybányi). Súbežne však existovali aj vyhranené prejavy secesie (1896 založený časopis *Jugendstil* v Mníchove, 1897 *Sezession* vo Viedni atď.), symbolizmu a od začiatku 20. storočia expresionizmu. Podnety týchto rôznorodých, zdanlivo nezmieriteľných tendencií sa [...] často stretávajú a prelínajú, vytvárajúc novú kvalitu, ktorá je vlastná výtvarnej kreativite mimocentrálnych umeleckých oblastí. Preto možno s istou licenciou hovoriť o *secesnom* vydaní impresionizmu.“³ Podobná situácia panovala koncom 19. storočia aj v Srbsku. Ešte nebola zriadená dlhšie trvajúca umelecká škola a budúci maliari odchádzali na umelecké štúdiá najmä na akadémiu do Mníchova, Viedne a Prahy. Nové tendencie, ako secesia a impresionizmus boli v Srbsku prijímané prostredníctvom podnetov a umeleckých časopisov z Mníchova, Viedne, či Paríža. So srbským variantom impresionizmu sa stretávame okolo roku 1912.

Jiří Kotalík, st. pri príležitosti 180. výročia založenia Akadémie výtvarných umení v Prahe rekapituloval, že záujem balkánskych študentov o pražskú umeleckú inštitúciu bol „v souladu s průkopnickým posláním, v němž někdejší žáci pražské školy J. V. Mrkvička a Jaroslav Věšín zapůsobili na rozvoj umění a jeho výuky v Bulharsku; či Cyril Kutlík v účasti na rozvoji výtvarného života v Srbsku.“⁴ Dodajme, že k trojici pražských absolventov sa založením maliarskej školy v Chicagu v Amerike (údaj podľa poznámky z Cyrilovho rukopisu) pridali aj Kutlíkov priateľ maliar a herec Vladimír Šamberk (*1869), syn známeho českého herca a režiséra Františka Ferdinanda Šamberka (1838 – 1904). Jan Václav Mrkvička (1856 – 1938) bol jedným zo zakladateľov Národnej akadémie umení v Sofii v roku 1896 a majster žánrového maliarstva Jaroslav Věšín (1860 – 1915) pôsobil v Sofii tiež ako výtvarný pedagóg.⁵ Ďalší Kutlíkovi rovesníci a kolegovia z pražskej akadémie uplatnili svoje pedagogické ambície na domácej pôde. Ferdinand Engelmüller (1867 – 1924) „v roce 1897 založil krajinářskou školu, která se stala v roku 1920 státní přípravkou na malířskou Akademii.“⁶ Karel Záhorský (*1870) založil súkromnú školu v Prahe medzi rokmi 1894 – 1895.

² Tamže, s. 8 – 9.

³ Ilečková, Silvia: *Slovenské výtvarné umenie 1900 - 1918*. Katalóg výstavy. Bratislava: Slovenská národná galéria, 1984, pozn. 15.

⁴ Kotalík, Jiří (ed.): *Almanach Akademie výtvarných umění v Praze k 180. výročí založení (1799 – 1979)*. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze – Národní galerie v Praze, 1979, s. 24.

⁵ Aj Kutlík spomína Věšína v Sofii v jednom zo svojich listov. Osobný fond Cyril Kutlík. Archív výtvarného umenia, Slovenská národná galéria, inv. č. 650/1996 aj. Tu sa nachádza tiež Mrkvičkov list Kutlíkovi z roku 1892.

⁶ Podľa štítiku pri Engelmüllerovom triptychu *Touha, hoře, klid* (1896) v Stálej expozícii *Krajina v českém umění 17. – 20. století* Národnej galérie v Prahe; Palác Kinských, 24. 11. 2007.

Kutlíkovce predošlé skúsenosti a pohnútky

Prvé skúsenosti s výučbou kreslenia siahajú ešte do obdobia Kutlíkových vlastných štúdií na Akadémii výtvarných umení v Prahe, resp. keď bol v intenzívnom kontakte s grófom Eduardom Pálffyom. V Pálffyovskom paláci Kutlík učil maliarske základy rodinného vychovávateľa velebného pána Ludevíta zo Szartorych (Sartory). Kresliť učil tiež dve dcéry generála grófa Kielmansegga a v roku 1891 dával hodiny kreslenia v dome kniežat'a Zdeňka Kolowrata Krakovského – tu učil samotného Zdeňka, ako aj „mladého grófa.“⁷ V Kutlíkovskej korešpondencii v jeho osobnom fonde v Archíve výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie (ďalej AVU SNG) nachádzame mená ďalších Cyrilových žiakov ešte z gymnaziálnych štúdií v Hradci Králové a z Prahy: Zdenka Hofrichtra a Rudolfa Járosyho. Vo Vysokom nad Jizerou Cyril Kutlík viedol a dozeral na maliarske realizácie Karla Schrötera, v roku 1892 člena mestskej rady.⁸ Magda Schrötrová uviedla: „[Otec] maloval tehdy svoji matku, Madonu a vysoké náměstí. [...] Jak dalece C. B. Kutlík, tehdy otcí pomáhal, jaký měl vliv na obrazy otcem malované, by poznal jen znalec jeho malířského umění.“⁹ Aj počas liečebného pobytu v juhotirolskom Arco Varignano (1893 – 1895) Kutlík dával súkromné hodiny dvom Angličankám – slečne a pani Harter a tiež ruskej princeznej Urusov.¹⁰

Až založením vlastnej školy sa Kutlíkovi naskytl priestor pre celistvé uplatnenie organizačných a pedagogických schopností. Autor Ljubinko uviedol:¹¹ „Predtým roku 1887 pri príležitosti školských prázdnin prišiel [Kutlík] do Belehradu na deň oslavy Vuka Karadžića.“¹² Stráviac nejaký čas v Belehrade [aj u strýca Félixa Kutlíka st. v Kulpíne] a zaujímajúc sa o mnohé vážne veci, videl, že Belehrad nemá maliarsku školu.“¹³ Ďalšie dokumenty pre voľbu Belehradu sa zatiaľ nenašli. V prostredí slovanského národa, blízko dlhoročného pôsobiska svojich predkov na Dolnej zemi, mohol cítiť určité zázemie.

Kutlíkovci

Kutlíkovci počas dvoch storočí zasiahli do spoločenského a kultúrneho diania v Rakúsko-Uhorsku, na Dolnej zemi a v Čechách.¹⁴ Maliarovým otcom bol evanjelický a. v. farár Bohdan Kutlík st. (1838 – 1925). Prispieval do náboženských časopisov a podieľal sa na založení *Evanjelického cirkevníka*. Tridsať rokov pôsobil v Podkrkonoší. Dôchodok strávil v Dechtároch na Liptove (z Potoka na Liptove pochádzala jeho manželka. Kutlíkovci boli usadení na Orave od 16. st., ale členovia rodiny presídlili až do Sedmohradska). Sám Bohdan sa narodil v Starej Pazove, v dnešnej Vojvodine. Jeho otec Ján Kutlík st. (1806 – 1890), maliarov deda, tam pôsobil vyše desaťročie ako ev. a. v. farár. Medzi Dolnozemocami spustil zbierku, podporujúcu Katedru česko-slovenského jazyka na Evanjelickom lýceu v Bratislave a

⁷ Cyril Kutlík v liste rodičom. Praha, 24. 3. 1891, AVU SNG inv. č. 650/1996.

⁸ Státní okresní archiv Semily, Archiv města Vysoké nad Jizerou, kniha 7, Zápisy zo schôdzí mestského výboru 1891 – 1894. Za overenie Schrötrovej funkcie ďakujem Jaroslavovi Bartákovi zo Semil (február 2009).

⁹ Magda Schrötrová v liste Borisovi Báľentovi. Vysoké nad Jizerou, 15. 3. 1960, AVU SNG inv. č. 650/1996.

¹⁰ Cyril Kutlík v liste rodičom. Varignano, 29. 12. 1894, AVU SNG inv. č. 650/1996.

¹¹ Ljubinko: Ideja za izradu ovako shvaćene slike... Kiril Kutlik. In: *Nada*. r. III. č. 21. Sarajevo: Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 20. okt./1. nov. 1897, s. 417.

¹² Išlo o oslavu storočnice od narodenia Vuka Stefanovića Karadžića (1787 – 1864). K pietnemu aktu v súvislosti s prevozom Karadžićových posmrtných ostatkov z Viedne do Belehradu došlo až v roku 1897.

¹³ Rok 1887 z jedinej Kutlíkovskej rozsiahlejšej biografie, ktorá vyšla za jeho života, nie je v súlade s popisom na jeho portrétnej fotografii. V AVU SNG sa nachádza Cyrilova mladícka podobiza z fotoateliéru Johanna Rechnitzera z Nového Sadu. Popis: *Cyril Kutlík na cestách v Uhrách. Kulpín. 20. 9. [188]8*, možno písaná rukou strýca Félixa Kutlíka st. je snáď neskoršia. Nateraz nevieme, či by Cyril ako študent navštívil Srbsko dva roky po sebe (1887 aj 1888).

¹⁴ Pozri: Kutlík, Félix, ml.: *Dejiny Kutlíkovcov*. Bratislava: vlastným nákladom 1931, 83 s.; Čelovský, Samuel: *Mladost' Félixa Kutlíka*. Nový Sad : Obzor, 1982, 300 s.; Žiláková, Mária (ed.): *Kutlíkovci na Bánheďi*. Veľký Bánheď : Spolok pre zachovanie slovenských tradícií vo Veľkom Bánheďi, 2018, 236 s.

bojoval proti odnárodňovaniu a maďarizácii. Bol dopisovateľom cirkevných periodík. V Petrovci, Silbáši a Kulpíne od roku 1870 pôsobil ako kaplán a ev. a. v. farár aj Bohdanov brat, maliarov strýc, Félix Kutlík st. (1843 – 1890). Napísal etnografickú štúdiu *Báč-Sriemski Slováci* (1888), divadelné hry, či cestopisy. Bol priateľom Ľudovíta Štúra a spoluzakladateľom Matice slovenskej. Prvým ev. a. v. farárom na Slovenskom Bánhedeši bol od roku 1855 ďalší maliarov strýc, Ján Kutlík ml. (1830 – 1893). Ďalší strýc, Vendelín B. Kutlík (1834 – 1904) bol advokátom v Bratislave. Sústredil okolo seba uvedomelú slovenskú mládež, organizoval výlety na Devín. Odišiel do Trnavy (1867), rozvinul čulú národnobuditeľskú, kultúrnu a divadelnú aktivitu. Po návrate do Bratislavy patril medzi vedúce osobnosti národného života. Oženil sa s Boženou Hodžovou.

Maliar troch slovanských národov

Cyril Kutlík sa narodil 29. 3. 1869 v obci Křížlice (dnes súčasť Jestřabí v Podkrkonoší) – v dlhoročnom pôsobisku Bohdana Kutlíka. Jeho matka Anna rod. Kratochvílová pochádzala z Prostějova na Morave. Cyril sa narodil ako tretí z 13 detí. Neskôr v tvorbe reflektoval rodinnú tragédiu, keď mnohí súrodenci umreli. (Dospelieho veku sa dožilo 5 detí a rodičov prežil jediný syn Gedeon.) Gymnázium navštevoval Cyril v Hradci Králové, odkiaľ v roku 1885 odišiel na Akadémiu výtvarných umení v Prahe (pedagógovia Antonín Lhota a Maximilián Pirner). Ako študent ilustroval židovskú *Pessach Hagadu* (1888). Štúdium zavŕšil obrazom *Posledné okamihy Husovej slobody* (1891) a vystavil ho na Jubilejnej všeobecnej zemskej výstave v Prahe. V akad. roku 1892/1893 Kutlík navštevoval Akademię der Bildenden Künste in Wien v špeciálnej škole historického maliarstva Augusta Eisenmengera. V tom čase ilustroval evanjelické periodiká, podkrkonošských turistických sprievodcov, tvoril portréty na zákazku a krajinárske akvarely z rodiska. Keďže podobne ako jeho súrodencov i Cyrila začala sužovať tuberkulóza, vybral sa na liečenie do Južného Tirolska. V Arco zotrval v rokoch 1893 – 1895 a vytvoril tu okolo 50 obrazov – aj oltárne pre evanjelické a. v. kostoly na Slovensku (krátko predtým i v Čechách – spolu 5 obrazov). Maliarov otec Bohdan sa s rodinou v roku 1895 presťahoval na dôchodok do Dechtár na Liptove. V lete 1895 sa Cyril presťahoval do Belehradu s odvážnym plánom: 5. septembra tu otvoril *Srbskú kresliarsku a maliarsku školu*. Postupne sa mu v novom prostredí – s väčšími či menšími problémami – podarilo etablovať najmä ako správcovi školy, o trochu menej ako umelcovi. Získal tu podporovateľov, čelil závistlivcom. Zázemie mal od začiatku aj v prostredí českej menšiny. Naoľko, že v roku 1899 si vzal za ženu Miladu Nekvasilovú, dcéru inžiniera a architekta Františka Nekvasila, predsedu krajanského spolku Lumír. Vďaka svojim kontaktom dostal Kutlík možnosť vystavovať medzi 17-timi srbskými umelcami na Svetovej výstave v Paríži (1900). Okrem menších obrazov tam predstavil *Prvú obeť smrti / Smrť Ábelova* (1894, dnes v SNG). Avšak 4. 4. 1900 Cyril Kutlík náhle zomrel na tuberkulózu. Pochovaný je v Belehrade. Aj pre súčasných historikov umenia ako Igor Borožan sa vrcholným príkladom dynastickej zhody stal Kutlíkov obraz *Vidovdanské stretnutie 1896 / Apoteóza zmierenia kráľa Alexandra Obrenoviča s kniežaťom Nikolom Čiernohorským* (obraz dostupný len z fotografie).¹⁵

Stredoeurópske vzory pri organizovaní školy

V lete 1895 prišiel mladý maliar do Belehradu a vďaka finančnej podpore svojho otca už v septembri otvoril *Srbskú kresliarsku a maliarsku školu Cyrila Kutlíka*. Poslanie školy definoval: „Aby oněm talentovaným, kteří umění svůj život zasvětili hodlají – řádnou a správnou průpravou k dalšímu studiu se stala a učitele vychovávala. Kdo rok nebo dva na ústavě pobyl a talent i píli a vytrvalost v sobě chová, může do vyšších oddělení akademií cizozemních přijat býti a studium umělecké tam dokončiti, anebo kteří ne tak nadaní, ale pro umění nadchnutí

¹⁵ Borožan, Igor: *Politická upotreba slike: Dinastička konkordija Obrenovići – Petrovići*. In: Zbornik Narodnog muzeja XXII-2 Istorija umetnosti. Beograd: Narodni muzej, 2012, s. 230 – 232, 250.

jsou a rádi by toto od základu poznali, stane se škola tato zdrojem mnohých krásných chvil a ušlechtilé zábavy, jež obě umění poznané a porozumění poskytuje. Aby se to vše docílilo, k tomu třeba mimo nadání, lásky a píce – stálého cvičení se dle dobrých vzorů i přírody a tu dává škola malířská všechnu příležitost.“¹⁶

Kutlík chápal organizáciu školy komplexne: pripravoval študijný program, učil, propagoval školu v tlači, usporiadal štyri výstavy žiackych i svojich prác, vydal tri výročné správy, získal sympatizantov a podporovateľov, žiadal štátne finančné príspevky, plánoval zabezpečenie podpory ďalšieho štúdia talentovaných žiakov (Kutlíkov pokus o založenie *Spoločnosti priateľov umenia*).¹⁷ Pri úvahách o organizácii vlastnej školy sa mohol inšpirovať Študijným poriadkom z viedenskej akadémie umení a štruktúrou jej všeobecných a špeciálnych škôl.¹⁸ Pri tvorbe belehradských školských výročných správ, bola k dispozícii výročná správa z gymnázia v Hradci Králové,¹⁹ ktoré sám navštevoval. Pred otvorením vlastnej školy Kutlík korešpondoval s dobovými výtvarno-pedagogickými autoritami (Franz Čížek)²⁰ a evidoval rozvoj umelecko-remeselného školstva. Aj preto, že v blízkosti jeho rodiska sa nachádzal Turnov, známa lokalita spracovania českého granátu. Tu bola v roku 1884 zriadená c. k. odborná škola pre brúsenie, rytie a zasadzovanie drahokamov, ako aj pre zlatníctvo. Josef Zdenko Prýl uviedol: „Škola odborná spojená je s veřejnou kreslírnu, do níž každý řemeslník bez rozdílu bezplatně má přístup, a kde se mu nejen vyučování v kreslení, nýbrž i patřičné rady u zhotovování vlastních odborných výkresů ze strany dotýčného učitele dostává. [...] Návštěva ústavu [...] dovolena je cizincům v odpoledních hodinách vyučovacích dnův.“²¹ Už táto škola, okrem zdokonaľovania remeselníkov, ponúkala teda tiež záujmové kreslenie pre širokú verejnosť. Podobnú možnosť ponúkol Kutlík o desaťrošie neskôr v Belehrade.

Po maliarskej i pedagogicko-metodickej stránke najvýraznejší vplyv malo na Kutlíka školenie na Akadémii výtvarných umení v Prahe. Okrem filozoficky založeného priateľského Maximiliána Pirnera sa Kutlíkovi stal príkladom ľudského prístupu istotne aj rektor z rokov 1887 – 1890 Julius Mařák (1835 – 1899) – „ušlechtilý člověk a citlivý pedagog, který staral se všemožně o své žáky.“²² Na Kutlíkovom potvrdení zo špeciálky Maximiliána Pirnera (šk. r. 1888/1889) je Mařákov prípis o vyznamenaní školskou cenou.²³ Kutlík vnímal Mařáka ako pedagogickú autoritu, keďže zopakoval rektorov postup: V roku 1897 podobný prípis uviedol na vysvedčení svojho žiaka Dragomira Glišića.²⁴

Srbská kresliarska a maliarska škola (1895 – 1900)

Keďže v Belehrade začínal Kutlík s viacerými študentmi bez akéhokoľvek výtvarného vzdelania, v prvom roku pracovali od úplných základov v kresbe. Podľa vtedajších

¹⁶ Kutlík, Cyril: Program a účely školy malířské založené a vedené Cyrilem K. Kutlíkem. Rukopis. Beograd, 1895. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

¹⁷ Pozri: Paštrňáková, Iva: *Listy Kutlíkových studentů a koncept belehradské Společnosti přátelův umění*. In: CREA-AE 2014. Zohor: Virvar, 2014. s. 173 – 183. [online] https://konferencia.kreativnevyzdelavanie.sk/wp-content/uploads/2017/09/CREA-AE_2014.pdf

¹⁸ Studien – Ordnung für die Schulen der K. K. Akademie der Bildenden Künste in Wien. Wien, 1892. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

¹⁹ Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Hradci Králové, 1886. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²⁰ Pozri: Grimm, Gerald: Uměleckovýchovné hnutí v Rakousku a jeho mezinárodní platnost na příkladku života a díla Franze Čížeka. In: *e-Pedagogium*, č. 3. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012. s. 9 – 21. [online] <https://e-pedagogium.upol.cz/pdfs/epd/2012/03/02.pdf>

²¹ Prýl, Josef Zdenko: *Průvodce Českým rájem. Díl první: Turnov, Valdštejn, Hrubá Skála, Trosky a Lázně Sedmihorské s okolím*. Turnov: Fr. Vonka, [1891, 2. vyd.], s. 15.

²² Kotalík, J.: Almanach, c. d, s. 24.

²³ Potvrdenie Maliarskej akadémie v Prahe na meno Cyrila Kutlíka, 15. 6. 1889, Praha. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

²⁴ Vysvedčení zo Srbskej kresliarskej a maliarskej školy na meno Dragomira Glišića, 10. 7. 1897, Beograd. Fotografia z majetku Historického archívu Belehradu.

akademických trendov dbal na dôkladnosť a detailnosť kresby a prísne ju korigoval. Žiaci spočiatku kreslili podľa plošných tlačných predlôh. Najšikovnejší začali po polroku kresliť podľa papierových reliéfov, postupne podľa sadrových modelov a neskôr podľa skutočnosti. Vyskúšali tiež krajinársku prácu v plenéri. V ďalších ročníkoch pribudla maľba a štúdie podľa živého modelu, výnimočne aj kresba aktu. Talentovaných žiakov viedol Kutlík individuálne aj v rámci rovnakého oddelenia (triedy) – Dobová tlač uvádza, že Borivoje Stevanović (1878 – 1976) a menej známy Vojislav Stevanović (1871 – 1956) hneď na prvej školskej výstave vo februári 1896 predstavili svoje olejomaľby. Tu boli vystavené i žiacke akvarely a zátisia. Zátisie, (podľa skutočnosti) vo výtvarnej metodike na všetkých stupňoch škôl, patrí dodnes k základným kompozičným cvičeniam prenosu trojrozmernej predlohy (zostavy predmetov) na dvojrozmernú plochu papiera.

Obr. 1: Branko Popović: Štúdia dvoch hláv podľa Taubingerových vzorov z Kutlíkovej školy. Uprostred pečať školy. 23. 2. 1896, kresba. Súkromný majetok, Belehrad.

Kutlíkova škola ponúkala praktické kurzy v dvoch oddeleniach: *Kresliarskom* a *Maliarskom*. V maliarskom oddelení študovali *riadni žiaci* (s profesionálnym záujmom o maliarstvo) a *mimoriadni žiaci* – *hostia*, ktorí maľovali zo záľuby. Neskôr zahájil *Kurz pre remeselníkov*, zameraný na úžitkovú kresbu, a ten patril do kresliarskeho oddelenia. Otvorením tohto kurzu Kutlík dynamicky reagoval na aktuálne spoločenské potreby. (V umelecko-remeselnom smerovaní školy ho podporilo i Ministerstvo národného hospodárstva, keď v roku 1897 začalo naň prispievať. Naproti tomu, finančnej podpory od Ministerstva osvetu a cirkevných záležitostí sa Kutlík nedočkal vyše dva roky, napriek prosbám a deklarovaniu napredovania školy.) Kutlík mal v Belehrade aj súkromné žiačky, preto neprekvapí otvorenie samostatného *Kurzu pre dámy* v druhom školskom roku. Remeselnícky a dámsky kurz boli hodnotené ako Kutlíkove *progresívne kroky*. *Letný kresliarsky kurz* avizoval správca školy na prázdniny 1896, čím reagoval na záujem verejnosti, ktorá nemohla

navštevovať výučbu počas školského roka.²⁵ Od 1897 Kutlík pridal *teoretickú výučbu* z História umenia, štýlu a ornamentiky; z Geometrie a geometrického kreslenia; z Deskriptívnej geometrie, náuky o tieňovaní a perspektíve; z Plastickej anatómie a z Geometrického kreslenia vo večernom remeselníckom kurze. Cyril Kutlík učil praktické disciplíny ako kreslenie a maľovanie pre riadnych žiakov a voľné kreslenie vo večernom remeselníckom kurze. Niektorí pedagógovia teoretické predmety zabezpečovali zdarma, lebo školu považovali za prínosnú. Aj jeden z troch kritikov počiatkovej práce školy, správca Národného múzea Mihailo Valtrović, ešte za Kutlíkovho života na škole prednášal. Navzdory tomu, že počiatkový systém výučby bol závistlivosťami kritizovaný, srbskí umenovedci v 20. storočí docenili význam Kutlíkovej školy najmä pre základné školenie predstaviteľov tzv. srbského impresionizmu, ako aj za počiatok sústavného umeleckého vzdelávania v Srbsku.

Výstavy školy

Pravidelné vyučovanie prebiehalo cez školský rok, kým cez prázdniny (alebo začiatkom septembra – októbra) školu a jej výsledky Kutlík predstavil na výstavách. Nateraz pramene dokladajú štyri výstavy Srbskej kresliarskej a maliarskej školy medzi rokmi 1896 – 1898. (Výstava v roku 1899 sa asi neuskutočnila. Kutlík bol cez leto na svadobnej ceste na Slovensku.)

Nultá výstava v školských priestoroch²⁶ prebehla len päť mesiacov od otvorenia školy – vo februári 1896, preto boli práce študentov zastúpené menej (najmä kresby; olejomaľby od dvoch študentov). Touto výstavou Kutlík reagoval zjavne na polemiku o škole, ktorá sa predtým strhla v novinách. Preto sa snažil odprezentovať ako kvalifikovaný výtvarník. Vystavil šesť náboženských a historických malieb, päť portrétov, dve ocenené portrétné štúdié ešte z Prahy a dve skice k plánovaným historickým obrazom. Koncoročná 1. výročná školská výstava bola v auguste 1896 v školských priestoroch oproti Dvoru (Ministerstvu zahraničných vecí) na „najlepšom mieste v meste.“²⁷ V lete 1897 zorganizoval Kutlík 2. výročnú školskú výstavu v sále Veľkej školy (v aule dnešnej univerzity). Správca vystavil dokončenú rozmernú olejomaľbu *Vidovdanské stretnutie 1896 / Apoteóza zmierenia kráľa Alexandra Obrenovića s kniežatom Nikolom Čiernohorským*. Zo žiackych, najväčšiu pozornosť vzbudili práce Borivoja Stevanovića a Dragomira Glišića.

Na jeseň 1898 prebehla 3. výročná školská výstava v inom lukratívnom priestore – v sále Národného zhromaždenia (parlamentu). Kutlík vystavil dva nové obrazy: *Čiernohorec v úkryte* a *Ohlášky / Pred Palúdzkym kostolom* (obr. č. 2). Recenzent Andra Gligorijević sa rozprával priamo s Kutlíkom: školu navštevovalo 70 študentov, tu ich prezentovalo niekoľko sto prác kreslených z predlôh a maľovaných podľa skutočnosti. Tematicky: portréty, krajinky; od remeselníkov aj technické kresby ornamentov. Za najlepšieho koloristu Gligorijević vyhodnotil Rafaila Momčilovića. Ako zručných kresliarov Borivoja Stevanovića a Dragomira

²⁵ *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 76. Beograd, 29. 6. 1896.

²⁶ Kutlík otvoril školu na ulici Kosačićev venac 12 – 14 v dome Miliju Markovića Raspopa, v starej časti Belehradu neďaleko Mestskej brány (Varoš kapija). Nakoľko hľadal najvhodnejší priestor na výučbu, škola sa často sťahovala a jeho neuskutočeným snom bola výstavba vlastnej školskej budovy. V školskom roku 1896/1897 sídlila škola na ulici Kráľa Milana 62 oproti Dvoru (Ministerstvu zahraničných vecí). Ďalší rok sa presťahovala na 1. poschodie hotela Londýn na ulici Kráľa Milana 76. Veľmi krátko mala adresu Macedónska 34. Následne sa škola sťahovala na Terazije „na 1. poschodie dvojposchodového domu, do priestranného, svetlého a veľmi vhodného priestoru pre takýto podnik.“ Od roku 1899 škola sídlila v mestskej časti Vračar, v budove tzv. Sály mieru. Tu s výučbou pokračoval aj Rista Vukanović, keď v apríli 1900 školu odkúpil od Kutlíkovej vdovy.

²⁷ Anonym: *Interesna izložba*. In: *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 101. Beograd, 27. 8. 1896.

Glišiá. Spomedzi žien vyzdvihol maľované krajinky Nadeždy Petrovič; za dobrú kresliarku vyhlásil Maru Grujić. Z kresieb podľa predlôh – sôch a reliéfov vybral práce Momčila Kostića.

Obr. 2: Cyril Kutlík: Ohlášky / Pred Palúdzkym kostolom. 1898, olejomalba na plátne na preglejke. Súkromný majetok, Zvolen

Gligorijević uviedol aj výhradu, pričom je zaujímavá. Srbskí teoretici umenia 20. storočia zastávali názor, že Kutlík svojich žiakov maliarsky výraznejšie neovplyvnil. (Viac na nich zapôsobili mníchovské, či francúzske študijné pobyty, absolvované až začiatkom 20. storočia). Avšak až posledných 10 – 15 rokov je akademizmus v umenove rehabilitovaný ako paralelný prúd popri moderných izmoch. Kutlíkova *Prvá obeť smrti* v akademickom názore, ozaj nemá veľa spoločného s rozžiarenými neskoro impresionistickými krajinkami vrcholných diel Kostu Miličevića alebo Milana Milovanovića. Súčasník Gligorijević ale naznačil, že mohol nastať istý maliarsky vplyv pedagóga. (Objektívnejšie by sa to dalo posúdiť napr. podľa kresby Dragomira Glišiá a maľby Cyrila Kutlíka. Obe práce podľa Clemansovho diela *Judáš vydáva Ježiša*, sú nezvestné.)

Gligorijević uviedol: „Môžeme tak všeobecne povedať, že celkové práce jednotlivých druhov si zaslúžia najlepšie ohodnotenie. No, mali by sme len jednu skromnú poznámku osobne pánovi riaditeľovi. Keď vieme, že každý študent pracuje tak, ako ho učiteľ naučí – cítime, že je aj jeden všeobecný nedostatok, čo si všimneme takmer na všetkých maľbách – jeho. A síce: prílišnú hustotu [sýtosť] farieb a preto mierna hrubosť v tónoch a reflexoch. Myslíme si, že mladým maliarom treba v každom pohľade odporúčať nehu [nežnosť]. Nehu v budúcom výbere

motívov; nehu v komponovaní a prirodzene nehu pri miešaní farieb.“²⁸ Prekvapí tvrdenie, že by Kutlík študentov používaním *prílišnej hustoty farieb* ovplyvnil natoľko, aby to bolo na ich prácach plošne badateľné. Nakoľko sám Kutlík nemaľoval príliš pastózne (hoci na niektorých dielach nájdeme aj momenty realizované špachtľou), Gligorijević mal na mysli asi sýtosť farieb a navrhoval viesť študentov k väčšej lazúrnosti a jemnosti v miešaní farieb. Z 200 diel, ktoré sú od Kutlíka k dispozícii, sa nezdá, že by mu miešanie farebných tónov, alebo technológia maľby robili problémy. (Rezervu mal napr. pri vykresľovaní dlaní.) Kutlík „vážil si Pirnera, aj pracoval v duchu jeho pesimisticky podfarbenej, pochmúrnej tvorby.“²⁹ Keď poznáme Pirnerov opus, „pochmúrnou“ bola námetová rovina.³⁰ Kutlík sa netajil Pirnerovým vplyvom, keď ešte počas vlastných štúdií, vzal si k srdcu radu: maľovať kostýmovaný výjav, aby uplatnil práve zmysel pre kolorit.³¹

Stanislav Živković zhodnotil Kutlíkovu pedagogickú činnosť: „Cyrila Kutlíka som objavil jednoducho preto, že som sa pri [srbských] impresionistoch musel pohnúť od začiatku – kde sa začali učiť. Vtedy som odhalil, že Cyril Kutlík je ten, u koho všetci boli. Boli u neho všetky naše dôležité mená ako sú [Milan] Milovanović, Kosta Miličević, Nadežda Petrović, všetci zaradom, Borivoje Stevanović a tak ďalej. [...] V Belehrade nebola žiadna umelecká škola a Cyril dobre zhodnotil, že tu je nejaká šanca. Dovtedy niektorí talentovaní srbskí žiaci odchádzali do Viedne, Budapešti, eventuálne do Mníchova ako štátni štipendisti. Medzi nimi bolo veľmi málo priamo zo Srbska, pretože aj z Rakúsko-Uhorskeho Srbska [dnešnej Vojvodiny] tam odchádzali. To, čo urobil Cyril Kutlík, je veľmi vážna vec. On tu založil jednu školu, ktorá mala skromný názov: Prvá srbská kresliarska a maliarska škola...“³²

Situácia v srbskom umeleckom školstve pred Kutlíkovým príchodom a po jeho smrti

Už tridsať rokov pred Kutlíkom založil *Školu kreslenia (Škola crtanja)* v Belehrade aj známy srbský maliar Stevan Todorović (1832 – 1925). Todorovićova škola dbala o harmonické rozvíjanie tela a ducha, preto sa okrem maľovania venovala aj výučbe spevu a šermu. „Ale svojím charakterom, spôsobom práce, a tým, kto boli jej žiaci a koho vychovala, bola práve táto Kutlíkova prvou skutočnou umeleckou školou,“ skonštatovala Vera Medar.³³ Kutlík vytvoril jednu z maliarskych pripravok, aké v tej dobe vznikali na základe spoločenských potrieb mimo stredoeurópskych centier a išlo zjavne o najstaršiu maliarsku školu na celom Balkáne.³⁴ Práve s Kutlíkovou školou sa datuje počiatok kontinuálneho vzdelávania srbských umelcov v domácom prostredí až po vznik srbských umeleckých akadémií.

Cyriľovi rodičia sa po jeho náhlej smrti informovali: „Rádi bychom též věděli, jak to asi se školou malířskou skončí. Bylo by nám líto, kdyby podnik ten, který tolik obětí a namáhání stál, měl snad zaniknout. Snad se vláda o to postará, aby škola ta nepadla a převezme ji do své zprávy [...] přitom by zachováno bylo v dobré paměti i jméno jejího zakladatele.“³⁵

Za 1000 dinárov školu od mladej vdovy odkúpil a od roku 1900 viedol srbský maliar Rista Vukanović (1873 – 1918). Študentky učila jeho manželka Beta Vukanović (1872 – 1972).

²⁸ Gligorijević, Andra: Treća godišnja izložba. In: Hörmann, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo: Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898, s. 320.

²⁹ Alexy, Janko: *Maliar Cyril Kutlík*. In: Osudy slovenských výtvarníkův. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1948, s. 281 – 282.

³⁰ Prah, Roman: *Maximilián Pirner. 1854 – 1924*. Praha: Národní galerie, 1987.

³¹ Denník Cyrila Kutlíka (22. 1. – 14. 2. 1890), na 1. nečíslovanej strane úvodného zápisu z 22. 1. 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

³² Prof. Stanislav Živković v rozhovore s Ivou Paštrňákovou a grafikom Jozefom Klátikom v Novom Sade, 4. 3. 2005.

³³ Medar, Vera: Prva umetnička škola v Beogradu. In: *Lik*, r. I. č. 1. Beograd, 29. 11. 1950, s. 4.

³⁴ Anonym: Izložba srpske crtačke i slikarske škole. *Umetnost*. In: *Odjek*, 29. 6. 1897.

³⁵ Bohdan Kutlík v liste Milade Kutlíkovej. *Dechtäre*, 17. 4. 1900. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

Ako zdôraznil historik umenia Lazar Trifunović, nešlo o novú súkromnú školu: „Vukanović jasne dáva na vedomie, že pokračuje v Kutlíkovej škole, takže aj tlačением tejto [školskej] správy zachováva obyčaj, ktorú zaviedol Kutlík.“³⁶

Reflektujúc návrh Ministerstva osvety a cirkevných záležitostí, inštitúciu v roku 1905 Vukanović reorganizoval na *Umelecko-remeselnú školu*. To sa udialo už v okamihu, keď k vedeniu školy prizval aj maliara Marka Murata (1864 – 1944) a sochára Djordje Jovanovića (1861 – 1953). Škola začala dostávať pravidelnú finančnú podporu od Ministerstva osvety a cirkevných záležitostí, čím sa stala v podstate štátnou. Ondřej Vojtěchovský, v 1. vydání *Dějin Srbska*, tento proces popísal: „V roce 1905 také ze soukromé iniciativy vznikla Umělecko-průmyslová škola, která měla vychovávat jednak gymnaziální učitele kreslení, jednak připravovat mladé umělce pro akademické studium v zahraničí. Oběma privátním školám [výtvarnej i hudobnej] se po čase dostalo podpory ze strany státu.“³⁷ Po našej vzájomnej komunikácii a vyjasnení, Vojtěchovský text v 2. vydání spresnil: „U zrodu první bělehradské školy výtvarného umění v roce 1895 stál rodák z Východních Čech, absolvent pražské akademie Cyril Kutlík. Podle jeho představ škola jednak vychovávala gymnaziální učitele kreslení, jednak připravovala mladé umělce pro akademické studium v zahraničí. Kutlíkovou školou, jejíž vedení po smrti svého zakladatele převzal v roce 1905 [má byť 1900] malíř Rista Vukanović, prošla celá řada významných představitelů srbské moderny.“³⁸

Ďalšiu činnosť školy prerušila Prvá svetová vojna v roku 1914. V roku 1919 bola inštitúcia obnovená ako *Umelecko-remeselná škola* a od roku 1922 figurovala pod názvom *Umelecká škola*. V roku 1939 išla škola do útlmu, pretože vtedy sa už dva roky aj na jej základoch formovali *Umelecká akadémia* a *Škola úžitkového umenia*.³⁹

Niektorí srbskí umenovedci uviedli, že Kutlíkovi žiaci – ako prvá generácia tamojšieho moderného maliarstva – predbehli svojho skromného prvého učiteľa. Čo sa týka výraznejšieho uplatňovania moderných výtvarných prístupov, zodpovedá ich názor asi skutočnosti a je pravdepodobné, že Kutlík pedagogicky a organizačne pôsobil aj na úkor vlastnej tvorby. Na druhej strane srbská umenoveda v 20. storočí hodnotila konkrétne Kutlíkove obrazy ojedinelo z jednoduchého dôvodu: nepoznala väčšinu jeho reprezentatívnych diel, zachovaných na Slovensku a v Čechách. Uzavrime túto otázku vyjadrením akademika Dejana Medakovića: „Bez ohľadu na jeho málo známe a slabo zachované dielo, Kutlík je pre vtedajšie umelecké príležitosti [možnosti] Belehradu významným zjavom, s ktorým sa v Srbsku začína systematické školenie našich umelcov.“⁴⁰

Školské pomôcky

Kutlíkova Srbská kresliarska a maliarska škola disponovala knižnicou a sadrovými modelmi (napr. Diana, Narcis, Borgeský zápasník, tiež detaily: ucho, ruka, noha). Vo väčšom počte škola vlastnila aj plošné reprodukované predlohy na kreslenie – v podobe čiernobielych tlačí i farebných litografií. Z exemplárov, uložených v Kutlíkovom osobnom fonde v AVU SNG vidieť, že okrem vzorov Leopolda Taubingera z Viedne, pracovali Kutlíkovi žiaci tiež s litografickými predlohami Högera a podľa iných viedenských, pražských, londýnskych a nemeckých tlačí. V maliarovom osobnom fonde sú i parížske cvičebnice kreslenia *Raphael*,

³⁶ Trifunović, Lazar: *Srpska crtačko-slikarska i umetničko-zanatska škola u Beogradu (1895 – 1914)*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu, 1978, s. 140.

³⁷ Vojtěchovský, Ondřej: *Kulturní vývoj v samostatném Srbsku*. In: Pelikán, Jan a kol.: *Dějiny Srbska*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 284.

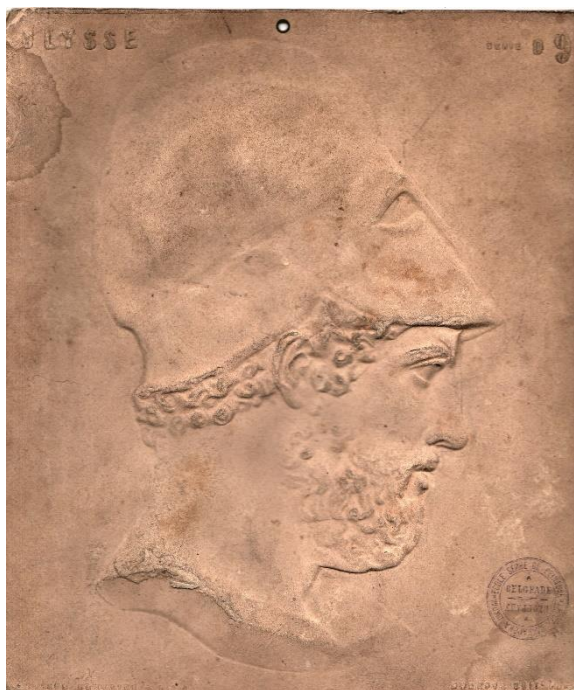
³⁸ Vojtěchovský, Ondřej: *Kulturní vývoj v samostatném Srbsku*. In: Pelikán, Jan a kol.: *Dějiny Srbska*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 278.

³⁹ Živković, Stanislav: *Umetnička škola u Beogradu 1919 – 1939*. Katalóg výstavy. Beograd: Galerija Srpske akademije nauka i umetnosti, 1987, v úvode.

⁴⁰ Medaković, Dejan: *Prve slikarske škole i njihovi pokretači*. In: *Univerzitetski vesnik*. r. V. č. 94, s. 4, 6. maj 1954.

či nemecké a francúzske vydania *L'art pratique* Georgea Hirtha (reprodukoval aj diela Albrechta Dürera, či Antoine Watteaua).⁴¹ Pomerne široká ponuka predlôh, viditeľná aj zo zachovaného torza, by snáď presvedčila srbskú umenovedu, ktorá už polstoročie uvádza, že Kutlík sprvu pracoval (výhradne) podľa Taubingera – a to len preto, že jeho školský archív nemala k dispozícii. Pravdou je, že sa „kopírovanie“ vo výučbe kreslenia koncom 19. storočia už prekonávalo. Mladý pedagóg vychádzal zo skúseností, ktoré sám získal ako žiak umeleckých akadémií s dlhoročnou tradíciou a možno staršími metodikami. Kutlíkovo trvanie na precíznej kresbe bolo však pozitívne hodnotené napr. v súvislosti s tvorbou srbského umelca Ljubomira Ivanovića (1882 – 1945), ktorý sa stal výborným kresliarom.

Z Kutlíkových školských správ sa dozvieme, že okrem sadrových vzorov pracovali žiaci aj podľa drevených a drôtených modelov. S ďalšou učebnou pomôckou – s reliéfnymi predlohami z lisovaného papiera – súvisia zaujímavé výskumné zistenia. V AVU SNG sa dnes nachádza dvadsaťdva papierových reliéfov z Kutlíkovej školy. Jedná sa o parížsku edíciu reliéfov, ktoré Kutlík nakupoval z Viedne. Jednotlivé série pozostávajú hlavne z geometrických a rastlinných ornamentov, ktoré využíval pri vyučovaní v remeselníckom kurze. Deväť reliéfov predstavuje portréty: antické a jeden egyptský. K šiestim z predlôh sa podarilo nájsť zrealizované žiacke práce. V Kabinete grafiky Národného múzea v Belehrade som zdokumentovala dvadsaťdeväť kresieb Milana Milovanovića z obdobia jeho štúdia v Kutlíkovej škole.⁴² Kresby Branka Popovića (obr. 1) sa zachovali bez predlôh.

Obr. 3: Ulysse, papierová reliéfná predloha na kreslenie. 19. stor. AVU SNG, Bratislava.

Obr. 4: Milan Milovanović: Ulysse, kresba zo štúdia v Kutlíkovej Srbskej kresliarskej a maliarskej škole. 7. 4. 1896. Národné múzeum, Belehrad.

Milan Milovanović

Talentovaného Milana Milovanovića (1876 – 1946) objavil na gymnáziu v meste Kruševac v roku 1894 archeológ a správca Národného múzea Mihailo Valtrović (1839 – 1915). Ponúkol mladíkovi zabezpečenie štátneho štipendia na maliarske štúdiá v cudzine. Keď však

⁴¹ AVU SNG, inv. č. 650/1996, kartóny 11 – 14; AVU SNG, inv. č. 671/2000.

⁴² Kresby Milana Milovanovića zo štúdia v Kutlíkovej škole, 1895 – 1896. Národného múzea v Belehrade, Kabinet grafiky (inv. č. 944/1-29).

bola o rok v Belehrade otvorená Kutlíkova maliarska škola, Milovanović cestu do zahraničia odložil a rozhodol sa získať kresliarske základy v domovine. Pobudol na belehradskej škole len niečo vyše roka, ale: „Nejakým zázrakom zachovala sa celá kopa Milovanovićových kresieb robených podľa tých „predlôh“. Lineárne, pedantne vykreslené, čitateľne podpisované a datované, sú dokumentom ak nie o talente žiaka, tak o metóde profesora. [...] Hotovú kresbu žiak datoval a podpisoval, a profesor parafoval, čím dielo získalo vážnosť úspešnej práce, ktorá sa započíta do hodnotenia na konci školského roka.“⁴³

Podľa papierových reliéfov z AVU SNG motívy šiestich Milovanovićových kresieb identifikujeme ako *Auguste jeune antique*, *Paris antique*, *Sapho*, *Faune riant*, *Ulysse* a *Venus du Capitole*. (Obr. č. 3 a 4). Milovanovićovo datovanie zas prezrádza následnosť jednotlivých zadanií a ilustruje úvahy o Kutlíkovej metodike. Zvyšné kresby študenta, ku ktorým som v Kutlíkovom osobnom fonde nenašla vzory, dopĺňajú predstavu o charaktere a počte predlôh Srbskej kresliarskej a maliarskej školy. Spomedzi šiestich reliéfnych portrétov je pravdepodobne najzaujímavejší hneď prvý. Na rube *Auguste jeune antique* sa totiž nachádzajú aj pomerne nečitateľné (doslova načarbané) texty. Keďže z kresieb poznáme študentove signatúry, s použitím fantázie, by sa jeden z textov na reliéfe dal prečítať ako: *Milan A. Milovanović Zalogovac* (v cyrilike). Na prezývku upozornila srbská historička umenia Vera Ristić: „Na niektorých Milovanovićových kresbách, robených v Kutlíkovej škole, mladý žiak ku svojmu menu a priezvisku pridával prezývku Zalogovac.“ (Ristić uviedla, že Zalogovac je dedina neďaleko Kruševca, odkiaľ pochádzal Milovanovićov otec Aleksa.)⁴⁴ Predpokladám, že nie je vylúčené, aby sa Milovanović podpísal na školský vzor, podľa ktorého pracoval. (Aj na ruboch plošných predlôh a v cvičebniciach z Kutlíkovho fondu sa zachovali žiacke kresby, signatúry a komentáre. Žiaľ, zväčša nečitateľné.)

Predmety vyučované v Srbskej kresliarskej a maliarskej škole

Zoznam predmetov rekonštruujem na základe výtlačku *Programu kresliarskej a maliarskej školy v Belehrade*,⁴⁵ jeho konceptu *Program a účely školy maliarskej založené a vedené Cyrilem K. Kutlíkem*⁴⁶ a *Programu srbskej kresliarsko-maliarskej školy. Druhé opravené a doplnené vydanie*,⁴⁷ uložených v AVU SNG, a ďalej podľa *Programu večerného kurzu pre remeselníkov, ktorý existuje v Srbskej kresliarsko-maliarskej škole, vypracovaný na žiadosť Ministerstva národného hospodárstva z Archívu Srbska*.⁴⁸

V prvom školskom programe Kutlík rozdelil výučbu do *Kresliarskeho* a *Maliarskeho oddelenia* (neskôr používal výraz *úsek*). Následne v každom oddelení stručne popísal predmety troch samostatných ročníkov. Prvý ročník *Kresliarskeho oddelenia* ponúkal: 1. Základy kreslenia, 2. Kopírovanie a 3. Perspektívne kreslenie útvarov. Druhý ročník bol zameraný na: 1. Kreslenie podľa geometrických útvarov zo sadry, 2. Kreslenie plastických ornamentov a 3. Kreslenie hláv a postáv. Pre tretí ročník mal Kutlík v pláne: 1. Kreslenie rôznych predmetov podľa skutočnosti, 2. Kreslenie hlavy podľa skutočnosti a 3. Kreslenie celých postáv – uhl'om, kriedou, ceruzou a perom. Doplnkom výučby mal byť Teoretický kurz z perspektívy a plastickej

⁴³ Stevanović, Momčilo: Milan Milovanović 1876 – 1946. In: Stevanović, Momčilo – Kolarić, Miodrag: *Milan Milovanović, Kosta Miličević*. Katalóg výstavy. Beograd, 1960, s. 8.

⁴⁴ Ristić, Vera: *Milan Milovanović 1876 – 1946*. Katalóg výstavy. Beograd, 1986, s. 6.

⁴⁵ Program crtačke i slikarske škole u Beogradu. 1895, Štamparija Svetozara Nikolića. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁴⁶ Kutlík, Cyril: *Program a účely školy maliarskej založené a vedené Cyrilem K. Kutlíkem*. Rukopis. Belehrad, 1895. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁴⁷ Kutlík, Kiril: *Program srpske crtačko-slikarske škole. Drugo popravljeno i dopunjeno izdanje*. Rukopis. Belehrad, 1. 1. 1897. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

⁴⁸ Kutlík, Kiril: *Program večernjeg kursa za zanatlije koji postoji u Srpskoj crtačko-slikarskoj školi, izradjen na zahtev Ministarstva narodne privrede*. Rukopis, 20. 3. 1897. AC, MHI 1897, Ф. XXI – 8. Podľa: Trifunović, 1978, s. 91 – 93.

anatómie. Práca *Maliarskeho oddelenia* pozostávala: 1. Kopírovanie, 2. Maľovanie podľa skutočnosti: krajiny, hlavy, postavy a celé kompozície – olejovými farbami, akvarelom a pastelom. Teoretická časť výučby počítala s História umenia, Harmóniou farieb a Náukou o kompozíciách. Teóriu sa skutočne podarilo zaviesť až v nasledujúcom školskom roku 1896/1897, keď správca školy získal viacerých kvalifikovaných pedagógov.

Druhý školský program popísal reálne skúsenosti a má pozmenené členenie. Základným kritériom bolo rozdelenie na *Kresliarsko-maliarsky* a *Remeselnícky úsek*. Doplnený bol štvrtý ročník. Pre jednotlivé ročníky použil výraz *oddelenie*. Predmety v *Kresliarsko-maliarskom úseku* pozostávali z odborných (praktických) a pomocných (teoretických). Medzi odbornými predmetmi v 1. oddelení (ročníku) Kutlík ponúkal Kreslenie podľa predlôh voľnou rukou (ornamenty, hlavy, figúry, krajiny, perspektívne kreslenie geometrických útvarov). V 2. oddelení (ročníku) študenti pokračovali Kreslením podľa sadrových modelov (ornamenty, hlavy, ruky, nohy, celé figúry a anatomické kreslenie). 3. oddelenie sa zameralo na Kreslenie podľa skutočnosti (hlavy, celé telá a krajiny) a 4. oddelenie na Maľovanie (farbou) podľa skutočnosti (hlavy, celé telá, krajiny a kompozície). Medzi pomocné (teoretické) predmety pre *Kresliarsko-maliarsky úsek* patrili Veda o poznávaní geometrických útvarov, Veda o projekciách, Veda o tieňovaní, Perspektíva, História umenia, Veda o štýloch a ornamentoch, Veda o farbách a Anatómia. Výučbu v oddeleniach (ročníkoch) *Remeselníckeho úseku* spresnil Trifunović: 1. oddelenie sa zameriavalo na „prípravu pre tých, ktorí ešte nekreslili“ v podobe Elementárneho kreslenia. Výučba v 2. oddelení pozostávala z Geometrického a perspektívneho kreslenia, Kreslenia voľnou rukou a Krasopisu. 3. oddelenie sa zameralo na Odborné kreslenie a Deskriptívnu geometriu.⁴⁹

I keď teóriu Kutlík plánoval už v prvom školskom programe, koncom školského roka 1895/1896 konštatoval: „Teoretické hodiny nemohli byť výrazne zastúpené, lebo ja som vtedy nevedel ešte dobre srbsky a nemohol som nájsť nikoho, kto by tú prácu zabezpečoval. Pokus jedného mladého inžiniera prednášať perspektívu a históriu umenia bol veľmi slabý a tak moji žiaci mali veľmi málo teoretických hodín. Avšak budúci rok mojím usilovným žiakom naskytne sa príležitosť, nech aj to postihnú, pretože nájdem osobu, ktorá bude zabezpečovať teoretické hodiny.“⁵⁰ O pol roka si Kutlík poznačil do diára: „8/XII. (1896) v pondelok prednášal p. Kovač.[ević] prvý raz deskript. geometriu, (19/XII. III. x); 19/XII. vo štvrtok prednášal p. Stefanović prvý raz geometriu; 21/XII. v sobotu prednášal p. Zorić prvý raz históriu umenia; 3. I. '897 v piatok prednášal p. Doktor Živković prvý raz anatómiu... 3. IV. prednášal p. Stajević prvý raz geom.[etrické kreslenie].“ Dr. Milutin Živković v januári 1897 vypracoval aj zachovaný Program prednášok z Plastickej anatómie.

Podľa výročnej správy bola výučba k 15. 6. 1897 zabezpečená: Profesor Veľkej školy (neskoršej univerzity), milovník umenia a mimoriadny žiak Kutlíkovho maliarskeho oddelenia, Svetozar Zorić prednášal *Históriu umenia, štýl a ornamentiku*. Ďalší profesor Veľkej školy Jefta Stefanović približoval študentom *Geometriu a geometrické kreslenie* a profesor Belehradskej reálky Josif Kovačević *Deskriptívnu geometriu a náuku o tieňovaní a perspektíve*. *Plastickú anatómiu* prednášal zdravotný kapitán I. tr. Dr. Milan Žerajić a podinžinier Ministerstva výstavby Vojislav N. Stajević zas *Geometrické kreslenie* vo večernom remeselníckom kurze. Sám Cyril Kutlík vyučoval *Kreslenie a maľovanie* pre riadnych žiakov a *Voľné kreslenie* vo večernom remeselníckom kurze.⁵¹

Začiatkom tretieho školského roka 1897/1898 Kutlík avizoval zavedenie výučby *Nemeckého a francúzskeho jazyka* pod vedením Pavla J. Majznera, profesora a úradníka

⁴⁹ Trifunović, L.: *Srpska crtačko-slikarska i umetničko-zanatska škola*, c. d., 91 – 93.

⁵⁰ Kutlík, Kirilo: *Prvi izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole u Beogradu*. Beograd, 1896, s. 7.

⁵¹ Kutlík, Kiril: *Drugi godišnji izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole Kirila Kutlika za 1897 godinu*. Beograd: Štamparija Todora K. Naumovića, 1897, s. 4.

Ministerstva financií.⁵² V dokumentoch školy v AVU SNG sa však nachádza aj žiadosť v nemčine, na ktorú si Kutlík srbsky poznačil: „P. Andra Ljubinković pýtal za prednášky jazyka. 20. X. 1897.“ Noviny uviedli meno už štvrtého prednášajúceho *Anatómie*: Dr. Bogoslav Zavadzil, praktický lekár.⁵³ Po Vojislavovi N. Stajevićovi prednášky z *Geometrie* pre večerný remeselnícky kurz prevzal Nikola Nestorović, architekt Ministerstva výstavby.⁵⁴ Neskôr renomovaný architekt prednášal u Kutlíka rok po návrate zo štúdií na Technike v Berlíne.⁵⁵ „Predn.[nášky] remesel.[níkom...] geom.[etria] – Nestorov.[i]c...“,“ poznačil Kutlík na správu ministrovi národného hospodárstva.⁵⁶ „Prednášky z *Geometrie* začali 15. t. m. [októbra], prednášky z *Histórie umenia* 18. t. m., prednášky z *Plastickej anatómie* 8. t. m., prednášky z *Perspektívy* ešte nezačali, prednášky z *Francúzskeho a nemeckého jazyka* začnú 1. novembra t. r. [1897].“⁵⁷

Programy predmetov z Kutlíkovej školy

Program srbskej kresliarsko-maliarskej školy. Druhé opravené a doplnené vydanie (1. 1. 1897, rukopis) sa zachoval v dvoch exemplároch. Podľa Trifunovića sa druhý exemplár nachádza v Archíve Srbska.⁵⁸ Jedná sa o identické texty s malým rozdielom. Kým Trifunović uviedol v závere dokumentu iba Kutlíkovo meno, exemplár v AVU SNG má mená aj štyroch pedagógov, zabezpečujúcich teoretické vyučovanie *Riadnych žiakov*: Stefanović, Kovačević, Zorić, Živković. Okrem celkového školského programu sú v maliarovej pozostalosti v AVU SNG aj podrobné programy predmetov, písané pedagógmi. Kutlík očividne vypracoval dve série. V pozostalosti ostali programy pre *Riadnych žiakov*, ktoré vrátilo Ministerstvo osvetu a cirkevných záležitostí, keď škole opätovne neschválilo finančnú pomoc. V Archíve Srbska je séria programov pre *Remeselnícky kurz*, nakoľko Ministerstvo národného hospodárstva Kutlíkovej škole príspevok schválilo a vyplácalo.

Na základe programov predmetov, školských oznamov z dobovej tlače a ich konceptov, Kutlíkových diárov a jeho korešpondencie z AVU SNG môžeme relatívne dobre zrekonštruovať výučbu v *Srbskej kresliarskej a maliarskej škole*. Na Slovensku poznáme celkovo šesť dielčích programov. Prvým je spomenutý český koncept *Program a účely školy maliárske založené a vedené Cyrilem K. Kutlíkem*, 1895. Zaujímavejšia je séria z roku 1897 v cyrilike. Programy sú chronologicky zoradené a na rube označené A., B., B., D., E. (so skratkou názvu):

A. Celkový program srbskej kresliarsko-maliarskej školy (*Program srbskej kresliarsko-maliarskej školy. - druhé opravené a doplnené vydanie -*).

B. Kreslenie a maľovanie. (*Program výučby kreslenia a maľovania v „srbskej kresliarsko-maliarskej škole“*).

B. Veda o poznávaní geometrických útvarov. (*Program prednášok z vedy o poznávaní geometrických útvarov v Srbskej kresliarsko-maliarskej škole v Belehrade*).

Г. [chýba]

Д. História umenia, štýl a ornamentika. (*História Umenia*).

E. Plasticná Anatómia. (*Program prednášok z plastickej Anatómie v srbskej kresliarsko-maliarskej škole*).

Pri predstavení predmetov vychádzam najmä z A. Celkového programu srbskej kresliarsko-maliarskej školy (*Program srbskej kresliarsko-maliarskej školy. - druhé opravené*

⁵² Beogradske novine, 5. 10. 1897; Večernje novosti, 6. 10. 1897; Mali žurnal, 30. 10. 1897 a Večernje novosti, 30. 10. 1897.

⁵³ [Kutlík, Kiril a redakcia]: Slikarska škola. In: Večernje novosti, 6. 10. 1897.

⁵⁴ Mali žurnal, 30. 10. 1897; Večernje novosti, 30. 10. 1897.

⁵⁵ Djurić-Zamolo, Divna: Graditelji Beograda 1815 – 1914. Beograd: Muzej grada Beograda, 1981. 1. vyd., s. 79.

⁵⁶ Kutlík, Cyril: Večerný kurz v mesiaci november. Belehrad, 1897. AVU SNG inv. č. 650/1996.

⁵⁷ Kutlík, Cyril: List Emilovi Jurmovi, otcovi študenta. Belehrad, 1897. AVU SNG inv. č. 650/1996.

⁵⁸ Trifunović, L.: Srpska crtačko-slikarska i umetničko-zanatska škola, c. d., s. 88 – 90.

a doplnené vydanie -). Ten je datovaný 1. januára. 1897 v Belehrade a podpísaný piatimi pedagógmi: *vlastník a správca srb. kresl. mal. školy Cyril Kutlík, akad. maliar; Jefta Stefanović, prof. Veľ. Školy; Svet. Zorić; Josif Kovačević, profesor; Dr. Mil. Živković*. Program pozostáva z desiatich hláv: *I. Škola, II. Úloha školy* (1. maliari, 2. učitelia kreslenia, 3. remeselníci, 4. milovníci umenia), *III. Usporiadanie školy* (Kresliarsko-maliarsky úsek, predmety odborné, pomocné; Remeselnícky úsek, predmety), *IV. Triedy, V. Podmienky prijímania, VI. Typy žiakov* (riadni, mimoriadni, žiaci večerného kurzu), *Navštevovanie hodín, VII. Trvanie výučby, VIII. Školský rok* (skúšky, vysvedčenia), *IX. Školné, zápisné, znížené školné, X. Školské pravidlá*. Päťstranový rukopis pomerne podrobne popisuje poslanie a organizáciu Kutlíkovej maliarskej školy. Venujme sa jednotlivým predmetom:

Kreslenie a maľovanie

Jednostranový dokument *B. Kreslenie a maľovanie. (Program výučby kreslenia a maľovania v „srbскеj kresliarsko-maliarskej škole“)* Cyril Kutlík ako vyučujúci podpísal a datoval 29. januára 1897. Ročníkovú koncepciu sledujeme v členení textu na štyri časti s gradujúcim obsahom. Začínalo sa *Kreslením podľa predlôh voľnou rukou*, so zameraním na *ornamenty, hlavy, figúry, krajiny a perspektívne kreslenie geometrických útvarov*, a za použitia kresliarskych materiálov ako *ceruza, uhol, krieda, tuš*. Akvarelom sa mali realizovať *polychrómnne ornamenty*. Pre druhý ročník naplánoval *Kreslenie podľa sadrových modelov*. Po námetovej stránke k *ornamentom a hlavám* pribudli končatiny: *ruky, nohy a celé figúry*. Geometrické kreslenie bolo nahradené *anatomickým*. Kresliarskym materiálom je opäť *ceruza, uhol a krieda (biela, čierna)*, ale tiež *sépie a tuš*. V treťom ročníku *podľa skutočnosti*. *Uhlom, čiernou a bielou kriedou vo farbe a ceruzou* kreslili *hlavy, celé telá a krajiny*. *Maľovanie (farbou) podľa skutočnosti* prišlo na rad vo štvrtom ročníku – *olejovými farbami, pastelom a akvarelom* boli napláňované *hlavy, celé telá*, ale tiež *krajiny, zátišie a kompozícia*. V programe Kutlík dodal, že ho prispôsobí schopnostiam a zameraniu jednotlivých študentov.

Treba si uvedomiť, že pedagóg začínal so študentmi zväčša bez predošlých znalostí z kreslenia. Všeobecne, štúdium podľa dvojrozmerných predlôh je jednoduchšou cestou získania kresliarskych základov (v porovnaní s kreslením podľa trojrozmerných modelov a skutočnosti). Núka sa tu i poučenie z konkrétnej umeleckej predlohy ako riešiť detail, kompozíciu, tieňovanie, perspektívne skratky atď. Po takejto kresliarskej skúsenosti a postupnom nadobudnutí zručnosti v kreslení je aj práca podľa priestorových modelov jednoduchšia: trojrozmerné predmety/figúry na dvojrozmernú plochu papiera si kresliar už musí transformovať sám.

Kutlíkom koncipovaný obsah programu kresliarskej a maliarskej výučby má logickú štruktúru, nadväznosť a primerane graduje – od prekresľovania podľa plošných predlôh a geometrického kreslenia, cez prácu podľa reliéfov, ku kresbe detailov ľudského tela, celej figúry, zátišia a krajiny až k tvorbe vlastnej kompozície. Napriek tomu, že napr. srbský maliar Djordje Krstić (1851 – 1907, absolvent Akadémie výtvarných umení v Mníchove) Kutlíkovi „kopírovanie“ vyčítal, s „tradičnou akademickou koncepciou maliarskej výučby“ sa stále stretávame. Ľudmila Peterajová uviedla: „Na základe dlhoročného pôsobenia na Vysokej škole výtvarných umení môžem posúdiť kvalitu a úroveň študijného plánu a osnov Kutlíkovej školy, ktorej program sa v podstate veľmi nelíši ani od súčasných vyučovacích metód a počíta aj s osobitným vzdelávaním v oblasti remesiel, čiže predpokladal špecializované umeleckopriemyselné školstvo. Ba dokonca nemám výhrady ani proti úvodnému „kopírovaniu“ plošných predlôh, voči ktorému sa vyslovovali [...] výhrady, pretože napríklad v kresbnej príprave reštaurátorov sa stále používa.“⁵⁹ Vo výučbe základov kreslenia nie je skrátka veľa nového, čo by sa dalo ešte vymyslieť. Kresbu a maľbu si treba jednoducho nacvičiť

⁵⁹ Prof. PhDr. Ľudmila Peterajová v nepublikovanom texte – posudku na dizertačnú prácu IP, júl 2008.

– spočiatku i cez plošné predlohy. Aj dlhoročná kurátora Kabinetu grafiky Národného múzea v Belehrade Vanja Kraut uznala: „Takýto systém výtvarnej výučby, ktorý je dopĺňaný deskriptívnou geometriou, náukou o tieňovaní a perspektíve a vedeckou anatómiou, dal výbornú kvalitu žiackych kresieb. Budúci maliari, spomedzi žiakov, si aj neskôr zachovali najmä korektnú kresbu.“⁶⁰

Veda o poznávaní geometrických útvarov

Tretím zo série programov je dokument *B. Veda o poznávaní geometrických útvarov. (Program prednášok z vedy o poznávaní geometrických útvarov v Srbskej kresliarsko-maliarskej škole v Belehrade)*. Aj pod skrátenými názvami *Geometria a geometrické kreslenie* alebo len *Geometria* predmet vyučoval Jefta Stefanović.⁶¹ Jeho trojstranový úhl'adný rukopis nie je datovaný, ale vznikol zjavne v januári – februári 1897, ako ostatné programy z AVU SNG. V úvode sa venoval *kresleniu voľnou rukou a pravítkom, geometrickému, projektívnemu a technickému kresleniu*, pričom sa žiaci oboznámili s kresliarskym náčiním. Následne je program rozčlenený na *teoretickú, praktickú a stereometrickú časť*. Prednášky z *Teoretickej časti* pojednávajú o definíciách, delení a metódach kreslenia bodov, priamok, rovnobežiek, o konštrukcii uhlov. Tiež o mierke a konštrukcii rovinných obrazcov ako trojuholníkov, štvoruholníkov, polygónov, mnohoúhelníkov, kruh (priemet, tetiva, regula falsi, výseč). Nasledovali úlohy na konštruovanie trojuholníkov, štvoruholníkov, pravidelných a nepravidelných mnohoúhelníkov. Ďalej sa venovali elipse, parabole a hyperbole. *Praktická časť* programu sa zameriavala na kresby zostavené z rovných línií a priamočiarych obrazcov a kresby z kriviek alebo z priamok a kriviek. *Stereometrická časť* pojednávala o povrchoch, roviny (1 – 3 a viac), roviny telies, pyramíde, tetraedri, prizme a kocke. Program predstavil aj telesá s naklonenými povrchmi, rotáciu telies, kužeľ, guľu, oválne teleso, elipsoid, paraboloid a hyperboloidy.

Chýbajúci dokument zo série programov z Kutlíkovho fondu v AVU SNG bol zjavne označený písmenom *Γ*. Podľa *Celkového programu srbskej Kresliarsko-maliarskej školy (A.)* nie je možné názov určiť explicitne, lebo v hlave III. je pre Kresliarsko-maliarsky úsek uvedených osem *pomocných predmetov* (1. Veda o poznávaní geometrických útvarov, 2. Veda o projekciách, 3. Veda o tieňovaní, 4. Perspektíva, 5. História umenia, 6. Veda o štýloch a ornamentoch, 7. Veda o farbách, 8. Anatomia). Podľa zachovanej série programov vidno, že číslovanie 1. – 8. nie je dodržané a „pomiešané“ sú predmety *pomocné* a *odborné*. Spomedzi podpisov piatich pedagógov na *Celkovom programe*, autorom chýbajúceho programu bol zjavne Josif Kovačević. Podľa dobovej tlače Kovačević učil *Deskriptívnu geometriu, perspektívu a náuku o tieňovaní*, resp. *Perspektívu a náuku o tieňovaní*.⁶² Aj Kutlík si zaznačil: „8/XII. (1896) v pondelok prednášal p. Kovač.[ević] prvý raz deskript. geometriu“ a 19. decembra prednášal už tretí krát.⁶³

História umenia

V dobovej tlači, školských výročných správach a Kutlíkových záznamoch je názov predmetu Svetozara Zoriča: *História umenia, štýl a ornamentika*. Program pod písmenom *Δ* popisuje iba *Históriu Umenia*. Zoričov pomerne ťažko čitateľný rukopis má štyri strany, datované 25/II. [18]97. Pozostáva z troch častí: *A. História architektúry*, *B. História sochárstva (skulptúry)* a *B. História maliarstva*. Členený je chronologicky, v číslovaných okruhoch. V časti *A. História architektúry* je zameraný na *I. Staré (Orientálne) východné národy*: 1. Egyptská, 2. Babylonská a asýrska architektúra, 3. Indická, 4. Šíitská a Perzská architektúra, 5. Fénická a

⁶⁰ Kraut, Vanja: *Crteži srpskih umetnika 19. veka (1800-1900. g.)*. Beograd: Narodni muzej, 1974, s. 41.

⁶¹ *Beogradske novine*, 21. 10. 1897; *Večernje novosti*, 6. 10. 1897.

⁶² *Beogradske novine*, 21. 1. 1897; *Večernje novosti*, 6. 10. 1897.

⁶³ Diár Cyrila Kutlíka na rok 1896. AVU SNG inv. č. 650/1996.

Židovská architektúra. V *II. Klasickej architektúre* sú témy: a) Grécka architektúra, dórsky, iónsky a korintský sloh: 1. praobdobie (kyklopské steny, architektúra Pelazgov), 2. prvá epocha od čias Šalamúna do Perzskej vojny, 3. druhá epocha od Perzskej vojny po Alexandra Veľkého, 4. tretia epocha od Alexandra Veľkého po zánik Grécka; b) Architektúra Etruskov; c) Rímska architektúra. Ďalším okruhom je *III. Ranokresťanská architektúra*: 1. Ranokresťanské baziliky, 2. Byzantská architektúra, 3. Ruská architektúra. Problematickým pri lúštení Zoričovho rukopisu bol okruh: *IV. Mohamedánska architektúra*, pozostávajúca z podčastí 1. Mohamedánska architektúra v Sýrii, Egypte a Sidone [prístavné mesto v dnešnom Libanone], 2. Mohamedánska architektúra v Španielsku a 3. Mohamedánska architektúra v Indii, Perzii a Turecku. *V. Stredoveká kresťanská architektúra* pozostáva z 1. Románskej a 2. Gotickej architektúry. *VI. Renesancia* je členená ako 1. Renesancia v Taliansku: rané obdobie, vrcholná renesancia, barok a 2. Renesancia v ostatnej Európe. Posledný okruh *VII. Architektúra XIX. storočia* nie je rozčlenený.

Druhá časť školského programu *B. História sochárstva (skulptúry)* na začiatku pojednáva o *I. Východných národoch*: Sochárstvo u Egyptanov, Asýrčanov a Babylončanov, Peržanov. Ďalej sa Zorič venuje *II. Sochárstvu u Grékov*: 1. Archaická doba (do r. 550 pred Kr.), 2. Doba po Perzskú vojnu, 3. Doba po Peloponézsku vojnu, 4. Doba po Alexandra Veľkého, 5. Doba po zánik Grécka. *III. Etruské a Rímske sochárstvo*: 1. Sochárstvo u Etruskov a 2. Sochárstvo u Rimanov - a) prvá perióda po Augusta, b) druhá perióda po Hadriána, c) tretia perióda do zániku rímskeho cisárstva. Štvrtý okruh *IV. Stredovek* predstavuje sochárstvo v 1. Ranokresťanskej dobe, 2. Byzantskej a románskej dobe, 3. Gotickej dobe a pojednáva tiež o 4. Talianskom sochárstve (1200 – 1400). Okruh *V. Sochárstvo XV. storočia (po Michelangela)* je členený: 1. Sochárstvo v Taliansku a 2. Sochárstvo v Nemecku a vo Francúzsku. Okruh *VI. Sochárstvo od XVI. do XVIII. storočia (od Michelangela po Canovu)* sa venuje skulptúre v Taliansku, Francúzsku a Nemecku. Posledným okruhom sochárskej časti programu je *VI. Sochárstvo XIX. storočia (od Canovu)*.

Tretia časť *B. História maliarstva* začína *I. Starovekom* – stručným prehľadom umenia maliarstva u Grékov, Egyptanov a Rimanov. Okruh *II. Stredovek* je rozdelený ako 1. Ranokresťanská doba, 2. Byzantská doba, románska doba, 3. Začiatok a rozvoj maliarstva v Taliansku, Nemecku a vo Flámsku (1200 – 1500). *III. Zlatá doba maliarstva (1500 – 1550)* sa zameriava na Taliansko s osobnosťami ako Leonardo, Michelangelo, Rafael, Carracci, Tizian, tiež na Holandsko, Nemecko a Španielsko. Štvrtý okruh *IV. Perióda od 1500 – 1800* pojednáva o maliarstve v Taliansku, Španielsku, Holandsku, Nemecku, [nečitateľné] a v Anglicku. Piaty okruh *XIX. storočie* vymenúva jednotlivé maliarske školy: 1. Pseudoklasická škola a antikisti, 2. Romantická škola, 3. Idealistická škola, 4. Naturalisti [Realisti] a 5. Odpadlíci od skutočnosti[?]: Symbolisti, afektisti atď.

Na porovnanie pre náš západoeurópsky pohľad je zaujímavá Zoričova východoeurópska interpretácia dejín umenia – ovplyvnená autentickou skúsenosťou s orientálnou kultúrou počas takmer päťstoročnej osmanskej nadvlády v Srbsku. Východoeurópska orientácia textu je badateľná aj z rozsahu, ktorý Zorič venoval architektúre Ruska v rámci *Ranokresťanskej architektúry*. Tu bolo kľúčom k interpretovaniu istotne pravoslávie, ktoré majú Srbsko a Rusko spoločné. Naproti západoeurópskym (či našim stredoeurópskym) dejinám umenia je v Zoričovom programe v rovnakej proporcii zastúpená architektúra indická, šiítská, perzská, židovská, či mohamedánska (islamská). Zaradenie klasickej architektúry Pelazgov pre súčasnú západu/stredoeurópsku koncepciu by nebolo zásadné. Dá sa stotožniť s tým, že barokovú architektúru Zorič neuviedol samostatne, ale ako vyvrcholenie *Renesancie* v Taliansku (čo supluje aj obdobie manierizmu). Porovnanie Zoričovho programu s tým, čo poznáme dnes u nás, má teda dve vrstvy: lokálnu a časovú. Možno tu sledovať aj vývoj dejín umenia ako vedného odboru: význam a dopad jednotlivých slohov a štýlov sa formuloval a prehodnocoval s časovým odstupom. Preto sa u Zoriča pri *Maliarstve XIX. storočia* ešte

nestretávame s explicitným názvom Impresionizmus. Pritom školský program písal vyše dvadsať rokov od prvej výstavy impresionistov (1874, Paríž). Alebo predsa náznak reflexie? Popri *symbolistoch* a *afektistoch*, Zorić uvádza aj: *Odpadlíci od skutočnosti* (reality), čo by mohlo odkazovať na hnutie impresionizmu.

Plastická anatomia

Najčastejšie personálne zmeny v Kutlíkovej škole zaznamenal predmet *Plastická anatomia*. Najprv figurovalo meno Dr. med. Voj.[islav?] Djordjević.⁶⁴ Skutočne anatómiu začal prednášať Dr. Milutin Živković dňa 3. januára 1897, čo uviedol Kutlík v diári i *Belehradské noviny* (21. 1. 1897). V *Druhej výročnej správe* v júni 1897 zaznačil Kutlík ako vyučujúceho Dr. Milana Žerajića.⁶⁵ Ale nový školský rok začal už praktický lekár Dr. Bogoslav Zavadžil.⁶⁶

Program prednášok z plastickej Anatomie v srbskej kresliarsko-maliarskej škole (E.) vypracoval Dr. Milutin Živković. Stranový dokument, datovaný v Belehrade 28. januára 1897, uvádza:

„Od čoho najmä závisí tvar tela, symetria a segmentácia tela.

Kostra: kosti lebky, kosti tváre, topografia lebky; rozdiely na lebkách podľa pohlavia, podľa veku, podľa rasy a podľa individuálnosti; prognatizmus [predkus]. Švy a kĺby lebky.

Kostra trupu: krčné, hrudné a dliekové, stavce chrbtice; krížová kosť a coccygis [kostrč]; hrudník a rebrá.

Kosti horných končatín: lopatka, kľúčna kosť, ramenná kosť, laktová kosť, vretenná kosť, carpus a metacarpus [zápästie a zápästné kosti]; kĺby a tvary kĺbových častí horných končatín.

Kosti dolných končatín: panvová kosť s jej časťami; bedrová kosť, píšala a ihlica; tarsus a metatarsus [priehlavok a predpriehlavok] s prstami; kĺby a tvary kĺbových častí dolných končatín.

Svaly hlavy a tváre; charakteristika svalov tváre; činnosť svalov tváre (mimiky).

Svaly krku a ich činnosť; svaly trupu a ich činnosť.

Svaly horných končatín a činnosť týchto svalov.

Svaly dolných končatín a činnosť týchto svalov.

O proporciách tela a jednotlivých častí tela.

Predstava o vnútorných orgánoch, o centrálnej nervovej sústave, o krvnom systéme [obehu], o najvýznamnejších nervoch a cievach.

Zmyslové orgány: oko, ucho, nos.“

Program remeselníckeho kurzu

V marci 1897 schválilo Ministerstvo národného hospodárstva večernému remeselníckemu kurzu *Srbskej kresliarskej a maliarskej školy* finančnú pomoc 150 dinárov mesačne a preto vyžiadalo od Kutlíka vypracovať samostatnú osnovu. *Program večerného kurzu pre remeselníkov, ktorý existuje v Srbskej kresliarsko-maliarskej škole, vypracovaný na žiadosť Ministerstva národného hospodárstva [A.]* je uložený v Archíve Srbska a analyzujem ho podľa publikovaného prepisu.⁶⁷ Autorom bol Cyril Kutlík, s datovaním 20.-III.-897. v Belehrade. Správca školy explicitne uviedol, že s pomocou Ministerstva národného hospodárstva existuje každodenne v *Srbskej kresliarsko-maliarskej škole Večerný kurz pre remeselníkov*. Rozčlenenie programu objasnil: Prvú časť (A.) zameriaval na *Základy kreslenia, prípravu pre tých, ktorí ešte nekreslili* (každodenne). Druhá časť (B.) uviedla náplň v I. a II. oddelení (ročníku) – pričom výučba pozostávala z *Geometrického kreslenia* (dva razy

⁶⁴ Trgovinski glasnik, 31. 8. 1896.

⁶⁵ Kutlík, K.: *Drugi godišnji izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole*, c. d., s. 4.

⁶⁶ Beogradske novine, 5. 10. 1897; Večernje novosti, 6. 10. 1897.

⁶⁷ Archív Srbska, Ministerstvo národného hospodárstva, Φ. XXI - 8. Podľa Trifunović, L.: *Srpska crtačko-slikarska i umetničko-zanatska škola*, c. d., s. 91.

týždenne), z *Kreslenia voľnou rukou* (tri razy týždenne) a *Krasopisu* (raz týždenne). Tretia časť (B.) zahŕňala *Odborné kreslenie* (štyri razy týždenne) a *Deskriptívnu geometriu* (dva razy týždenne). V *Poznámkach* Kutlík uviedol trvanie školského roka (1. sept. – 1. júla) a termín zápisu (25. aug. – 5. sept.). Vysvetlil, že zotrvanie v jednotlivých oddeleniach závisí od napredovania samotných študentov. *Základy kreslenia* museli zvládnuť najviac za 3 mesiace, *I. oddelenie* za 7 mesiacov a *II. oddelenie* za celý školský rok. (Sumárne teda správca navrhol remeselnícku prípravu v dvoch ročníkoch.) *Odborné kreslenie* trvalo do úplného zvládnutia jednotlivými študentmi. Na konci školského roka sa odovzdávali vysvedčenia. Kutlík ďalej udal výšku školného, s možnosťou odpustenia pri preukázaní nemajetnosti. V takom prípade žiaci dostali aj všetok kresliarsky materiál – a práve náklady na štúdium nemajetných remeselníkov hradilo ministerstvo hospodárstva. Po vlastných skúsenostiach chudobného maliarskeho eléva Kutlík znížil a odpustil školné aj talentovaným *riadnym* žiakom (doložene B. Stevanovičovi a D. Glišičovi), pre ktorých subvenciu od príslušného Ministerstva osvety a cirkevných záležitostí nemal. (Obr. č. 5).

Obr. 5: . Hodina v Srbskej kresliarskej a maliarskej škole. 1898/1899. Zľava: Ljubomir Ivanović, Cyril Kutlík, Emil Rebrić, model, Todor Naumović, Milorad Vukajlović a Ljubomir Gajić. AVU SNG, Bratislava.

Geometrické kreslenie

Trifunović uviedol ako ďalší dokument z Archívu Srbska: *B. Program z geometrického kreslenia vo večernom remeselníckom kurze Srbskej kresliarsko maliarskej školy*. Vypracoval ho Vojislav N. Stajević, podinžinier Ministerstva výstavby, dňa 25. III. [18]97 v Belehrade. Stajević na Kutlíkovej škole odučil necelý polrok zjavne pre zaneprázdnenosť. Bol avizovaný

aj na ďalší školský rok,⁶⁸ ale už 1. novembra 1897 ho nahradil kolega z Ministerstva výstavby, neskôr známy architekt Nikola Nestorovič.⁶⁹

Stajević program *Geometrického kreslenia* rozčlenil:

„I. Oddelenie: Uloha geometrického kreslenia. - Kresliarske potreby a narábanie s nimi. - O bode a líniiach vo všeobecnosti. Kreslenie kolmých a paralelných priamok. - O uhle a konštrukcii uhlov. Delenie priamok. - O mierke, jej konštrukcii a použití. O geometrických útvaroch: Konštrukcia trojuholníka, štvoruholníka (kvadrátu, pravouholníka, romba [kosoštvorca], romboidu [kosodĺžnika], trapézu a trapézoidu [lichobežníka]). - Kopírovanie predmetov pomocou štvorcovej siete v rôznom pomere. -

II. Oddelenie: Kreslenie pravidelných polygónov. - Pretváranie útvarov. - O kruhu, rôzne zadania. Opisovanie a vpisovanie. - Konštrukcia [nejasný preklad] telies. - Konštrukcia elipsy, obľej línie, hyperboly a paraboly v oblúkoch, ktoré sa využívajú v remeslách. - Konštrukcia [nejasný preklad], špirály a iónskej hlavice[?]. Kreslenie siete niektorých telies.“⁷⁰

Kreslenie voľnou rukou

Tretím dokumentom bol *B. Program z kreslenia voľnou rukou vo večernom remeselníckom kurze Srbskej kresliarsko-maliarskej školy*. Kutlík ho datoval 20. III. 1897, podpísal a rozdelil na tri časti:⁷¹ *Základy kreslenia, I. oddelenie* a *II. oddelenie* (ročník). Výučba *Základov kreslenia* bola prípravou pre tých, ktorí ešte nekreslili. Venovala sa kresbe rovných línii horizontálnych, vertikálnych, šikmých a ich rozličných kombinácií (kresba ceruzou na bielom výkrese). Žiaci postupovali podľa kresieb tvorených na tabuli a ústnych inštrukcií pedagóga; za pomoci pravítka a odmeraných bodov. Kutlík zdôraznil, že pracujú bez predlôh. (Čím zjavne zohľadnil pripomienku kritikov, ktorí prv vyčítali „kopírovanie“ tlačéných predlôh.) Pri práci *I. oddelenia* Kutlík uviedol: „Za základ kreslenia voľnou rukou sa berú tvary naučené v geometrii.“ Pozornosť na úvod venovali kresbe vertikálnych, horizontálnych a šikmých priamok, tiež kresbe paralelných priamok a ich pomerov. V programe nadviazal na praktické využitie u remeselníkov – nácvik kreslenia meandrov a bordúr. Pokračoval objasnením delenia štvoruholníkov a trojuholníkov – kreslenie zamerané na spájanie bodov, tvoriacich štvorce a trojuholníky. Nasledoval kruh v štvoruholníku – kombinovanie kruhov a oblúkov do jednoduchých ornamentov, zostavovanie kriviek vpísaných do štvoruholníka. Výučba bola skordinovaná s učiteľom geometrie. Kreslilo sa ceruzou (šikovní študenti aj perom) podľa vzoru nakresleného pred študentmi na tabuli. Podľa inštrukcií pedagóga sa cvičilo aj kreslenie spamäti. V *II. Oddelení* najprv kreslili rovné línie, jednoduché krivky a ich rozličné kombinácie. Nasledovali ornamenty na základe trojuholníka, štvoruholníka, mnohoúholníka, kruhu a elipsy. Precvičovala sa kresba meandrov, bordúr, sietí, jednoduchých štylizovaných listov a kvetov, tiež roziet. Žiaci vypracovávali časti ornamentov šrafovaním, alebo v prechode neutrálnej farby. Pozornosť sa venovala aj farebnej škále. Remeselníkom pedagóg objasnil najdôležitejšie poznatky z vedy o farbách a harmónii, tiež nevyhnutné perspektívne úkazy a zákonitosti (kreslenie aj podľa modelov z drôtu). Problematika farebnosti gradovala kreslením ornamentov monochromaticky a viacfarebne (použitie primeraných vzorov). Ku koncu druhého ročníka Kutlík s remeselníkmi prešiel na kreslenie podľa trojrozmerných modelov. Osvetlenie objektov vysvetľoval pri kreslení podľa drevených geometrických telies. Remeselníci pokračovali kreslením architektonických prvkov a ornamentov podľa sadrových modelov. Záver pedagóg venoval praktickému využitiu získaných poznatkov v remeslách. Na prax Kutlík kládol dôraz v celom vyučovaní remeselníckeho kurzu (aj u riadnych žiakov). Tiež Ministerstvo národného hospodárstva

⁶⁸ *Večernje novosti*, 6. 10. 1897.

⁶⁹ *Mali žurnal*, 30. 10. 1897; *Večernje novosti*, 30. 10. 1897.

⁷⁰ Trifunović, L.: *Srpska crtačko-slikarska i umetničko-zanatska škola*, c. d., s. 92.

⁷¹ Tamže, s. 92 – 93.

schválilo programy s dôrazom, aby bola výučba: „čím lepšie metodicky uskutočnená, aby bola čím názornejšia, nech sa stále aplikuje na predmety remeselníckych výrobkov, nech je čo najpraktickejšia, žiakom čo najprístupnejšia a osožná.“⁷²

Odborné kreslenie

Autorom štvrtého programu *I. Odborné kreslenie* pre remeselnícky kurz bol Cyril Kutlík a datoval ho 27. marca 1897. Na predmete boli žiaci rozdelení podľa svojich remesiel (večerne školu navštevovali napr. stolári, zámočníci, klampiari), pričom dodržiavali schému:

- „1) Kreslenie podľa predlôh, ktoré sa viažu na dotyčné remeslá.
- 2) Kreslenie podľa modelov a podľa skutočnosti z príslušného remesla.
- 3) Kreslenie podľa daných pokynov (komponovanie), podľa zadanej mierky, tvaru, štýlu atď.“⁷³

Práve na predmete *Odborné kreslenie* remeselníckeho kurzu sa využívali papierové reliéfne predlohy – s geometrickými a florálnymi motívmi – z ktorých trinásť zostalo v Kutlíkovej pozostalosti a dnes sú uložené v AVU SNG. Minister národného hospodárstva Ljubomir Klerić schválil program a podporu školy na základe správy, ktorú nechal vypracovať svojmu úradníkovi.⁷⁴ K. Petrović označením *Večerná remeselnícka škola* formuloval vtedajšiu prioritu ministerstva, pričom asi ešte netušil, že Kutlík skutočne prispeje aj k formovaniu tamojšieho umelecko-remeselného školstva.⁷⁵ Kutlíkovým najzásadnejším činom v Belehrade bolo však vyškolenie prvej generácie srbských moderných maliarov pred ich odchodom na ukončenie štúdií v cudzine. Výučbe a aktivitám pre riadnych žiakov Srbskej maliarskej školy – budúcim srbským modernistom som sa venovala osobitne v iných textoch.⁷⁶

Vzdelávacie programy v Srbsku a vrátené programy

Lazar Trifunović uviedol päť programov Kutlíkovej školy, ktoré sa dnes nachádzajú v Archíve Srbska.⁷⁷ Prvým je variant celkového *Programu srbskej kresliarsko-maliarskej školy. - druhé opravené a doplnené vydanie* (1897), ktorý som tu analyzovala podľa exempláru z AVU SNG. Druhým je celkový remeselnícky program: *Program večerného kurzu pre remeselníkov, ktorý existuje v Srbskej kresliarsko-maliarskej škole, vypracovaný na žiadosť Ministerstva národného hospodárstva* (20. 3. 1897). K jednotlivým predmetom sú v Archíve Srbska zachované tri vyššie uvedené dokumenty: *B. Program z geometrického kreslenia vo večernom remeselníckom kurze Srbskej kresliarsko maliarskej školy*, *B. Program z kreslenia voľnou rukou vo večernom remeselníckom kurze Srbskej kresliarsko-maliarskej školy* a *I. Odborné kreslenie*.

⁷² Tamže, s. 94.

⁷³ Tamže, s. 93.

⁷⁴ K. Petrović v správe z 18. apríla 1897 uviedol: „Prezrel som program kreslenia Večernej Remeselníckej Školy p. Kutlíka a zistil som, že obsiahol všetko, čo je remeselníckej mládeži potrebné a čo jej môže užitočne poslúžiť v jej budúcom povolání – rozumie sa, ak zo strany správy školy a učiteľov obráti sa dostatočná pozornosť, aby bol program uskutočňovaný metodicky a ak bude výučba stále aplikovaná na predmety remeselníckych výrobkov. Som presvedčený, že tento program treba schváliť, no s tým, že sa Správe [školy] učiní len jedna poznámka – priam pripomienka: aby obrátila pozornosť, nech vyučovanie bude čím názornejšie, čím konkrétnejšie, t. j. nech sa vždy vychádza z predmetu a nech sa má stále na zreteli praktická stránka.“ Archív Srbska, Ministerstvo národného hospodárstva, Φ. XXI - 8. Podľa Trifunović, L.: *Srpska crtačko-slikarska i umetničko-zanatska škola*, c. d., s. 93 – 94.

⁷⁵ Okrem transformovanej súkromnej Kutlíkovej/Vukanovićovej *Umeleckej školy* (poštátnenej 1905), svojim dielom prispel aj Čech Jaroslav Krejčík – Pozri: Rajčević, Uglješa: *Srpska rezbarska škola Jaroslava Krejčika u Beogradu* (1905 – 1914). In: *Zbornik*, č. 28/29. Separát. Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 1984/85, s. 127.

⁷⁶ Pozri napr.: Paštrnáková, Iva: *Slovák Cyril Kutlík a jeho Srbská kresliarska a maliarska škola*. In: *Kreatívne vzdelávanie*. Zohor: Virvar, 2013, s. 500 – 529. [online] <https://konferencia.kreativnevzdelavanie.sk/wp-content/uploads/2017/09/KVV2013.pdf>

⁷⁷ Trifunović, L.: *Srpska crtačko-slikarska i umetničko-zanatska škola*, c. d., s. 91 – 93.

Prečo sa na Slovensku nenachádzajú žiadne programy Remeselníckeho kurzu? Prečo došlo k rozdeleniu dokumentov? Od januára do marca 1897 Kutlík pravdepodobne nachystal hneď dve série školských programov. Jedna – zameraná na *Remeselnícky kurz* – bola určená pre Ministerstvo národného hospodárstva. Keďže toto ministerstvo Kutlíkovej škole schválilo finančnú pomoc, programy si ponechalo a dnes sú v Archíve Srbska. Iný osud mala séria školských programov pre *Riadnych žiakov* (dnes v AVU SNG). Predpokladám, že túto sériu programov poslal Kutlík Ministerstvu osvety a cirkevných záležitostí zároveň s prosbou (15. 7. 1897), v ktorej opätovne požiadal o finančnú podporu pre školu: „Pánovi Ministrovi osvety a cirkevných záležitostí. Podpísaný prosí Pána ministra, aby priložený program Srbskej kresliarsko-maliarskej školy s dovolením prezrel – zhodnotil a ak je možné – schválil. Ak tento program zodpovedá potrebe a názorom Pána ministra a ak sa Pán minister, pri príležitosti svojej návštevy na poslednej výročnej výstave umeleckých prác srb. kresliarsko-maliarskej školy (26. júna 1897) presvedčil, že úspech danej školy zodpovedá stanovenému programu a úlohe, tak Pána ministra ponížene prosím, nech srbskej kresliarsko-maliarskej škole navrhne priznať pravidelnú materiálnu pomoc. Aby bola jej existencia zabezpečená a aby mohla v plnej miere uskutočňovať svoje poslanie. Pánovi ministrom ponížene Cyril Kutlík, správca Srb. kresliarsko maliarskej školy.“⁷⁸

Na odpise žiadosti (v AVU SNG) je doplnené pranie: „Originál odovzdaný s 5 prílohami p. náčelníkovi ministerstva – Lovčevićovi – dnes 15. júla 1897. – Nech Boh dá, aby dôsledky tohto môjho kroku boli pre moju školu požehnané. CK.“ Na rube originálu žiadosti (Archív Srbska) je prípis náčelníka: „(Cyril Kutlík spr. srb. kresliarskej a maliarskej školy prosí, nech sa škole stanoví stála materiálna pomoc). Nateraz [na to] nie sú rozpočt.[ové] možnosti.“ Ďalší prípis hlási: „Prevzal som priložené programy naspäť. Cyril Kutlík, správca srb. maliar. školy. 5. júna 1898.“ (Až o rok neskôr!) Adresnosť dvoch sérii programov vysvetľuje, prečo na jednom variante celkového programu „chýbajú“ mená ďalších učiteľov. Spolupracovníci sa podpísali na program pre *Riadnych žiakov* k predmetom, ktoré vyučovali. *Remeselnícky kurz* zabezpečoval Kutlík prevažne sám. (Obr. č. 6.)

Obr. 6: Srbskí modernisti (zľava): Rafailo Momčilović, Dragomir Glišić, Borivoje Stevanović, sedí Cyril Kutlík. Október 1898, fotoateliér Jovan Hoke, Belehrad.

⁷⁸ Tamže, s. 101.

Neschválenie žiadosti Ministerstvom osvety a cirkevných záležitostí Kutlíka neodradilo a novú žiadosť smeroval až na vládne miesta. Potvrdili to slová študentky Nadeždy Petrović, napísané jej otcovi poslancovi Dimitrije Petrovićovi dňa 27. 6. 1898: „Pán Kutlík Vás prosí, aby Ste sa za neho prihovori na zasadnutí; poslal prosbu, dozrite aby sa čím skôr dostala na prerokovanie. Sám Vám bude tiež písať a pošle Vám aj žiadosť pre Národné zhromaždenie. Prosí o pomoc pre maliarsku školu; tohtoročný úspech je ohromný a vynikajúci.“⁷⁹

Aj Kutlík sa tešil z napredovania predstaveného na 3. výročnej školskej výstave v októbri 1898: Študenti „boli usilovní, mali vôľu (niektorí určite i talent) a úspech je tu, pred vašimi očami.“⁸⁰ Recenzent výstavy Andra Gligorijević vycítil talent práve u Nadeždy Petrović, keď predpovedal: „Zo slečien na prvom mieste musíme spomenúť práce slečny Nadeždy M. Petrović. Hoci kopírovala už hotové kolorované krajinky – ona sľubuje veľa. Keby sa slečna venovala výhradne tomuto maliarskemu žánru – dosiahla by nepochybný úspech.“⁸¹

Túto radu si mladá maliarka nevzala k srdcu doslovne, lebo okrem krajín tvorila aj portréty a stala sa najznámejšou predstaviteľkou srbského expresionizmu. Nadežda Petrović sa nadchla aj pre nové výtvarné médium – celkom dobre fotografovala.⁸² Spomedzi žien bola priekopníčkou nielen vojnovéj fotografie v Srbsku. Dokumentu sa následne venoval aj ďalší Kutlíkov žiak Dragomir Glišić. Vzhľadom na vojnové podmienky a neustále presuny štábov, skupina dokumentaristov viac fotografovala ako maľovala.⁸³ Synchronnosťou fotografického a maliarskeho diela sa vyznačovala aj tvorba vojnového dokumentaristu, srbského impresionistu a bývalého Kutlíkovho žiaka Kostu Miličevića.⁸⁴

Krok-dva bližšie k maliarskej akademii (záver)

Tento zásadný príspevok k počiatkom výtvarného vzdelávania v Srbsku som tamojšej odbornej verejnosti sprostredkovala už v minulosti.⁸⁵ U nás vychádza štúdia prvý raz. Som presvedčená, že text vo vlastnom autorskom preklade a v upravenej podobe má čo povedať aj čitateľom na Slovensku, resp. stredoeurópskemu publiku. Práve stredoeurópsky kontext s viacerými analógiami je v aktuálnom texte štúdie doplnený. Jednou vrstvou sú analyzované programy Cyrila Kutlíka, ktoré môžu poslúžiť ako príklady dobovej metodiky na výtvarných školách v širšom európskom priestore. Z ďalšieho aspektu možno na tieto školské programy, a tiež na kresliarske predlohy, nahliadať ako na hmotné dedičstvo, keďže sa unikátne zachovali a uložené sú v archíve zbierkotvornej inštitúcie (SNG Bratislava). Prínosom je skutočnosť, že som k týmto predlohám mohla priradiť aj zachované žiacke kresby (Národné múzeum Belehrad).

Záverom možno konštatovať, že nielen Kutlíkov nasledovník srbský maliar Rista Vukanović stanovil v programoch školy „veľmi široký záber, takmer záber vyučovania jednej akademie“ – keby som použila formuláciu historicky umenia Zory Simić-Milovanović.⁸⁶ Veľké ambície do Srbskej kresliarskej a maliarskej školy vkladal už jej zakladateľ Cyril Kutlík.

⁷⁹ Nadežda Petrović v liste svojmu otcovi Dimitrije Petrovićovi. Belehrad, 27. 6. 1898. Národné múzeum v Belehrade, Pamätné múzeum Nadeždy a Rastka Petrovićových, Pozostalost' Lj. Lukovića. Za upozornenie na list vďačím Dr. Jasne Jovanov, bývalej správkyni Pamätnej zbierky Pavla Beljanského v Novom Sade (3. 9. 2012). Dimitrije-Mita Petrović bol predseda daňovej správy, člen Národnej radikálnej strany, národný poslanec, historik a zberateľ starých dokumentov. Predtým učiteľ kreslenia na reálke v mestách Čačak a Kraljevo.

⁸⁰ Gligorijević, A.: Treća godišnja izložba, c. d., s. 320.

⁸¹ Tamže.

⁸² Jovanov, Jasna: *Nadežda Petrović s obe strane objektivu*. Katalóg výstavy. Novi Sad: Spomen zbirka Pavla Beljanskog, 2013.

⁸³ Šuica, Nada: *Dragomir Glišić, ratni period 1914 – 1918*. Katalóg výstavy. Beograd: Vojni muzej, 1983.

⁸⁴ Kolarić, Miodrag: *O umetnicima i umetnosti. Ogledi*. Beograd: Univerzitet umetnosti, 1991, s. 67.

⁸⁵ Paštrnakova, Iva: Predlošci za crtanje i nastavni programi u Srpskoj crtačkoj i slikarskoj školi Kirila Kutlika. In: *Rad Muzeja Vojvodine 49. Godišnjak vojvodjanskog muzeja*. Novi Sad: Muzej Vojvodine, 2007, s. 107 – 128.

⁸⁶ Simić-Milovanović, Zora: Prve umetničke škole u Beogradu. In: *Godišnjak muzeja grada Beograda*. Beograd: Muzej grada Beograda, 1955. s. 344 – 345 a pozn. 86 na s. 343.

Z tejto rekonštrukcie fungovania a organizácie Kutlíkovej inštitúcie je zrejmé, že uplatňovaním tu predstavených vzdelávacích programov Kutlík istotne urobil „krok-dva bližšie od obvyčajnej školy k maliarskej akadémii“ – tak ako si to stanovil v prvej školskej výročnej správe.⁸⁷

Zoznam použitej literatúry

- Alexy, Janko: *Maliar Cyril Kutlík*. In: *Osudy slovenských výtvarníkov*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1948, s. 281 – 282.
- Anonym: Interesna izložba. In: *Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 101. Beograd, 27. 8. 1896.
- Anonym: Izložba srpske crtačke i slikarske škole. *Umetnost*. In: *Odjek*, 29. 6. 1897.
- Beogradske novine*, 21. 1. 1897.
- Beogradske novine*, 21. 10. 1897.
- Beogradske novine*, 5. 10. 1897.
- Borožan, Igor: *Politička upotreba slike: Dinastička konkordija Obrenovići – Petrovići*. In: *Zbornik Narodnog muzeja XXII-2 Istorija umetnosti*. Beograd: Narodni muzej, 2012, s. 219 – 250.
- Čelovský, Samuel: *Mladost' Félixu Kutlíka*. Nový Sad : Obzor, 1982, 300 s.
- Djurić-Zamolo, Divna: *Graditelji Beograda 1815 – 1914*. Beograd: Muzej grada Beograda, 1981, 433 s.
- Gligorijević, Andra: Treća godišnja izložba. In: Hörmann, Kosta (redaktor). *Nada*, r. IV. č. 20. Sarajevo: Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 3. (15.) 10. 1898, s. 320.
- Ilečková, Silvia: *Slovenské výtvarné umenie 1900 - 1918*. Katalóg výstavy. Bratislava: Slovenská národná galéria, 1984, 112 s.
- Jovanov, Jasna: *Nadežda Petrović s obe strane objektiva*. Katalóg výstavy. Novi Sad: Spomen zbirka Pavla Beljanskog, 2013, 95 s.
- Kolarić, Miodrag: *O umetnicima i umetnosti. Ogledi*. Beograd: Univerzitet umetnosti, 1991, 95 s.
- Kotalík, Jiří (ed.): *Almanach Akademie výtvarných umění v Praze k 180. výročí založení (1799 – 1979)*. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze – Národní galerie v Praze, 1979, 130 s.
- Kraut, Vanja: *Crteži srpskih umetnika 19. veka (1800-1900. g.)*. Beograd: Narodni muzej, 1974, 105 s.
- Kutlík, Félix, ml.: *Dejiny Kutlíkovcov*. Bratislava: vlastným nákladom 1931, 83 s.
- Kutlik, Kiril: *Drugi godišnji izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole Kirila Kutlika za 1897 godinu*. Beograd: Štamparija Todora K. Naumovića, 1897.
- Kutlik, Kirilo: *Prvi izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole u Beogradu*. Beograd, 1896.
- [Kutlik, Kiril a redakcia]: Slikarska škola. In: *Večernje novosti*. r. V. Beograd: Narodna štamparija, 6. 10. 1897.
- Ljubinko: Ideja za izradu ovako shvaćene slike... Kiril Kutlik. In: *Nada*. r. III. č. 21. Sarajevo: Zemljanska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 20. okt./1. nov. 1897, s. 417.
- Mali žurnal*, 30. 10. 1897.
- Medaković, Dejan: Prve slikarske škole i njihovi pokretači. In: *Univerzitetski vesnik*. r. V. č. 94, s. 4, 6. maj 1954.
- Medar, Vera: Prva umetnička škola v Beogradu. In: *Lik*. r. I. č. 1. Beograd, 29. 11. 1950, s. 4.
- Paštrnáková, Iva: Listy Kutlíkových studentov a koncept belehradskej Spoločnosti priateľov umenia. In: *CREA-AE 2014*. Zohor: Virvar, 2014. s. 173 – 183. [online]
https://konferencia.kreativnevzdelavanie.sk/wp-content/uploads/2017/09/CREA-AE_2014.pdf

⁸⁷ Kutlik, K.: *Prvi izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole*, c. d., s. 8 – 9.

- Paštrnakova, Iva: Predložci za crtanje i nastavni programi u Srpskoj crtačkoj i slikarskoj školi Kirila Kutlika. In: *Rad Muzeja Vojvodine 49. Godišnjak vojvodjanskog muzeja*. Novi Sad: Muzej Vojvodine, 2007. s. 107 – 128.
- Paštrnáková, Iva: Slovák Cyril Kutlík a jeho Srbská kresliarska a maliarska škola. In: *Kreatívne vzdelávanie*. Zohor: Virvar, 2013, s. 500 – 529. [online]
<https://konferencia.kreativnevzdelavanie.sk/wp-content/uploads/2017/09/KV2013.pdf>
- Prahl, Roman: *Maximilián Pirner. 1854 – 1924*. Praha, 1987, 189 s.
- Prýl, Josef Zdenko: *Průvodce Českým rájem. Díl první: Turnov, Valdštejn, Hrubá Skála, Trosky a Lázně Sedmihorské s okolím*. Turnov: Fr. Vonka, [1891, 2. vyd.], s. 15.
- Rajčević, Uglješa: Srpska rezbarska škola Jaroslava Krejčika u Beogradu (1905 – 1914). In: *Zbornik*, č. 28/29. Separát. Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 1984/85, s. 127.
- Ristić, Vera: *Milan Milovanović 1876 – 1946*. Katalóg výstavy. Beograd, 1986, 27 s.
- Simić-Milovanović, Zora: Prve umetničke škole u Beogradu. In: *Godišnjak muzeja grada Beograda*. Beograd: Muzej grada Beograda, 1955. s. 344 – 345.
- Stevanović, Momčilo – Kolarić, Miodrag: *Milan Milovanović, Kosta Miličević*. Katalóg výstavy. Beograd, 1960, 67 s.
- Šuica, Nada: *Dragomir Glišić, ratni period 1914 – 1918*. Katalóg výstavy. Beograd: Vojni muzej, 1983, 75 s.
- Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. ?. Beograd, 31. 8. 1896.
- Trgovinski glasnik. Organ Beogradske trgovačke omladine*. r. VI. č. 76. Beograd, 29. 6. 1896.
- Trifunović, Lazar: *Srpska crtačko-slikarska i umetničko-zanatska škola u Beogradu (1895 – 1914)*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu, 1978. 343 s.
- Váross, Marian: *Výtvarný život na Slovensku začiatkom 20. storočia. Maliarstvo a grafika 1900 – 1918*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1971, 125 s.
- Večernje novosti*, r. V. Beograd: Narodna štamparija, 30. 10. 1897.
- Vojtěchovský, Ondřej: Kulturní vývoj v samostatném Srbsku. In: Pelikán, Jan a kol.: *Dějiny Srbska*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, 670 s.
- Vojtěchovský, Ondřej: Kulturní vývoj v samostatném Srbsku. In: Pelikán, Jan a kol.: *Dějiny Srbska*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, 680 s.
- Výroční zpráva c. k. vyššího gymnasia v Hradci Králové*, 1886.
- Žiláková, Mária (ed.): *Kutlíkovci na Bánhedeši*. Veľký Bánhedeš : Spolok pre zachovanie slovenských tradícií vo Veľkom Bánhedeši, 2018. s. 236 s.
- Živković, Stanislav: *Umetnička škola u Beogradu 1919 – 1939*. Katalóg výstavy. Beograd: Galerija Srpske akademije nauka i umetnosti, 1987, 226 s.

Archívne pramene

- Osobný fond Cyril Kutlík. Archív výtvarného umenia, Slovenská národná galéria, inv. č. 650/1996.
- Kresby Milana Milovanovića zo štúdia v Kutlíkovej škole, 1895 – 1896. Kabinet grafiky, Národné múzeum v Belehrade, (inv. č. 944/1-29).
- Nadežda Petrović v liste svojmu otcovi Dimitrije Petrovićovi. Belehrad, 27. 6. 1898. Pozostalost' Lj. Lukovića, Pamätné múzeum Nadeždy a Rastka Petrovićových, Národné múzeum v Belehrade.
- Prof. PhDr. Ľudmila Peterajová v nepublikovanom texte – posudku na dizertačnú prácu IP, júl 2008.
- Prof. Stanislav Živković v rozhovore s Ivou Paštrnákovou a grafikom Jozefom Klátikom v Novom Sade, 4. 3. 2005.
- Státní okresní archiv Semily, Archiv města Vysoké nad Jizerou, kniha 7, Zápisy ze schůzí městského výboru 1891 – 1894.

Školské programy pre remeselníkov, 1897. Archív Srbska, Ministerstvo národného hospodárstva, Φ. XXI - 8.

Vysvedčenie zo Srbskej kresliarskej a maliarskej školy na meno Dragomira Glišića, 10. 7. 1897

Mgr. Iva Paštrnáková Dejová, PhD. a PhD.

Múzeum školstva pedagogiky, Charkovská 1, Bratislava

iva.dejova@cvtisr.sk

Posúdili: prof. PhDr. Ivan Rusina, CSc., doc. PaedR. Eva Severini, PhD.

POLNOHOSPODÁRSKE ŠKOLSTVO NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V ROKOCH 1945- 1989

Tímea Šeben Zat'ková

Abstrakt: V štúdiu sa venujeme prehľadu vývoja poľnohospodárskeho školstva s primárnym zameraním na stredoškolské odborné vzdelávanie na území súčasného Slovenska. Obsah štúdie sa venuje problematike poľnohospodárskeho vzdelávania na našom území od roku 1945 až po transformačné spoločenské zmeny v roku 1989.

Kľúčové slová: poľnohospodárske vzdelávanie, poľnohospodárske školy, druhy poľnohospodárskych odborných škôl

Abstract: The study is aimed at describing an overview of the development of agricultural education with a primary focus on secondary vocational education in the territory of present-day Slovakia. The content of the study is devoted to issues from the education in our territory from the year 1945 up to the transformative social changes in 1989.

Key words: agricultural education, agricultural schools, types of agricultural vocational schools

Po ukončení druhej svetovej vojny a nastolení česko-slovenskej vlády nastali zásadné zmeny vo vývine pôdohospodárskeho školstva na Slovensku. V tomto období boli zriadené odbočky povereníctiev SNR pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu a uvedená agenda bola rozdelená do desiatich odborov (I. odbor: výroba rastlinná, II. odbor: výroba živočíšna, III. odbor: poľnohospodárske školstvo a výskumníctvo, IV. odbor: pôdohospodárska technika, V. odbor: veterinárstvo, VI. odbor: lesné hospodárstvo, VII. odbor: lesodohliadacia služba, VIII. odbor: právny, záberový, evidenčný a štatistický, IX. odbor: prídelový, rekultivačný a technický, X. odbor: Slovenský pozemkový fond; Učtáreň; Kancelária; Hospodárska správa).¹ „*Povereníctvom SNR z 5. 11. 1945 bol včlenený štátny inšpektorát hospodárskych (poľnohospodárskych) škôl do III. Odboru Povereníctva SNR pre poľnohospodárstvo a pozemkovú reformu, kde sa ustanovilo oddelenie pre pedagogickú a didaktickú činnosť.*“² V tomto roku nastali aj zmeny v učebných plánoch poľnohospodárskych škôl najmä zrušením vyučovania náboženstva a zavedením občianskej výchovy. Vo všeobecnosti nastala v tomto období zmena vo výučbe cudzieho jazyka na všetkých školách, nevynímajúc školy poľnohospodárske a dovtedajšia výučba nemeckého jazyka bola nahradená výučbou ruštiny.

Po roku 1945 politické premeny Československa viedli aj k zmenám v pedagogickom a školskom systéme. Na základe zákona z 21. apríla 1948 o Základnej úprave jednotného školstva bolo školstvo poštátnené a povinná školská dochádzka sa predĺžila na deväť rokov. V tomto období boli založené Vysoká škola poľnohospodárskeho a lesníckeho inžinierstva v Košiciach (VŠPLI) (neskôr bola v rámci reorganizácie vysokých škôl zrušená a z jej fakúlt vznikli dve samostatné vysoké školy – Vysoká škola poľnohospodárska v Nitre a Vysoká škola lesnícka a drevárska vo Zvolene), Vysoká škola múzických umení a Vysoká škola výtvarných

¹ Organizačný poriadok expozitúry povereníctva SNR pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu č. 562/prez.-1945 z 15. mája 1945

² Demo, Milan: *Dejiny poľnohospodárstva na Slovensku*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita. 2001, s. 478. ISBN 80-7137-894-1.

umení v Bratislave³. Založenie samostatnej poľnohospodárskej a lesníckej vysokej školy malo významnú úlohu v ďalšom rozvoji škôl v komplexe pôdohospodárstva.

V rámci stručného vývoja vysokoškolského poľnohospodárskeho vzdelávania bol významný rok 1946, kedy Slovenská národná rada ustanovila z odboru lesníckeho a poľnohospodárskeho inžinierstva SVŠT samostatnú Vysokú školu poľnohospodárskeho a lesníckeho inžinierstva v Košiciach (VŠPLI). Uznesením SNR z 25. apríla 1946 sa na SVŠT zrušil Odbor lesníckeho a poľnohospodárskeho inžinierstva a stal sa základom pre vznik samostatnej Vysokej školy poľnohospodárskeho a lesníckeho inžinierstva, ktorá v Košiciach pôsobila až do jej rozdelenia v roku 1952.

VŠPLI mala 2 odbory (fakulty v dnešnom slova zmysle) a to odbor poľnohospodárskeho inžinierstva a odbor lesníckeho inžinierstva so štvorročným štúdiom a s vyučovacím jazykom slovenským. Odbor poľnohospodárskeho inžinierstva mal už v školskom roku 1947/1948 15 ústavov, ktoré sa zachovali do roku 1950, neskôr sa ústavy integrovali do katedier (Katedra rastlinnej produkcie, Katedra živočíšnej produkcie, Katedra chemicko-technologická).⁴

V povojnovom období pod vplyvom nedostatku vysokoškolsky vzdelaných odborníkov v oblasti spracovania dreva, sa v roku 1949 vytvorilo na lesníckom odbore VŠPLI drevárske oddelenie, ktoré malo svoj štvorročný študijný plán a bolo takto kreované medzi prvými vo svete.⁵

V roku 1949 bola v Košiciach ustanovená aj Vysoká škola veterinárska, ktorá spôsobila úbytok vysokoškolských učiteľov na VŠPLI, avšak na druhej strane bolo jej zriadenie pokrokovým počínom, keďže sa tým pokryli všetky hlavné vedné odbory a oblasti praktickej činnosti v poľnohospodárstve. Prelomovým medzníkom v slovenskom poľnohospodárskom vysokom školstve bol rok 1952. V rámci reorganizácie vysokých škôl vláda nariadením č. 30/1952 Zb. zrušila VŠPLI v Košiciach a Vysokú školu veterinársku v Košiciach. Z dvoch fakúlt VŠPLI vznikli Vysoká škola poľnohospodárska v Nitre (VŠP) a Vysoká škola lesnícka a drevárska vo Zvolene. Vysoká škola veterinárska bola reorganizovaná na jednu z fakúlt VŠP, ale zostala v pôvodných priestoroch v Košiciach. Za šesťnásť rokov existencie Veterinárskej fakulty vo zväzku s VŠP v Nitre až do roku 1969, kedy sa osamostatnila opäť ako Vysoká škola veterinárska v Košiciach, si táto vysokoškolská inštitúcia udržala svoje autonómne postavenie.

Nasledujúce obdobie v rokoch 1968 – 1989 bolo intenzívne poznačené marxisticko-leninskou ideológiou, ale i spoločenskou praxou socializmu, ale na druhej strane možno konštatovať, že to bolo obdobie priaznivého rozvoja poľnohospodárskeho školstva. Bolo to obdobie búrlivej organizačnej výstavby ale aj pedagogickej a vedeckej činnosti všetkých vysokoškolských pracovísk. V tomto období vznikali nové katedry, odbory a fakulty a úspešne sa realizovala výstavba moderných objektov vysokých škôl. Po roku 1989 nastali zmeny v rôznych oblastiach spoločenského života, ktorým sa musela prispôbiť aj vysokoškolská výučba a poľnohospodárske vzdelávanie. Najzásadnejšie zmeny nastali v zosúladiení vysokoškolskej výučby a jej obsahu s novými potrebami spoločenskej praxe a prispôsobenie sa flexibilnému systému univerzitného štúdia vo vyspelých krajinách.

V rámci vývoja stredoškolského poľnohospodárskeho vzdelávania, po roku 1948 po vydaní zákona o jednotnej škole, nastáva zásadný obrat vo vývoji siete stredných poľnohospodárskych škôl. Okrem toho, že ideologické hľadiská sa presadzovali najmä na vyšších typoch škôl, boli v tomto období zrušené gazdinské školy a ľudové hospodárske školy

³ Horváthová, Kinga – Hargaš, Martin – Brťková, Milada: *Historicko-pedagogický vývoj novodobého školstva na Slovensku*. Bratislava: Sapiaientia. 2006, 117 s. ISBN 80-89229-03-4.

⁴ Vontorčík, Emil: *Poľnohospodárske odborné vzdelávanie*. In Demo, Milan. et al. 2001. *Dejiny poľnohospodárstva na Slovensku*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2001, s. 471 – 490. ISBN 80-7137-894-1.

⁵ Kvasnica, Ondrej: *História vysokého technického školstva na Slovensku*. 2010. [online].

zanikli. Do poľnohospodárskych škôl sa prijímali žiaci prevažne z robotníckych a roľníckych rodín.

Zásadným medzníkom v poľnohospodárskom vzdelávaní bol rok 1952, kedy bolo prijaté vládne uznesenie o novej organizácii poľnohospodárskeho školstva.⁶ Nová organizácia bola podmienená tzv. Leninovým družstevným plánom, ktorý viedol ku kolektivizácii poľnohospodárstva. V jednotných roľníckych družstvách a v štátnych majetkoch si charakter činnosti vyžadoval uplatňovanie nových technológií a prípravu veľkého počtu kvalifikovaných pracovníkov pre prácu s poľnohospodárskou technikou. Nová sústava poľnohospodárskych škôl konštituovaná uznesením vlády z 3. júna 1952 obsahovala:

- poľnohospodárske vysoké školy (dĺžka štúdia 5 rokov),
- poľnohospodárske technické školy (4 roky),
- poľnohospodárske majstrovské školy dvoj- a jednorocné pre dospelých pracovníkov,
- poľnohospodárske účtovnícke školy (2 roky),
- strediská pracujúceho dorastu pre mládež jednorocné,
- školenie dospelých pracovníkov v kurzoch,
- masovú výchovu poľnohospodárskych pracovníkov.

V roku 1953 sa zaviedla 8-ročná povinná školská dochádzka a základné a stredné školy boli pretransformované do jedenásťročnej školy. Došlo k veľkému zvýšeniu počtu stredných škôl, takže zaostávalo materiálne vybavenie škôl a tiež bol nedostatok učiteľov. Boli zriaďované pedagogické fakulty na prípravu vysokoškolsky vzdelaných učiteľov a pedagogické pracoviská boli postupne vytvárané na viacerých vysokých školách.

Rozmach poľnohospodárskeho školstva možno datovať v roku 1954, kedy sa všetky strediská pracujúceho dorastu a učilištia transformovali na jednorocné a dvojročné poľnohospodárske učňovské školy internátneho typu (ďalej PU). Pre ostatnú mládež, ktorá ostala činná v poľnohospodárstve, sa zriadili jednorocné strediská pracujúceho dorastu (SPD). Traktoristi-opravári a kombajnisti-mechanici boli školení v učilištiach štátnych záloh. V tomto roku sa zakladali aj zimné školy poľnohospodárskej mládeže (ZPM) pre mládež na pomocných pracovných miestach. Tieto školy sa však neosvedčili a nemali dlhé trvanie.

Vláda stanovila pre Slovensko ročný prírastok 15 tisíc mladých vyškolených pracovníkov, preto od 1. 9. 1958 bol vládou ustanovený dvojročný učebný pomer (DUP).⁷ Stručne možno zhrnúť zmeny v poľnohospodárskom vzdelávaní a štruktúru vzdelávacích zariadení od roku 1945 nasledovne:

- od roku 1954 boli strediská pracujúceho dorastu pretvorené na poľnohospodárske učňovské školy internátneho typu (PU) - jednorocné a dvojročné;
- zriadené boli jednorocné strediská pracujúceho dorastu (SPD) pre mládež, ktorá ostala činná v poľnohospodárstve;
- od roku 1954 sa zakladali zimné školy poľnohospodárskej mládeže (ZPM);
- od roku 1960 vznik poľnohospodárskych odborných učilíšť (POU) - dvojročné a trojročné s rôznymi učebnými odbormi s možnosťou pokračovať v nadstavbovom štúdiu na stredných poľnohospodárskych technických školách. Nastalo zjednotenie pedagogického pôsobenia v teoretickom vyučovaní, v mimoškolskej výchove a v odbornom výcviku.
- učňovské školstvo bolo k 1.1. 1977 delimitované z rezortu Ministerstva školstva SSR do rezortu Ministerstva poľnohospodárstva a výživy;
- od roku 1976/77 boli na POU otvorené štvorročné experimentálne študijné odbory, s možnosťou ukončenia učňovskou i maturitnou skúškou.

Po roku 1977 vyplynuli pre rezort poľnohospodárstva a výživy nasledovné úlohy:

⁶ Vontorčík, E.: *Poľnohospodárske odborné vzdelávanie*, c. d. s. 471- 490.

⁷ tamže.

- metodicky riadiť, koordinovať, usmerňovať a kontrolovať prípravu mládeže pre robotnícke povolania v orgánoch a organizáciách a učňovských zariadeniach v pôsobnosti rezortu podľa zásad stanovených MŠ SSR,
- vytvárať predpoklad pre zaškolenie dostatočného počtu dorastu na robotnícke povolania pre rezort,
- zabezpečovať výkon rezortného dozoru nad prípravou mládeže na povolanie v orgánoch, organizáciách a učňovských zariadeniach. Rezort súčasne prebral 59 poľnohospodárskych odborných učilíšť s počtom zamestnancov 1630 a 10 školských majetkov so 637 zamestnancami.⁸

Na základe predchádzajúceho textu konštatujeme, že učňovské školy boli po druhej svetovej vojne postupne nahradené odbornými učilíšťami s praktickou prípravou realizovanou na školách, a neskôr po reforme vzdelávania z roku 1976 boli nahradené strednými odbornými učilíšťami. *„Rezort poľnohospodárstva a výživy SSR ako jeden z prvých ukončil reorganizáciu učňovského školstva vytvorením siete poľnohospodárskych SOU. K 1. 9. 1983 Ministerstvo poľnohospodárstva a výživy (MPVŽ) ekonomicky aj metodicky zabezpečovalo prípravu kádrov na robotnícke povolania v 62 SOU (z toho 52 poľnohospodárskych, 7 potravinárskych, 2 strojárské, 1 stavebné 16 stredísk praktického vyučovania).“*⁹

Pre obdobie komunizmu bola charakteristická unifikácia kurikula, zoštátnenie všetkých škôl, ďalší rozvoj siete škôl a odborov, vrátane vysokoškolského štúdia a zdôrazňovanie tzv. princípu polytechnického vzdelávania, ktoré spája v sebe teoretické vzdelávanie s produktívnou prácou vo všetkých segmentoch vzdelávania, vrátane všeobecného.¹⁰ Autori ďalej konštatujú, že typické bolo tiež povýšenie predchádzajúcich učňovských škôl na regulárne stredné školy, ktoré boli spojené aj s mimoriadnymi investíciami. Na zlepšenie statusu boli tieto SOU podporované obrovskými investíciami do budov a materiálneho vybavenia. Pre ilustráciu uvádzame, že *„do prevzatia poľnohospodárskych odborných učilíšť bolo do roku 1978 investovaných 11 miliónov slovenských korún a následne v ďalšej desaťročnici (1978-1988) rezort investoval iba do výstavby, okrem údržby a rekonštrukcie viac ako 1200 miliónov Sk.“*¹¹ V porovnaní s gymnáziami a SOŠ boli stredné odborné učilištia projektované na prijatie 60% žiakov celého populačného ročníka, tiež profitovali zo spojenia s veľkými podnikmi alebo rezortnými riadiacimi orgánmi, ktoré ich finančne podporovali. Počet tzv. komplexných SOU, poskytujúcich úplné výchovno-vzdelávacie a internátne služby, včítane praktického vyučovania v školských dielnach, narastal. Realizácia praktického vyučovania v školách sa odvtedy začala uprednostňovať, ale v nasledujúcom náročnom období transformácie spoločnosti na trhovú ekonomiku a po reštrukturalizácii, či rozpade veľkého počtu podnikov tieto okolnosti napokon vyústili do prerušenia väzieb medzi SOU a „svetom práce“. Na druhej strane, v dôsledku takto koncipovaného odborného vzdelávania s veľmi nízkym počtom žiakov opúšťajúcich školu bez kvalifikácie a snahou „dotlačiť“ takmer každého mladého človeka k dosiahnutiu aspoň stredného odborného vzdelania, sú v dnešnej dobe Slovensko a Česká republika na čele EÚ, ďaleko presahujúce porovnávací ukazovateľ 85% v podiele 22-ročných s ukončeným stredným vzdelaním.¹²

Tri prúdy stredného vzdelávania vytvorené v 70. rokoch 20. storočia, a to gymnázium poskytujúce všeobecné vzdelanie, stredná odborná škola (SOŠ) poskytujúca najmä teoretické odborné vzdelávanie a stredné odborné učilište (SOU) poskytujúce najmä prakticky zamerané

⁸ Jirošová, Zuzana In Vontorčík, Emil – Šafáriková, Judita. 1997. *Vzdelávacia základňa slovenského poľnohospodárstva-jubilejná publikácia k 30.výročiu založenia Agroinštitútu v Nitre*. Nitra : Agroinštitút. 198 s. ISBN 80-7139-041-0.

⁹ Vontorčík, E. – Šafáriková, J.: *Vzdelávacia základňa slovenského poľnohospodárstva*, c. d., . 98 s.

¹⁰ Vantuch, J. - Jelínková, D.: 2015. *Počiatkové odborné vzdelávanie*, c. d., s. 10 – 11.

¹¹ Vontorčík, E. – Šafáriková, J.: 1997. *Vzdelávacia základňa slovenského poľnohospodárstva*, c. d., s. 45.

¹² Vantuch, J. - Jelínková, D.: *Počiatkové odborné vzdelávanie*, c. d., s. 11-12.

vzdelávanie, pretrvávali až do 21. storočia, do roku 2008 aj napriek dlhodobej kritike rozdielnej kvality maturitných programov, zvlášť tých, ktoré poskytovali SOU.¹³

Záver

Po roku 1945 na Slovensku základné a stredné školstvo ovplyvňovali zákony a školské reformy z rokov 1953, 1960, 1976. Projekt ďalšieho rozvoja československej výchovno-vzdelávacej sústavy z roku 1976 bol realizovaný prostredníctvom školského zákona o sústave základných a stredných škôl č. 29/1984, ktorý priniesol ďalšie zmeny do výchovno-vzdelávacej sústavy. V novodobej histórii priniesol vznik samostatnej ČSR množstvo pozitívneho najmä vo vzťahu k masívnemu rozvoju škôl a školských zariadení, ku racionálnej koordinácii rezortného riadenia odborných škôl pôdohospodárskeho zamerania, k objemu vynaložených financií na rozvoj odborného vzdelávania a praktickej prípravy apod. Po transformačných spoločenských zmenách v 90-tych rokoch 20. storočia a po vzniku samostatnej SR vo vzťahu ku vzdelávaniu nastali mnohé problémy, ktoré boli spojené s celkovými zmenami na úrovni hospodárstva SR a v školstve sa to prejavilo dominantne v snahách o optimalizáciu a racionalizáciu sústavy škôl a školských zariadení. Zásadné zmeny nastali najmä v počtoch škôl, ale dotkli sa aj organizácie štúdia, obsahu štúdia a do škôl sa pozvoľna zavádzali nové pedagogické prístupy.

Na základe vývoja pôdohospodárskeho vzdelávania do roku 1989 možno stručne zhrnúť, že všetky vývojové tendencie na území SR po celú dobu kopírovali okrem národných špecifických potrieb primárne stredoeurópsky kontext vývoja ako napríklad od potrieb Rakúsko-uhorskej monarchie, cez prepojenosť dobových požiadaviek vo vývoji Československa až po éru existencie samostatnej Slovenskej republiky, ktorá je však už následne determinovaná v širšom kontexte Európskej únie.

Pramene a literatúra

Demo, Milan: *Dejiny poľnohospodárstva na Slovensku*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2001, 662 s. ISBN 80-7137-894-1.

Horváthová, Kinga – Hargaš, Martin – Brťková, Milada: *Historicko-pedagogický vývoj novodobého školstva na Slovensku*. Bratislava: Sapientia, 2006, 117 s. ISBN 80-89229-03-4.

Kvasnica, Ondrej: *História vysokého technického školstva na Slovensku* [online]. 2010. [cit. 2020-07-17] Dostupné na:

https://skola.kvasnica.info/uvod2010/data/1._Historia_vysokeho_technickeho_skolstva_na_Slovensku.pdf.

Organizačný poriadok expozitúry povereníctva SNR pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu č. 562/prez.-1945 z 15. mája 1945 [online]. In Povereníctvo pôdohospodárstva. –PP-1945-1960. 1980. Bratislava: Štátny ústredný archív SSR. [cit. 12-6-2024]. Dostupné na: [https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/slovensky_narodny_archiv/archivne_pomocky/Povereniectvo_podohospodarstva_\(1924\)_1945-1960-inventar.pdf&ved=2ahUKEwir2eCf49WGAXVfxQIHHSAD6sQFnoECBAQAQ&usg=AOvVaw34jwagm-OZOEkcMJDTiQEI](https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/slovensky_narodny_archiv/archivne_pomocky/Povereniectvo_podohospodarstva_(1924)_1945-1960-inventar.pdf&ved=2ahUKEwir2eCf49WGAXVfxQIHHSAD6sQFnoECBAQAQ&usg=AOvVaw34jwagm-OZOEkcMJDTiQEI)

Šeben Zaťková, Tímea: *Vývoj a perspektívy prípravy učiteľov v oblasti pôdohospodárskych vied na Slovensku*. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku, 2022, 247 s. ISBN 978-83-8111-250-5.

Vantuch, Juraj - Jelínková, Dagmar: *Počiatkové odborné vzdelávanie a príprava v Slovenskej republike na začiatku 21. storočia* [online]. Bratislava/Thessaloniki: ŠIOV/Cedefop, 2015. [cit. 17-7-2020]. ISBN 978-80-89247-13-4. Dostupné na:

<https://www.google.com/search?q=dejiny+po%C4%BEnohospod%C3%A1rskeho+vzdel%C3>

¹³ Šeben Zaťková, Tímea: *Vývoj a perspektívy prípravy učiteľov v oblasti pôdohospodárskych vied na Slovensku*. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku, 2022, s. 29. ISBN 978-83-8111-250-5.

%A1vania&client=firefoxbe&sxsrf=ALeKk00lWaxpIqtuRHKSgULuGESlR8rThw:1594974029220&ei=TV8RX-P2DKiS1fAP3-ivwAM&start=10&sa=N&ved=2ahUKEw0b-j7dPqAhUoSRUIHV_0CzgQ8NMDegQIDBB3&biw=1173&bih=556#

Vontorčík, Emil: Začiatky technického, lesníckeho a poľnohospodárskeho školstva na území Slovenska do r. 1918. In *Vysoká škola poľnohospodárska 1946-1996*. Nitra: VŠP, 1996, s. 37-58, ISBN 80-7137-287-0.

Vontorčík, Emil – Šafáriková, Judita: *Vzdelávacia základňa slovenského poľnohospodárstva-jubilejná publikácia k 30.výročiu založenia Agroinštitútu v Nitre*. Nitra: Agroinštitút, 1997, 198 s. ISBN 80-7139-041-0.

PaedDr. Tímea Šeben Zatková, PhD.

Katedra pedagogiky, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave
timea.seben.zatkova@ucm.sk

Posúdili: PhDr. Ľubica Kázmerová, CSc., PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

KRÁTKY ŽIVOT PEDAGOGICKÉHO KABINETU SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED (1954 – 1958)

Vladimír Michalička

Anotácia: Príspevok prináša doteraz málo známy profil jedného z prvých výskumných pedagogických pracovísk, Pedagogického kabinetu Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Za pomerne krátke obdobie rokov 1954 – 1958 pod vedením Ondreja Pavlíka vykonalo záslužnú prácu v teórii všeobecnej pedagogiky, dejín pedagogiky, pedagogickej bibliografie a dobových školských a pedagogických otázok. Na jeho pôde bol vydávaný hlavný slovenský pedagogický časopis *Jednotná škola*.

Kľúčové slová: Pedagogický kabinet Slovenskej akadémie vied, pracovníci pracoviska, zánik Pedagogického kabinetu SAV.

Abstract: The contribution presents a little-known profile of one of the first research pedagogical workplaces, the Pedagogical Cabinet of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava. During the relatively short period of 1954-1958, under the leadership of Ondrej Pavlík, it carried out meritorious work in the theory of general pedagogy, history of pedagogy, pedagogical bibliography and contemporary school and pedagogical questions. They published the main Slovak pedagogical magazine *Jednotná škola*.

Keywords: Pedagogical Cabinet of the Slovak Academy of Sciences, employees of the workplace, demise of the Pedagogical Cabinet of the Slovak Academy of Sciences.

V reprezentatívnych *Dejinách Slovenskej akadémie vied* autorského kolektívu pod vedením Dušana Kováča sa len v krátkych poznámkach objavili zmienky o činnosti Pedagogického kabinetu Slovenskej akadémie vied (PK SAV), ktorý existoval v rokoch 1954 – 1958. Rovnako strohé sú zmienky o tomto vedeckom pedagogickom pracovisku aj v odborných encyklopédiách. V predloženej štúdii chceme na základe zachovaných archívnych materiálov a relevantnej literatúry stručne načrtnúť jeho históriu, odborný profil a predstaviť jeho hlavných aktérov. Ide totiž o prvé povojnové pracovisko základného pedagogického výskumu, ktorého existencia sa rokmi ponorila neoprávnene do sféry zabudnutia. Príspevok má ambíciu prinavrátiť PK SAV do slovenskej pedagogickej histórie v roku 70. výročia jeho vzniku.

Príprava založenia Pedagogického kabinetu SAV

Je zrejmé, že rozvoj školstva a pedagogickej vedy na Slovensku po roku 1945 by bol nemysliteľný bez budovania jeho vedecko-výskumnej základne. Preto na začiatku päťdesiatych rokov 20. storočia školskí a pedagogickí pracovníci uvažovali o vzniku pracoviska, ktoré by rozvíjalo nielen aplikovaný, ale aj základný pedagogický výskum.

Už bezprostredne pri prvých úvahách o profile Slovenskej akadémie vied sa rátalo s tým, že by do nej mohlo byť zaradené rezortné pracovisko Štátny pedagogický ústav (zal. 1946), či Pedagogický ústav pôsobiaci na Vysokej škole pedagogickej.¹ Vedenie SAV si

¹ Kováč Dušan a kol.: *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2014, s. 96 – 97.

správne uvedomovalo, že na jej pôde „... *chybuje pracovisko pre pedagogické vedy, pričom sa citeľne pociťuje naprostý nedostatok výskumu dejín slovenskej pedagogiky*.“²

Predseda Sekcie spoločenských vied SAV akademik Igor Hrušovský predložil na 27. zasadnutí Predsedníctva SAV konanom 6. apríla 1954 iniciatívny návrh akademika Ondreja Pavlíka na zriadenie Pedagogického kabinetu SAV. Návrh bol prijatý s pozmeňujúcou pripomienkou, že najprv vznikne prípravný výbor pod názvom Pedagogická komisia, ktorý vykoná potrebné kroky pre vznik nového pracoviska. V zápisnici je priložený návrh na personálne obsadenie Pedagogickej komisie, ktorú mali tvoriť: akademik Ondrej Pavlík ako predseda, členovia: Dr. Gustáv Pavlovič (rektor Vysokej školy pedagogickej), Dr. Ľudovít Bakoš a Dr. Juraj Čechetka (profesori FiF Slovenskej univerzity), Ján Kotoč (zástupca povereníka školstva), Dr. Peter Vajcik, Jozef Mátej (Vysoká škola pedagogická), Andrej Selecký (riaditeľ Štátneho pedagogického ústavu) a Ján Ededy.³ V návrhu sa vyskytli aj mená ďalších školských a pedagogických pracovníkov (Ondrej Baláž, Hugo Velan, Július Beňo, Karol Kattoš, Martin Jurčo, Ján Hvozdič, Ján Kotoč, Miroslav Matušťák, Juraj Popovňák), ale v konečnom súpise vedeckej rady sa neobjavili. Člen vedeckej rady Ján Ededy bol zamestnancom Štátneho pedagogického ústavu, ale v roku 1954 sa stal interným pracovníkom SAV. Jeho úlohou bolo organizačne pripraviť nové pracovisko tak, aby sa začiatkom roku 1955 mohlo prikrčiť k vlastnej vedeckej práci.

Úsilie o zriadenie vedeckého pedagogického pracoviska na pôde SAV zodpovedalo trendu vytýčeného K. Gottwaldom v Programovom vyhlásení vlády z roku 1946 a realizované Z. Nejedlým po jeho nástupe do funkcie ministra školstva, podľa ktorého sa vysoké školy mali oslobodiť od výskumnej činnosti a venovať sa výlučne pedagogickej práci, kým vedecký výskum mal prejsť pod egidu štátnych vedeckých inštitúcií.⁴

Formálne bol vznik Pedagogickej komisie Slovenskej akadémie vied schválený Valným zhromaždením SAV dňa 22. decembra 1954. Predsedníctvo SAV s účinnosťou od 1. januára 1955 pracovisko premenovalo na Pedagogický kabinet SAV (ďalej PK SAV) a za jeho externého vedúceho schválilo Ondreja Pavlíka. Pracovisko bolo začlenené do I. Sekcie spoločenských vied. Kabinet predstavoval najmenšiu organizačnú jednotku SAV.

Poslanie a náplň práce PK SAV

Poslaním PK SAV bolo rozpracovávať teóriu pedagogickej vedy, orientovať sa na základné teoretické otázky pedagogiky z hľadiska potrieb školstva a so zreteľom na potreby vedeckého rozvoja jednotlivých pedagogických disciplín – stručne povedané, realizovať základný výskum v pedagogike. Ako napísal vtedajší tajomník PK SAV Ján Ededy, jeho vznik si vynútila: „... *potreba vybudovať na Slovensku také pracovisko, ktoré bude plánovite organizovať rozvoj pedagogickej teórie a sústavne riešiť všetky neodkladné pedagogické problémy tak, aby to vplývalo na školskú prax, aby ju skvalitňovalo*.“⁵ Konkrétnejšie rozvinul poslanie PK SAV O. Pavlík v Návrhu organizačného poriadku, že „... *má teoreticky rozpracúvať základné otázky všeobecnej pedagogiky a didaktiky, spracúvať otázky dejín slovenskej pedagogiky, slovenskú pedagogickú bibliografiu a rozvíjať dokumentačno-konzervačnú a propagačno-organizačnú činnosť. Ďalej má koordinovať a evidovať pedagogickú tvorbu na všeobecných a vysokých školách a na ostatných vedeckých pracoviskách*

² Fond Riadiace orgány SAV. Perspektívny plán budovania pracovísk Sekcie spoločenských vied, s. 3. Inv. č. 1954, kr. 19. Archív Slovenskej akadémie vied Bratislava, Dúbravská cesta 9, Bratislava (ďalej A SAV).

³ V zápisnici je uvedená maďarská forma jeho mena Egyedi.

⁴ Hudek, Andrej: *Vedecké elity na Slovensku v 50. rokoch 20. storočia*. In: Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity. Zost. Hudek, Andrej. Bratislava: Veda, Historický ústav SAV, 2019, s. 140.

⁵ Ededy, Ján: Nové pracovisko pre pedagogickú teóriu a dejiny pedagogiky na Slovensku. In: *Jednotná škola*, 10, č. 6 (1955), s. 725 – 727.

*na Slovensku. Dosiahnuté výsledky vo svojej práci má prenášať do výchovno-vyučovacej praxe škôl a výchovných ustanovizní.*⁶

Pedagogický kabinet SAV mal nasledovné orgány a organizačné členenie:

- a/ vedúci Kabinetu
- b/ Vedecká rada Kabinetu
- c/ Oddelenia Kabinetu pre:
 1. teóriu pedagogiky
 2. dejiny pedagogiky
 3. pedagogickú bibliografiu
- d/ Komisie pre pedagogické problémy:
 1. na školách poľnohospodárskych
 2. na učilištiach štátnych pracovných záloh
 3. v Československom zväze mládeže
- e/ Časopis Jednotná škola.⁷

Možno konštatovať, že koncepcia PK SAV bola načrtnutá logicky, nezachytávala však vyčíslenie nákladov na jeho prevádzku, ani výhľad nárastu pracovníkov. To boli činitele, ktoré nemohol Ondrej Pavlík výrazne ovplyvniť a tie nakoniec v negatívnom zmysle vplývali na rozvoj nového pracoviska.

Návrh zadefinoval aj úlohy jednotlivých orgánov a organizačných zložiek. **Vedúci PK SAV** mal pracovisko viesť, usmerňovať a dozerať na prácu jednotlivých pracovníkov, zabezpečovať rozvoj práce v jednotlivých orgánoch a zastupovať PK SAV pred orgánmi SAV, úradmi a verejnosťou.⁸

Vedecká rada Pedagogického kabinetu SAV (ďalej VR PK SAV) ako iniciatívny a kontrolný orgán navrhoval plány a konkrétne zameranie činnosti jednotlivých pracovníkov, kontroloval plnenie vedeckých úloh v kabinete, koordinoval a evidoval vedeckú pedagogickú činnosť na ostatných pedagogických pracoviskách na Slovensku.⁹ V ďalších rokoch sa práca VR PK SAV orientovala aj na oponentúru a recenzné posudzovanie vedeckých pedagogických prác, ktoré vznikali v PK SAV i mimo neho a na politické a odborné školenia pracovníkov, na ktoré tlačili ideologické orgány komunistickej strany. VR PK SAV sa schádzala minimálne raz za dva mesiace a bola zároveň vedeckou radou Štátneho pedagogického ústavu, aby sa tak stmelili odborné sily na príbuzných vedeckých pracoviskách.¹⁰ Súbežne pribudla vedeckej rade úloha riadiť aj prípravu nových vedeckých pracovníkov pre odbor pedagogika so špecializáciou na dejiny pedagogiky, teóriu vyučovania (didaktika) a teóriu výchovy. Nedostatok kvalifikovaných vedeckých pracovníkov v tomto období umožnil, aby aj SAV od roku 1953 školovala nových pracovníkov vo vedeckej aspirantúre.¹¹

Dňom 21. novembra 1955 bola rozšírená VR PK SAV, ktorá naďalej plnila aj funkciu Vedeckej rady Štátneho pedagogického ústavu (listinné materiály viackrát uvádzajú neskorší názov Výskumný ústav pedagogický platný však až od roku 1958), ktorý v tom čase stále nemal vlastnú vedeckú radu. VR PK SAV pracovala v zložení: Gustáv Pavlovič, predseda, Ľudovít Bakoš, Juraj Čečetka, Tomáš Pardel (Vysoká škola pedagogická), Peter Vajcík, Ján Kotoč, Martin Jurčo (Štátny pedagogický ústav), Emil Stračár (Ústredný ústav pre ďalšie vzdelávanie učiteľov), Ján Ededy. V tomto zložení pracovala do konca roku 1957. Z návrhu na jej zloženie nakoniec vypadli Ondrej Pavlík, Ernest Sýkora, Jozef Schubert, Juraj Popovňák, Ján Hvozdič

⁶ Návrh organizačného poriadku, s. 1. Fond RO 1954, Sekcia spoločenských vied, inv. č. 186, kr. 47. A SAV.

⁷ Tamže, s. 2.

⁸ Tamže.

⁹ Tamže.

¹⁰ Tamže.

¹¹ Kováč Dušan a kol.: *Dejiny Slovenskej akadémie vied*, c. d., s. 110.

a Karol Kattoš, z ktorých niektorí mali paradoxne k aktivitám PK SAV veľmi blízko (napr. O. Pavlík, J. Schubert, J. Hvozdič).¹²

Pred členmi VR PK SAV sa počas existencie kabinetu oponovali viaceré vedecké práce. Už v roku 1955 to bola monografia Petra Vajcika Školstvo na Slovensku, školské a študijné poriadky v XVI. storočí (Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1955), nasledovala knižná štúdia Juraja Čečetku Vavrince Benediktiho z Nedožier Vnútna sústava školstva a Reč nápravná (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1955), ale aj knižné práce Gustáva Pavloviča, Ľudovíta Bakoša, štúdie Ondreja Pavlíka, Jozefa Máteja a Jána Ededyho.

Od vzniku PK SAV prebiehala na jeho pôde vedecká príprava mladých pracovníkov. Začiatkom roku 1955 boli za interných vedeckých aspirantov prijatí Mária Brenčičová a Ján Lacka, v druhom polroku H. Florek (dvaja posledne uvedení aspirantúru neukončili), v ďalšom roku bol prijatý do vedeckej aspirantúry Vladislav Ružička.

Oddelenie teórie pedagogiky. V oblasti mravnej výchovy pracoval predovšetkým Ondrej Pavlík. Úsečná informácia v archívnych materiáloch hovorí o tom, že „pracoval na teórii mravnej výchovy školskej mládeže“. Podľa všetkého mohlo ísť o učebnú pomôcku pre študentov vysokej školy a vyššej pedagogickej školy, ktorá mala byť dokončená do konca roku 1954.¹³ Pavlíkova personálna bibliografia takúto učebnú pomôcku nezachytáva, je však možné, že spracovaný materiál k tejto téme využil v prednáškach pre učiteľov osemročných a jedenásťročných stredných škôl v Banskej Bystrici v roku 1955 a pre školských pracovníkov v roku 1956, v článku Niektoré otázky mravnej výchovy našej mládeže pre Pravdu v roku 1955, v prednáškach pre učiteľov vo viacerých okresoch Slovenska či v článku Výchova žiakov ku komunistickej mravnosti pre český časopis Informační spravodaj v roku 1956.¹⁴

V oblasti teórie vyučovania systematicky pracoval Ján Ededy. Publikoval štúdiu Niektoré otázky domácich úloh žiakov (Jednotná škola 9, č. 4 (1954), s. 398 – 420), ktorá bola časťou jeho neskôr vydanéj metodické práce Domáce úlohy (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1957). Okrem toho uverejnil niekoľko správ z vedeckých podujatí a informačné príspevky o PK SAV. Mária Brenčičová sa zameriavala na otázky výchovy detí z pohľadu detskej a mládežníckej organizácie.

Oddelenie dejín pedagogiky. Prácu tohto oddelenia zaštitoval Vladislav Ružička. Popri tom, že v PK SAV dokončil v roku 1957 internú vedeckú aspirantúru a obhájil svoju kandidátsku dizertačnú prácu, ktorá vyšla knižne, systematicky sa venoval dejinám pedagogiky. Na pôde PK SAV pokračoval v dlhodobej práci nad kritickým vydaním pramenného diela Jána Rezíka a Samuela Matthaeidesa Gymnaziológia. Práca na týmto dielom si vyžiadala veľa času, nakoľko vlastný text v latinskom jazyku bolo treba overovať podľa viacerých zachovaných odpisov. Niekoľko rokov trval aj proces zaradenia publikácie do Edičného plánu Slovenského pedagogického nakladateľstva. Kniha napokon vyšla v roku 1971. Publikoval príspevky aj s historicko-pedagogickým zameraním, napr. Pedagogické prvky v knihe Eleny Maróthy-Šoltésovej Moje deti (Jednotná škola, 10, č. 6 (1955), s. 658 – 673), Komenského rovesníci v Uhorsku a jeho vplyv na uhorské školstvo (Jednotná škola, 12, č. 2 (1957), s. 202 – 224). Oddelenie zorganizovalo v rokoch 1955 a 1958 diskusie k problematike slovenských pedagogických časopisov a ich využitia v školskej a pedagogickej praxi.¹⁵ Doteraz neznámou

¹² Návrh na reorganizáciu a nové zloženie Vedeckej rady Pedagogického kabinetu SAV, s. 3. Fond Sekcia spoločenských vied, inv. č. 9, kr. 2. A SAV.

¹³ Zápisnica z 28. zasadnutia Predsedníctva SAV zo dňa 5. apríla 1954, s. 6. Fond Riadiace orgány SAV I, inv. č. 270, r. 1954, kr. 19. A SAV.

¹⁴ Bibliografické záznamy č. 447, 456, 459, 466. In: Ruttkayová, Katarína: *Náčrt personálnej bibliografie Ondreja Pavlíka*. Martin: Matica slovenská, 1986.

¹⁵ Ededy Ján: Diskusia o pedagogickej tlači. In: *Zpravodaj Akadémie*, 2, 1955, č. 13., s. 4; Ededy Ján: Diskusia o Jednotnej škole a ostatných pedagogických časopisoch na Slovensku. In: *Jednotná škola*, 13, 1958, č. 5, s. 610 – 612.

informáciou je, že Vedecká rada PK v roku 1956 schválila plán knižnej edície Monumenta pedagogica Slovaca, ktorá sa však nedočkala realizácie.¹⁶

Oddelenie pedagogickej bibliografie začalo pracovať ako prvá súčasť PK SAV. Sídлом tohto detašovaného oddelenia bolo pracovisko Matice slovenskej v Martine, ktorej literárny archív a rozsiahla knižnica boli zdrojom pre prácu na evidencii pedagogickej tvorby na Slovensku. Bibliografické práce vykonávali renomovaní matiční pracovníci Dr. Vladislav Ružička a Ján Petrikovich. Ukážkou bibliografickej práce Petrikovicha je stať Bibliografický súpis diel J. A. Komenského, ktoré vyšli na Slovensku (*Jednotná škola*, 12, č. 2 (1957), s. 225 – 241). Ján Ededy v hodnotiacom príspevku uvádza, že koncom roku 1955 bolo spracovaných viac ako 10 tisíc anotácií a „v práci sa sľubne napreduje“.¹⁷ V roku 1958 Bibliografické odd. PK SAV oznamuje, že sú spracované slovenské pedagogické časopisy do roku 1918 a bibliografické záznamy sú k dispozícii na študijné účely.¹⁸

Komisie pre pedagogické problémy:

Komisia pre pedagogické problémy na školách poľnohospodárskych pracovala pod vedením Ondreja Pavlíka. Za jeho vedenia sa prvá porada komisie uskutočnila 21. júna 1955 v Modre. Prerokovali sa hlavné otázky výchovno-vzdelávacej práce a výrobnéj praxe a otázky pracovných kádrov.¹⁹ Prednesené vystúpenia jednotlivých účastníkov sú zachytené aj v zborníku *Za vyššiu úroveň pôdohospodárskeho školstva*. (Bratislava: SVPL, 1955, Pavlíkovo vystúpenie je publikované na s. 140 – 143). Vo svojom záverečnom vystúpení prisľúbil pomoc komisie pri príležitostnom vzdelávaní pracovníkov tohto segmentu slovenského školstva.

Komisia pre pedagogické problémy na učilištiach štátnych pracovných záloh bola pod gesciou Juraja Čečetku. V roku 1955 uskutočnila dve podujatia k uvedenej problematike. Na diskusii s pracovníkmi učilíšť Štátnych pracovných záloh sa rokovalo o problémy nedostatočných vedomostí a skúseností výchovných pracovníkov, najmä majstrov výrobného výcviku a vychovávateľov, problémy predbežného vzdelania žiakov osemročných stredných škôl a otázka náboru žiakov do učilíšť ŠPZ, otázky mimoškolskej výchovy a jej foriem a problémy výrobného výcviku.²⁰

Všetky súčasti PK SAV aktívne vstupovali do pedagogického ruchu päťdesiatych rokov 20. storočia najmä organizovaním konferencií a seminárov. Jedným z nich bola aj široká diskusia o pedagogickej tlači, v ktorej sa kriticky konštatovalo jej nedostatočné využívanie.²¹ Aby bola vedecká výskumná práca čo najefektívnejšia, na pôde PK SAV vznikla aj príručná knižnica neustále rozširovaná o nové pedagogické práce.²² Prostredníctvom seminárov, prednášok a vystúpení najintenzívnejšie komunikoval PK SAV s učiteľskou a vedeckou verejnosťou, čím naplňal dobovo požadovaný prienik do školskej praxe.

Pracovníci Pedagogického kabinetu SAV

Pri vzniku PK SAV popri jeho vedúcom v ňom pracovali traja interní pracovníci. Bol to Ján Ededy figurujúci ako tajomník, ďalej Eva Bodnárová ako dokumentaristka, Ján Petrikovich ako bibliograf-dokumentarista a Vladislav Ružička (na čiastočný 5 hod. úväzok). V roku 1957 sa internou pracovníčkou stala Mária Brenčíčová.

¹⁶ Ededy Ján: Rokovanie Vedeckej rady Pedagogického kabinetu SAV. In: *Zpravodaj Akadémie*, 3, 1956, č. 2, s. 7.

¹⁷ Ededy Ján: Nové pracovisko pre pedagogickú teóriu a dejiny pedagogiky na Slovensku. In: *Jednotná škola*, 10, 1955, č. 6, s. 725.

¹⁸ Oznámenie Bibliografického odd. Pedagogického kabinetu SAV. In: *Jednotná škola*, 13, 1958, č. 5, s. 640.

¹⁹ Ededy Ján: Úlohy Pedagogického kabinetu SAV. In: *Učiteľské noviny*, 5, 1955, č. 42, s. 6.

²⁰ Tamže.

²¹ Ededy Ján: Diskusia o pedagogickej tlači, c. d., s. 4.

²² Zápisnica zo zasadnutia Predsedníctva SAV zo 6. apríla 1954, s. 3. Archívny fond Riadiace orgány SAV I. inv. č. 270, rok 1954, kr. 19. A SAV.

Život, politické a pedagogické pôsobenie **Ondreja Pavlíka** (1. apríl 1916 Zvolenská Slatina, okr. Zvolen – 19. december 1996 Bratislava) je zachytený vo viacerých prácach. O svojich politických postojoch a sporoch s vrcholnými predstaviteľmi KSS publikoval v zborníku *Akademik Pavlík a tí druhí* (Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968), pri príležitosti 100. výročia nedožitého narodenia vyšiel zborník *Ondrej Pavlík (1916 – 1996)*. V. Michalička a M. Slezáková (Eds.). (Bratislava: Centrum vedecko-technických informácií SR, 2016). Stal sa obeťou politických zápasov. „Všetky funkcie a práva vykonával do decembra 1955, keď bol pozbavený funkcie predsedu (SAV – pozn. aut.). V apríli 1957, po vylúčení z komunistickej strany, zbavilo ho Predsedníctvo SAV funkcie vedúceho Pedagogického kabinetu, predsedníctva vo vedeckej rade, členstva v redakčnej rade Jednotnej školy, členstva v redakčnej Našej vedy, hlavnej redakcii *Encyklopédie Slovenska*...“²³

Eva Bodnárová (1925 - ?) bola prijatá koncom roku 1954 ako dokumentaristka a tajomníčka redakcie Jednotnej školy. V kabinete pracovala až do jeho zrušenia. Iné údaje o jej pôsobení sa nepodarilo zistiť.

Ján Edegy (1910 – 1982) bol dlhoročný vedecký pracovník Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave. Zaoberal sa otázkami didaktiky vyučovania I. stupňa základných škôl. Autor monografií *Domáce úlohy* (Bratislava: SPN, 1957), *Modernizácia vyučovania na I. stupni ZDŠ so zreteľom na aktivitu a samostatnosť žiakov* (Bratislava: SPN, 1969), *Otázky primeranosti vyučovania funkcie vedúceho slovenského jazyka v 2. - 5. ročníku ZDŠ* (Bratislava: SPN, 1970), spracoval aj heslá pre *Pedagogický slovník* (1965, 1967). V kabinete pôsobil od počiatku jeho existencie ako zástupca vedúceho kabinetu, počas (apríl – november 1957) aj kabinet viedol. Po jeho zrušení sa vrátil do Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave.

Ján Petrikovich (1915 - 1984) bibliograf Matice slovenskej v Martine. V kabinete pracoval od roku 1955 ako dokumentarista. Po zrušení PK SAV sa vrátil do Matice slovenskej v Martine.

Vladislav Ružička (1894 – 1974) pôvodne stredoškolský učiteľ, riaditeľ učiteľského ústavu v Lučenci, neskôr pracovník Matice slovenskej. Realizoval archívny výskum vo viacerých zahraničných archívoch a publikoval niekoľko hodnotných štúdií z obdobia neskorého stredoveku a novoveku. Pred príchodom do kabinetu vydal historicko-pedagogickú prácu *Eliáš Ladiver mladší, slovenský pedagóg* (Martin: Matica slovenská, 1946). Ondrej Pavlík bol v 30. rokoch 20. storočia jeho študentom na Pedagogickom ústave v Lučenci a aj neskôr udržiavali priateľské kontakty.²⁴

Vladislav Ružička bol interným aspirantom, pracujúcim na téme *Dejiny metód počiatocného čítania na Slovensku*, ktorá bola dňa 25. septembra 1958 na pôde PK SAV úspešne obhájená. Oponentmi boli Josef Váňa z Prahy a Juraj Čečetka. Na základe kladného hlasovania komisia navrhla mu udeliť vedeckú hodnosť kandidát pedagogických vied.²⁵

Súčasne pracoval na kritickom vydaní *Rezikovej Gymnaziológie*, ale táto práca sa pre náročnosť textu, neprístupnosť potrebných archívnych fondov neustále oddŕažovala. V súvislosti s touto prácou žiadal vedenie SAV o schválenie študijnej cesty do Maďarska a Halle za účelom archívneho výskumu.²⁶ Jeho život a prácu zdokumentovala v solídne spracovanej diplomovej práci na Trnavskej univerzite v Trnave Lenka Škrabáková.

²³ Zpráva Ondreja Pavlíka za päťročné obdobie od uzákonenia SAV, s. 2. Archív SAV.

²⁴ Pozri: Michalička, Vladimír: Študent a učiteľ: k vzťahu Ondreja Pavlíka a Vladislava Ružičku. In: *Historicko-pedagogické fórum*, 11, 2022, č. 1 – 2, s. 55 – 64.

²⁵ Zápisnica z verejného zasadnutia Vedeckej rady Pedagogického kabinetu SAV dňa 25. septembra 1958, s. 6. Fond Fond Sekcia spoločenských vied. Inv. č. 62, kr. 12.

²⁶ Zápisnica zo zasadnutia vedeckej rady dňa 15. mája 1956. Fond Sekcia spoločenských vied, inv. č. 53, kr. 12. A SAV.

Mária Brenčičová (1921 – 2009). Zaoberala sa problematikou výchovy v pionierskej organizácii, v Učiteľských novinách a Jednotnej škole uverejnila niekoľko príspevkov z tejto problematiky. Po obhájení dizertačnej práce *Utváranie charakteru žiakov pomocou aktívu Pionierskej organizácie ČSM* sa stala internou pracovníčkou PK SAV. Po jeho zrušení prešla na Vysokú školu pedagogickú, neskôr Filozofickú fakultu UK.²⁷

Popri interných pracovníkoch a členoch VR PK SAV sa do jeho činnosti zapájali aj ďalší odborní a vedeckí pracovníci z vysokých škôl, ktorí takto naplňali svoje vedecké aspirácie. Z nich treba spomenúť aspoň troch.

Ľudovít Bakoš (1919 - 1974) bol významným predstaviteľom vznikajúcej marxistickej pedagogickej vedy, zaslúžil sa o vybudovanie systému učiteľského vzdelávania. Počas celého obdobia existencie kabinetu bol členom jeho vedeckej rady. Bol aj autorom historicko-pedagogickej monografie *Ľudovít Štúr ako učiteľ a bojovník za slovenskú školu* (Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1957).

Juraj Čečetka (1907 – 1983) bol zakladateľskou osobnosťou slovenskej pedagogickej vedy. Ako autor učebnice *Úvod do všeobecnej pedagogiky* (Bratislava: Sdruženie vysokoškolských študentov, 1944), *Pedagogika* (Lipt. Sv. Mikuláš, 1947, 1948) ustanovil pedagogickú vedu na vedecký základ. Je aj autorom dvojdielného *Príručného pedagogického lexikónu* (Turč. Sv. Martin: Kompas, 1943) a viacerých historicko-pedagogických prác. Jeho život a dielo zdokumentovala Mária Miháľechová v monografii *Život a dielo Juraja Čečetku* (Bratislava: Infopress, 2007).

Gustáv Pavlovič (1907 – 1990) zastával významné posty v oblasti školskej správy, vysokého školstva a pedagogickej vedy. Zaoberal sa problematikou polytechnickej a pracovnej výchovy. Ako blízky spolupracovník Ondreja Pavlíka podporoval opätovné zriadenie pedagogického pracoviska v Slovenskej akadémii vied. Od roku 1957 bol externým vedúcim PK SAV a predsedom VR PK SAV. Jeho život a dielo priblížil Jozef Mátej v úvodnej štúdii k výberu jeho prác pod názvom *K histórii československej socialistickej školy* (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977).

PK SAV po celú svoju existenciu zápasil s problémami, ktoré sa dotýkali celej SAV. Predovšetkým to bola finančná a personálna poddimenzovanosť, ktorá bránila ďalšiemu rozvoju pracoviska. Trvale zápasil aj s nedostatočným pracovným priestorom. V prvom roku zaujal priestory v hlavnej budove Úradu Slovenskej akadémie vied na Štefánikovej ul., od 1. decembra 1955 získal malú miestnosť (15 m²) v budove Slovenského národného múzea na Vajanského nábr., čo výrazne limitovalo pracovné podmienky PK SAV.

Zrušenie Pedagogického kabinetu SAV

V rokoch 1955 – 1957 sa Ondrej Pavlík stal obeťou mocenských zápasov vo vedení KSS. Za kritické vystúpenia na adresu niektorých vysokých činiteľov stranického vedenia na Slovensku bol vylúčený z radov komunistickej strany a mal zakázanú pedagogickú a publikačnú činnosť. V dôsledku toho bol ako vedecký pracovník preradený do Výskumného ústavu pedagogického. Odchod O. Pavlíka zo SAV a z funkcie externého vedúceho akademického pracoviska zásadne okresal jeho kompetencie a to spôsobilo, že PK SAV nemal záštitu výraznejšej odbornej osobnosti. Navyše, Pavlíkovo politicky motivované odvolanie z funkcií sa premietlo aj na samotný PK SAV. Ako uvádza A. Hudek „...Pavlík poznal situáciu v slovenskej vede a mal aj zmysel pre stavovskú (ale aj národnú) solidaritu, bez ohľadu na prípadné názorové rozdiely.“²⁸

V kuloároch sa čoraz častejšie spomínalo vyčlenenie PK SAV zo štruktúry akademických pracovísk. Prvýkrát sa táto otázka oficiálne prejednávala na zasadnutí Vedeckej rady PK SAV dňa 21. mája 1957. Ján Tibenský, tajomník Sekcie spoločenskovedných

²⁷ *Pedagogická encyklopédia Slovenska I.* Bratislava: Veda, 1984, s. 99.

²⁸ Hudek, Andrej: *Vedecké elity na Slovensku*, c. d. s. 150.

pracovnísk SAV, navrhol začleniť PK SAV do Výskumného ústavu pedagogického. Členovia vedeckej rady však jednohlasne odmietali takéto riešenie. J. Čečetka považoval tento krok za nedomyslený návrh, O. Pavlík argumentoval, že nemožno vychádzať z momentálneho personálneho stavu a poddimenzovania pracoviska, čo navrhovateľ uvádzal ako dôvod presunu. G. Pavlovič zasa navrhoval problém riešiť ustanovením Ľ. Bakoša za vedúceho pracoviska, pod vedením ktorého môže prísť k zlepšeniu situácie.

Dňa 19. novembra 1957 bol na 64. zasadnutí Predsedníctva SAV predložený návrh na vymenovanie Gustáva Pavloviča za externého vedúceho Pedagogického kabinetu SAV a zároveň za predsedu jeho Vedeckej rady. Vymenovaný bol ku dňu 1. októbra 1957. Alternatívny návrh, aby sa externým vedúcim PK SAV stal Ľudovít Bakoš, neprešiel. Opätovne zaznel návrh, aby PK SAV bol prevedený mimo Slovenskú akadémiu vied.²⁹

Na 79. zasadnutí Predsedníctva SAV dňa 22. novembra 1958 sa na program rokovania opätovne dostala otázka vyčlenenia PK SAV z akademickej pôdy do Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave. Podkladom pre prejednanie tohto kroku bolo uznesenie vlády ČSR zo dňa 20. augusta 1958, ktoré schválilo vyčlenenie PK SAV do Výskumného ústavu pedagogického so štyrmi pracovníkmi (V. Ružička, J. Ededy, J. Petrikovich a nemenovaný dokumentátor (pravdepodobne E. Bodnárová). Zároveň sa rozhodlo o delimitácii a prevedení knižného fondu vytvoreného v PK SAV do Výskumného ústavu pedagogického.³⁰

Zaujímavosťou je, že predseda SAV Igor Hrušovský v liste Sekretariátu Predsedníctva informoval o liste Vedeckej rady PK SAV, v ktorom vedecká rada namietala proti presunu kabinetu do Výskumného ústavu pedagogického a navrhoval, aby sa opätovne uvažovalo o jeho ponechaní v štruktúre SAV a jeho primeranom rozvoji.³¹ Napriek tomuto hlasu sa Pedagogický kabinet SAV dňom 1. 1. 1959 vyčlenil zo SAV a pracovníci prešli na rezortný Výskumný ústav pedagogický.³²

Pokusy o oživenie Pedagogického kabinetu SAV

Po zrušení Pedagogického kabinetu SAV sa viacerí pedagogickí funkcionári a pracovníci naďalej pokúšali o obnovenie jeho činnosti v nejakej alternatívnej podobe. Najväčšiu iniciatívu v tomto smere vyvíjal akademik Gustáv Pavlovič. V Archíve SAV sa zachoval list Igora Hrušovského z 18. mája 1962 adresovaný Gustávovi Pavlovičovi, v ktorom ho vyzýva, aby predložil na rokovanie orgánov SAV návrh na zriadenie pedagogického pracoviska na pôde SAV, vrátane jeho koncepcie.³³ O podobnom návrhu sa rokovalo na Predsedníctve SAV aj o tri roky neskôr, keď Predsedníctvo SAV zo dňa 7. septembra 1965 (meno či názov adresáta sa nezachoval) odporúčalo, aby sa pedagogické pracovisko (uvádza sa ako Pedagogický ústav) budovalo pri Univerzite Komenského, kde bude mať lepšie kadrové a materiálne podmienky, ale nevylučovala sa ani alternatíva jeho vzniku v Slovenskej akadémii vied. Podobná žiadosť je v archíve aj z 30. mája 1968.³⁴

V roku 1969 sa na Predsedníctvo SAV s návrhom na obnovenie Pedagogického kabinetu SAV na čele s Ondrejom Pavlíkom obrátil listom zo dňa 15. decembra 1969 riaditeľ Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave Emil Stračár. Uvádza v ňom, že by to mohla byť Pavlíkova odborná rehabilitácia, nakoľko „pôsobenie Ondreja Pavlíka v rezortnom pracovisku Výskumný ústav pedagogický je nelogické a neúnosné.“³⁵ V odpovedi Predsedníctva SAV zo začiatku roku 1970 na Stračárov návrh sa uvádza, že obnovenie

²⁹ Zápisnica zo 64. zasadnutia Predsedníctva SAV dňa 19. novembra 1957. Inv. č. 11, kr. 3. A SAV.

³⁰ Archívny fond Riadiace orgány SAV. Inv. č. 340, kr. 29. A SAV.

³¹ Tamže.

³² Zpravodaj Akadémie, 5, 1958, č. 12, s. 2.

³³ Archív Slovenskej akadémie vied. Bratislava, inv. č. 3171, r. 1965 - 1970, kr. 1061. A SAV.

³⁴ Tamže, s. 1.

³⁵ Tamže, s. 1. Ondrej Pavlík bol v tom čase už politicky a občiansky rehabilitovaný a zapájal sa do pedagogického a politického diania.

Pedagogického kabinetu SAV nie je reálne, nakoľko nie sú pre to vytvorené kádrové ani materiálne podmienky.³⁶

Medzitým však v roku 1967 bolo pod názvom Pedagogický ústav Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave zriadené pracovisko pre základný pedagogický výskum na Slovensku, ktorý v rokoch 1967 – 1972 pôsobil pod vedením Gustáva Pavloviča. V roku 1973 sa toto pracovisko pretvorilo na Ústav experimentálnej pedagogiky Slovenskej akadémie vied, čím sa v inom variante realizovala dávnejšia myšlienka pracoviska základného pedagogického výskumu na pôde Slovenskej akadémie vied. Ústav experimentálnej pedagogiky SAV (neskôr pod vedením Ondreja Baláža) bol však v roku 1993 zrušený. O vznik nového pedagogického pracoviska vo zväzku Slovenskej akadémie vied sa po roku 1989 niekoľkokrát pokúšalo aj vedenie novovzniknutej Slovenskej pedagogickej spoločnosti pri SAV vedenej Ladislavom Macháčkom.³⁷

Záver

Vznik a pôsobenie PK SAV spadá do zložitej spoločensko-politickej situácie, ktorá sa utvorila na začiatku 50. rokov 20. storočia, napriek tomu, že vládna moc zachovávala voči vedeckej komunite relatívne tolerantný vzťah. Vedúci PK SAV Ondrej Pavlík, hoci predstavoval mimoriadne exponovaného predstaviteľa komunistickej strany, sa usiloval v akadémii vytvoriť útočisko pre slovenských vedcov.³⁸

Päť rokov pôsobnosti PK SAV boli krátkym časom na to, aby sa konštituovalo ako plne fungujúce vedecké pracovisko, a to ešte za nedostatočných priestorových podmienok, personálnej a finančnej poddimenzovanosti. Rovnako nepriaznivo v počiatočnom štádiu vzniku pracoviska ovplyvňovala jeho fungovanie istá nekonceptnosť v plánovaní vedeckej práce a laxnosť v jeho riadení. Napriek tomu sa ukázalo, že na jeho pôde sa rozvinula tvorivá vedecká činnosť, ktorá začala prinášať prvé kvalitné výsledky.

Najvýraznejšie úspechy dosiahol PK SAV v oblasti dejín školstva a pedagogiky, keď na jeho pôde vznikli a boli publikované prvé významné historicko-pedagogické práce a prvé skúsenosti tu získavali aj ďalší perspektívni pedagogickí historiografovia (V. Ružička, L. Bakoš, J. Mátej), ktorí túto vedeckú pedagogickú disciplínu profilovali v šesťdesiatych rokoch 20. storočia.

Projekt bibliografie slovenskej pedagogickej tvorby zostal pre skorý zánik PK SAV nedokončený, ani sa naň nenadviazalo, hoci potreba takejto bibliografie je pre historicko-pedagogický výskum stále aktuálnou potrebou.³⁹

Významný je aj fakt, že na pôde PK SAV úspešne absolvovali vedeckú prípravu prví vedeckí aspiranti v odbore pedagogiky. Rozvinul sa tu aj živý pedagogický ruch, pracovníci a spolupracovníci PK SAV zorganizovali viacero vedeckých konferencií, seminárov a prednášok najmä pred učiteľskou verejnosťou. Nezanedbateľným prínosom PK SAV bolo, že na jeho pôde sa vydával hlavný pedagogický časopis *Jednotná škola*.

Je úplne samozrejmé, že pracovisko a jeho pracovníci boli pod kontrolou štátnym, najmä však straníckych orgánov. Pracovníci sa priebežne podrobovali indoktrinácii prostredníctvom straníckych seminárov a školení, boli nabádaní k štúdiu straníckej literatúry, základov marxizmu-leninizmu a ich uplatňovaniu vo vedeckej práci. Napriek tomu stranícke orgány pristupovali do polovice päťdesiatych rokov k vedeckej komunite v SAV pomerne tolerantne. Až po maďarských udalostiach v roku 1956, keď socialistické krajiny prechádzali

³⁶ Tamže, s. 1.

³⁷ Znovuzriadenie pracoviska základného pedagogického výskumu v Slovenskej akadémii vied In: *Spravodaj SPS pri SAV*, 1, 2002, č. 2, s. 1 – 2.

³⁸ Kováč Dušan a kol.: *Dejiny Slovenskej akadémie vied*, c. d., s. 113.

³⁹ Exemplár nespracovaného lístkové katalógu tzv. Ružičkovej bibliografie je deponovaný v Múzeu školstva a pedagogiky.

krízou, začali zaujímať prísnejší postoj k niektorým jednotlivcom. Zachovalo sa len niekoľko archívnych materiálov, ktoré poukazujú na prísnejší kurz. Po odchode O. Pavlíka z funkcie vedúceho pracoviska jeho vedenie mal prevziať J. Ededy. Predsedníctvo SAV ho do funkcie nevymenovalo, nakoľko „menovaný nezaručoval odborné a ideologicky správne vedenie PK SAV“.⁴⁰ Pri opakovaných politických previerkach v roku 1958 bol V. Ružička preverený s návrhom, aby mu bol odňatý jeho čiastočný pracovný úväzok, ale pre následné zrušenie pracoviska sa požiadavka nerealizovala.⁴¹ A samostatnou kapitolou bolo odvolanie Ondreja Pavlíka z funkcie predsedu SAV a neskôr aj zo všetkých akademických postov.

A ešte niečím je príbeh Pedagogického kabinetu SAV zaujímavý a pre obdobie päťdesiatych rokov 20. storočia u nás tak trochu charakteristický: spätosťou osoby vedúceho s existenciou pracoviska. Kým jeho vedúci bol konciliantným členom Komunistickej strany, aj pracovisko sa rozvíjalo a malo čiastočnú podporu. V momente, keď sa Ondrej Pavlík kriticky vyjadril k činnosti niektorých funkcionárov, stratil „dôveru strany“. Podozrievavosť sa preniesla na pracovisko, ktoré zakrátko aj zaniklo a pre pedagogickú históriu sa stalo zabudnutým intermezzom. Dlhý tieň podozrievavosti na niekoľko rokov ochromil aj vedecké bádanie v pedagogickej vede.

S odstupom niekoľkých rokov aj autorka state o inštitucionalizácii pedagogickej vedy na Slovensku Želmíra Sýkorová konštatuje, že pre „slovenskú pedagogiku vznikli objektívne škody zaniknutím Pedagogického kabinetu SAV, z ktorého sa postupne mohlo vybudovať pracovisko pre základný výskum v pedagogike...“.⁴²

Použité pramene a literatúra

Archívny fond Riadiace orgány SAV. Archív Slovenskej akadémie vied. Bratislava, Dúbravská cesta 9, Bratislava.

Ededy, Ján: Úlohy Pedagogického kabinetu SAV. In: *Učiteľské noviny*, 5, č. 42 (1955), s. 6.

Ededy, Ján: Nové pracovisko pre pedagogickú teóriu a dejiny pedagogiky na Slovensku. In: *Jednotná škola*, 10, č. 6 (1955), s. 725 – 727.

Ededy, Ján: Diskusia o pedagogickej tlači. In: *Zpravodaj Akadémie*, 2, č. 13 (1955), s. 4.

Ededy, Ján: Diskusia o Jednotnej škole a ostatných pedagogických časopisoch na Slovensku. In: *Jednotná škola*, 13, č. 5 (1958), s. 610 – 612.

Hudek, Adam - Šoltés, Peter a kol.: *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity*. Bratislava: Veda – Historický ústav SAV, 2019, 572 s. ISBN 978-80-224-1778-5.

Kováč, Dušan a kol.: *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2014, 687 s. ISBN 978-80-224-1316-9.

Oznámenie Bibliografického odd. Pedagogického kabinetu SAV. In: *Jednotná škola*, 13, č. 5 (1958), s. 640.

Ruttkayová, Katarína: *Náčrt personálnej bibliografie Ondreja Pavlíka*. Martin: Matica slovenská, 1986, 136 s.

Pedagogická encyklopédia Slovenska I. Bratislava: Vydavateľstvo Veda, 1984, 742 s.

PhDr. Vladimír Michalička, CSc., vladimir.michalicka12@gmail.com

Posúdili: prof. PhDr. Eduard Lukáč, PhD., Mgr. Miroslava Slezáková, PhD.

⁴⁰ Zápisnica zo 64. zasadnutia Predsedníctva SAV dňa 19. novembra 1957, s. 1. Inv. č. 323, kr. 27. A SAV.

⁴¹ Zmeny a doteraz nepreverení pracovníci. RO 1958, inv. č. 330, kr. 28. A SAV.

⁴² Sýkorová Želmíra: Inštitucionalizácia školstva na Slovensku od roku 1953 po dnešok. In: *Jednotná škola*, 19, 1967, č. 10, s. 924.

ŠKOLSKÉ MÚZEJNÍCTVO

PEDAGOGICKÉ ČASOPISY Z ROKOV 1918 – 1945 VO FONDE MÚZEA ŠKOLSTVA A PEDAGOGIKY

Jana Nenčevová Hradská

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá témou pedagogických časopisov, ktoré sa používali v pedagogickej teórii i praxi počas existencie I. Československej republiky (1918 – 1939) a vojnovnej Slovenskej republiky (1939 – 1945). Pedagogické časopisy je možné rozdeliť do dvoch hlavných skupín. Prvú skupinu periodík tvorili pedagogické časopisy, ktoré boli zároveň tlačovými orgánmi jednotlivých učiteľských spolkov, takže sa na ich stránkach okrem pedagogických tém odrážali aj aktuálne sociálne a ekonomické otázky učiteľstva. Druhá skupina periodík sa orientovala v prevažnej miere na pedagogické odborné otázky a školskú teóriu a prax. Príspevok prináša prehľad všetkých relevantných časopisových titulov, ktoré sa nachádzajú vo fonde Múzea školstva a pedagogiky so sídlom v Bratislave.

Kľúčové slová: pedagogický časopis, periodiká, učiteľské spolky, *Slovenská škola*, *Slovenský učiteľ*, *Národná škola slovenská*, *Evanjelický učiteľ*, *Vestník pokrokového učiteľstva na Slovensku*, *Sborník Spolku profesorov Slovákov*, *Naša škola*, *Naše slovo*, *Učiteľský pedagogický časopis*, *Nová škola*, *Pedagogický sborník*, *Za novú pedagogiku a výchovu*, *Slovenský pedagóg*, *Dieťa*, *Náš film* a i.

Abstract: The article deals with the topic of pedagogical journals that were used in pedagogical theory and practice during the existence of the First Czechoslovak Republic (1918 – 1939) and the wartime Slovak Republic (1939 – 1945). Pedagogical journals can be divided into two main groups. The first group of periodicals consisted of pedagogical magazines, which were also the press organs of individual teachers' associations, so that in addition to pedagogical topics, current social and economic issues of teaching were also reflected on their pages. The second group of periodicals was mainly oriented towards pedagogical issues and school theory and practice. The article provides an overview of all relevant magazine titles that are in the collection of the Museum of Education and Pedagogy, located in Bratislava.

Keywords: pedagogical magazine, periodicals, teachers' associations

História pedagogickej tlače siaha do polovice 19. storočia – na jej počiatku stál časopis *Slovenský národný učiteľ* (1860-1964) s prílohou *Škola domáca*, ktorý vydával Ján Slota v Banskej Bystrici. Ten nasledovali ďalšie časopisy s krátkym obdobím vychádzania (*Národný učiteľ*; *Priateľ školy a literatúry* – príloha časopisu *Cyril a Metod*; *Konfesijná škola*; *Katolícka škola*; *Evanjelická škola*, neskôr *Priateľ školy evanjelickej*). Najvyššiu úroveň z nich dosiahol časopis *Dom a škola* (1885 - 1897), pod redakčným vedením Karola Salvu a potom Jána Mudroňa a Svetozára Hurbana-Vajanského. Začiatkom 20. storočia, v období vrcholiacej maďarizácie, vychádzali časopisy *Rodina a škola* (1900 - 1904) a *Domácnosť a škola* (1911 – 1913), ktoré obhajovali slovenskú školu a pedagogiku v tesne predvojnovom období.¹

Po vzniku I. ČSR v roku 1918 začali v nových slobodných podmienkach na Slovensku vznikať rozmanité spolky vrátane učiteľských. Práve stavovské spolky pomáhali svojim členom formulovať ich požiadavky smerom navonok. Stali sa ich zástupcami a obhajcami

¹Michalička, Vladimír: Slovenské pedagogické časopisy. In: *Učiteľské noviny*, roč. 45, 1995, č. 9, s. 11.

a prostredníctvom svojich tlačových orgánov okrem iného upozorňovali aj na páľčivé stavovské problémy predovšetkým v sociálnej a ekonomickej oblasti.

Počas existencie I. ČSR prebiehalo obdobie budovania slovenského školstva, počas ktorého si pedagogické časopisy našli svoje pevné a nenahraditeľné miesto medzi tlačovinami. Pedagogická tlač do veľkej miery zohrala významnú úlohu pri budovaní národnej kultúry, povedomia a v rozširovaní vzdelanosti. Tlač bola dominantnou nositeľkou a šíriteľkou pedagogických ideí - hoci sa k nej v 20. rokoch opatrne pridal aj rozhlas a v druhej polovici 20. storočia aj televízia, jej úloha zostala nezastupiteľná: čitatelia totiž nepotrebovali žiadne technické zariadenia na jej prečítanie a bola pomerne ľahko dostupná v novinových stánkoch a trafikách alebo poštou. K jej prednostiam patrila tiež pravidelnosť vychádzania (a tým aj možnosť uverejňovať články na pokračovanie v prípade potreby) – k učiteľom sa dostávali informácie v pravidelnom čase a frekvencii. Bolo to však často podmienené finančnými možnosťami vydavateľov - väčšina pedagogických časopisov vychádzala v mesačnej periodicite (takmer vždy s prestávkou počas letných prázdnin). V prípade, že to finančné možnosti dovoľovali, tak niektoré vychádzali ako dvojtyždenníky. Ak boli ekonomické možnosti v niektoré obdobia slabšie, pristúpilo sa k vydaniu dvoj-, troj- alebo ojedinele dokonca aj štvormesačníka. Časopisy vychádzali s minimom obrázkových príloh² a to najmä z finančných a technologických dôvodov.³

Pedagogické časopisy obsahujú informácie, ktoré nám pomáhajú zorientovať sa v procesoch formovania slovenského školstva a pedagogiky, jej teórie i praxe a zároveň nám dovoľujú nahliadnuť aj do bežného a každodenného života učiteľov. Autormi článkov boli nielen teoretici alebo autority v školskej oblasti (napr. vysokoškolskí pedagógovia, školskí inšpektori, riaditelia škôl), ale aj praktici – učitelia zdieľajúci svoje poznatky, rady, odporúčania a skúsenosti z praxe. Časopisy zároveň poskytovali priestor pre polemiku a výmenu názorov, v ktorých sa nie raz zrodila živá diskusia.

Veľmi dôležitou súčasťou periodík bola aj inzercia, ktorá nielen že prinášala aspoň nejaké financie na ich chod, ale zároveň sprostredkúvala informácie o nových školských pomôckach pre učiteľa i žiaka, učebniciach, školskom inventári a podobne.

Niektoré pedagogické časopisy zároveň aj tlačovými orgánmi stavovských učiteľských spolkov a financie na vydávanie časopisu sa získavali aj z členských poplatkov.⁴ Väčšina časopisov – tlačových orgánov spolkov - vznikla približne do roka od vzniku spolku (výnimkou bol časopis *Evanjelický učiteľ*, ktorý začal vychádzať až po dvanástich rokoch od vzniku spolku). K učiteľským stavovským spolkom patria tieto časopisy: Zemský učiteľský spolok a jeho časopis *Slovenský učiteľ*, Zväz slovenského učiteľstva a časopis *Národná škola slovenská*, Spolok evanjelických učiteľov a časopis *Evanjelický učiteľ*, Spolok profesorov Slovákov a časopis *Sborník Spolku profesorov Slovákov*, Ústredný spolok pokrokového učiteľstva na Slovensku - *Vestník pokrokového učiteľstva na Slovensku*). Časopisy prinášali informácie a správy aj zo spolkového prostredia a sú cenným materiálom pri štúdiu jeho činnosti.⁵ Prostredníctvom predsedov alebo ďalších funkcionárov spolkov mohli do časopisov

² V prípade obrázkových príloh išlo najmä o nákresy k metodickým pokynom, obrázky tvorby žiakov, prípadne fotografie školských budov ako napr. v časopise *Naša škola*.

³ Na vysvetlenie našim odberateľom. In: *Pedagogický zborník*, roč. 10, 1943, č. 1-3, s. 112.

⁴ Čisto pedagogické časopisy sa nachádzali v horšej finančnej situácii, keďže nedisponovali členskými poplatkami spolkov. Museli sa viac zamerať na inzerciu na svojich stránkach ako aj na vlastnú reklamu a získavanie predplatiteľov, čo bolo vo vtedajšej dobe veľmi náročné. Jednoduché to aj napriek členským poplatkom nemali ani stavovské časopisy.

⁵ K ďalším učiteľským spolkom a ich časopisom patrili napríklad: Spolok maďarských učiteľov na Slovensku (od roku 1921) a časopis *Magyartanító* (1921 – 1942); Zväz ruských učiteľov na Slovensku a časopis *Russkaja škola* (1926-1932); Spolok židovských učiteľov a časopis *Kronika*; Spolok penzionovaných učiteľov a časopis *Penzionovaný učiteľ*. Tieto časopisy sa však vo fonde MŠaP nenachádzajú.

(najmä do ich úvodníkov) prenikať aj viac či menej politicky alebo konfesijnálne ladené texty odzrkadľujúce ideologické preferencie svojich autorov.

Spolkové časopisy však boli zároveň aj časopismi pedagogickými – na svojich stránkach v rôznej miere reflektovali aj na dobové trendy v metodicko-didaktických otázkach a niektoré prinášali aj metodické materiály využiteľné v pedagogickej praxi.

Vydavateľmi pedagogických časopisov s celoslovenskou pôsobnosťou boli buď vyššie spomenuté stavovské učiteľské spolky, alebo vydavateľstvá zamerané na knižnú a časopiseckú produkciu pre učiteľov (napr. Učiteľské nakladateľstvo slovenské U NÁS vydávalo časopis *Naše slovo*, Štehrvo kníhkupectvo a nakladateľstvo v Prešove časopis *Učiteľský pedagogický časopis* a Pedagogický odbor Matice slovenskej pripravoval veľmi kvalitný odborný časopis *Pedagogický zborník*). K vydavateľom patrili aj cirkevné spolky a organizácie (Biskupský úrad v Rožňave vydával *Zprávy Katolíckej školskej rady*, Spolok Sv. Vojtecha v Trnave pedagogický časopis *Slovenská škola* (z rokov 1937 - 1940) alebo dokonca aj zánietení jednotlivci⁶ s regionálnou pôsobnosťou (napr. okruh ľudí okolo L. Bunčáka v Skalici, ktorý v rokoch 1919-21 vydával prvý časopis orientovaný na pedagógov – *Slovenská škola* alebo Václav Stuchlík pôsobiaci v Prešove a jeho *List Obce racionálnej výchovy* v 30. rokoch 20. storočia). Pedagogické časopisy vychádzali aj v Štátnom nakladateľstve, kde z iniciatívy Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠaNO) vychádzal pedagogický časopis *Naša škola* (1926 - 1938) a neskôr tam vychádzal časopis *Nová škola* (1940 - 1944).

Okrem stavovsko-pedagogických a čisto pedagogických časopisov so všeobecným zameraním sa na rôzne vyučovacie predmety, vychádzali aj časopisy zamerané na jednotlivé predmety alebo odborné školstvo (napr. *Věcné nauky*, *Časopis pro občanskou a brannou výchovu*, *Československý kreslíř*, *Živnostenská škola* a ďalšie). Obvykle vychádzali v Čechách a teda v českom jazyku, no svojich čitateľov si našli aj medzi učiteľmi na Slovensku.

K istej monopolizácii vydávania pedagogickej tlače štátom prišlo v rokoch 1939 – 1945 počas existencie slovenského štátu, keď jednotlivé pedagogické časopisy vychádzali pod hlavičkou Združenia štátnych a verejných zamestnancov (SŠVZ). V roku 1944 došlo k zlúčeniu troch hlavných časopisov: *Sborník Spolku profesorov Slovákov*, *Slovenský učiteľ* a *Evanjelický učiteľ* do jedného pod názvom *Slovenský pedagóg*, ktorý sa vo svojom prvom a zároveň jedinom ročníku venoval viac-menej stavovským záležitostiam učiteľov než praktickým didakticko-metodickým stránkam.

Ako uvádza Zuzana Lopatková na základe Bibliografie slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938, existovalo na Slovensku 22 titulov pedagogických odborných novín a časopisov⁷ (z toho šesť titulov pokračovalo vo vychádzaní aj po vzniku Slovenskej republiky v roku 1939, ku ktorým po tomto roku pribudli ešte dva pedagogické časopisy⁸). Skutočné číslo čítaných a používaných pedagogických časopiseckých titulov v slovenských podmienkach však bolo vyššie – učelia (či už domáceho alebo českého pôvodu) pôsobiaci na Slovensku siahali aj po tlačovinách v českom jazyku a to najmä po už spomínaných časopisoch orientovaných na odborné predmety a školstvo.

⁶ Na tomto mieste je vhodné spomenúť aj iniciatívu šarišského inšpektora Pavla Galla, ktorý v rokoch 1919 a 1923 – 25 vydával *Novinky pre slovenské deti*, ktoré mali byť dočasnou náhradou za slovenskú čítanku, ktorá sa ešte len tvorila. In: Bocková, Anna: *Pavel Gallo a rozvoj slovenského školstva v medzivojnovom období*. In: Kodajová, Daniela a kol.: *Sláva šľachtyným VI. Učiteľ je okno do sveta a života*. Liptovský Mikuláš: Spolok Martina Rázusa, 2020, s. 339.

⁷ Lopatková, Zuzana: *Pedagogické časopisy*. In: Kudláčková, B. (ed.): *Pedagogické myslenie na Slovensku*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2016, s. 178.

⁸ Po vzniku Slovenskej republiky v roku 1939 pokračovali vo vychádzaní najmä *Slovenský učiteľ*, *Evanjelický učiteľ*, *Sborník spolku profesorov Slovákov* (tieto tri tituly boli v roku 1944 zlúčené do jedného časopisu *Slovenský pedagóg*), *Slovenská škola* a *Učiteľský pedagogický časopis* (oba tituly zanikli v roku 1940) a vo vychádzaní pokračoval *Pedagogický zborník* do r. 1944, kedy bolo jeho vydávanie prerušené do roku 1947.

Hlavné témy časopisov

Na stránkach časopisov sa odzrkadľovali dobové trendy v pedagogike, ako aj čisto špecifické témy, ktoré boli aktuálne na území ČSR, resp. Slovenska:

Jedným z hlavných trendov bol komplexný pohľad na žiaka, vrátane jeho psychologické stránky a snahy o symbiózu medzi telesnou a duševnou stránkou dieťaťa. Riešila sa aj otázka únavy a preťažovania žiakov na vyučovaní či počas domácej prípravy, otázka dochádzania do škôl zo vzdialenejšieho bydliska a volanie po vybudovaní škôl v dostupnejších vzdialenostiach,⁹ otázka počtu žiakov v triedach, vyhovujúce priestory budov a tried (na Slovensku dominovali najmä jednotriedne a menejtriedne ľudové školy, častokrát v nevyhovujúcich priestoroch a podmienkach), správna výživa detí a jej vplyv na telesné zdravie a vplyvy domáceho rodinného prostredia na zdravie a školské výsledky žiaka a následne aj na jeho následný pracovný život (v mnohých najmä vidieckych rodinách bol prítomný problém s alkoholizmom a biednymi sociálnymi pomermi). Otvárala sa aj otázka detskej práce počas sezóny na vidieku. Dôrazne sa volalo po prítomnosti školských lekárov na školách a spolupráci s nimi. V časopisoch dostala svoj priestor aj vývinová psychológia, vrátane riešenia citlivej problematiky puberty.

V pedagogickej oblasti sa teda do popredia dostával pedocentrizmus, individualizácia vyučovania, idea tzv. činnej/ aktívnej školy, na čo sa v časopisoch živo reagovalo.

Svoje miesto v časopisoch našli tiež autori - teoretici aj praktici - zameriavajúci sa na metodické postupy rôznych predmetov, čím uľahčovali prácu ostatným učiteľom – periodiká boli fórom pre zdieľanie skúseností a nových postupov vo vzdelávaní. Veľkou témou bola tzv. globálna metóda¹⁰ v čítaní, ktorá sa však popri tzv. syntetickej metóde vo väčšom meradle nepresadila. Na stránkach odborných časopisov však vzbudzovala veľké vášne a mala svojich skalných obhajcov i odporcov. Z hľadiska vyjadrenia plurality názorov a možnosti ich vyjadriť v slobodnom prostredí je možné hodnotiť túto diskusiu pozitívne. Dokazovala totiž, že učitelia sa sami stávali tvorcami a nositeľmi ideí s cieľom skvalitniť doterajšie vzdelávanie.

Dôležitú úlohu zohrali časopisy aj pri vyučovacích predmetoch, ktoré boli v osnovách nové, resp. im chýbali učebnice (občianska náuka, ručné práce) alebo sa im hľadalo nové miesto a formy vo vyučovaní (často diskutovanou témou bola vlastiveda, prvouka, dejepis). Veľký dôraz sa začal klásť na telesnú výchovu (mnohým školám chýbali telocvične – časopisy poskytovali návody na systematické celoročné cvičenia a hry možné mimo tohto priestoru i v rámci neho) a od 30. rokov aj na brannú výchovu, čo sa odrazilo aj v obsahu časopisov.

Do škôl začal od roku 1926 pokusne (a od roku 1929 už trvalo) prenikať aj školský rozhlas – jeho programové vysielanie a rozvrh pre školy a jednotlivé ročníky boli uverejňované na stránkach niektorých pedagogických časopisov. Uplatnenie si nachádzal aj film, či už priamo v školách alebo počas voľného času žiakov – i na to reagovali časopisecké články.

V sociálnej oblasti sa v časopisoch volalo po zlepšení finančného ohodnotenia učiteľstva ako takého a po zlepšení postavenia žien – učiteľiek.

Témou bolo aj zlepšenie odbornej a vzdelanostnej prípravy učiteľského stavu – prejavila sa potreba mať vysokoškolsky vzdelaných učiteľov, ktorí by spĺňali náročné kvalifikačné predpoklady pre výkon svojho povolania.

⁹Budovanie škôl v dostupnejších vzdialenostiach sa podarilo dosiahnuť v zákone č. 233 z roku 1935 v zákone o meštianskych obvodových školách, ktorý stanovil povinnosť navštevovať meštiansku školu pre žiakov, ktorí bývajú v okruhu 5 km.

¹⁰Hlavným propagátorom tzv. globálnej metódy v čítaní bol Václav Příhoda. Metóda bola založená na myšlienke, že východiskom nie je hláska a písmeno a ich skladanie do slabík, ale vety a slová ako obsahové celky, ktoré sú bližšie chápaniu detí. Na Slovensku sa metóda uplatňovala len v niektorých školách – jej propagátorkou bola napr. aj učiteľka Katarína Boboková, pôsobiaca na rímsko-katolíckej škole v Majcichove, ktorá na túto tému publikovala niekoľko praktických článkov na stránkach časopisu Slovenská škola.

Časopisy prinášali aj recenzie učebníc a literatúry pre pedagógov i deti a mládež; prinášali tiež potrebné informácie z oblasti školskej administratívy a komentáre k školským alebo sociálnym zákonom a môžeme z nich vyčítať aj dôležité informácie o stave vtedajšieho školstva vrátane štatistických údajov.

Pedagogické časopisy boli skutočným zdrojom informácií najrôznejšieho druhu – okrem vyššie spomenutých sa v nich objavovali aj pozvánky na stretnutia a konferencie učiteľov a správy z nich.

Pre učiteľov boli periodiká hlavným médium, z ktorého sa dozvedali novinky z oblasti pedagogiky, administratívy i učiteľského a školského života nielen z nášho územia, ale aj zo zahraničia. Dnes nám poskytujú plnohodnotné svedectvo o dobovom školstve a pomáhajú nám vytvoriť si ucelený obraz o tom, akými otázkami, problémami a riešeniami sa zaoberalo školstvo v rokoch 1918 – 1945 a akým vývojom si v tomto období prešlo.

Pedagogické časopisy vo fonde Múzea školstva a pedagogiky

Vo fonde Múzea školstva a pedagogiky (MŠaP) sa z celkového počtu 7570 evidenčných čísel periodík nachádza 752 evidenčných čísel pedagogických časopisov z obdobia rokov 1918 – 1945¹¹. Toto číslo má však len evidenčný charakter a nevytvára o skutočnom počte jednotlivých čísel časopisov, a to z jednoduchého dôvodu: mnohé ročníky časopisov sú zviazané do knižnej väzby a obsahujú 10 alebo dokonca aj 20 jednotlivých čísel daného ročníka. V skutočnosti teda múzeum disponuje oveľa väčším počtom jednotlivých čísel časopisov: len v prípade troch najdôležitejších titulov časopisov (*Slovenský učiteľ*, *Národná škola slovenská*, *Evanjelický učiteľ*) je teda v múzeu 566 čísel časopisov (z celkového počtu 849, ktoré v danom období vyšli), čo činí 65%.

Akvizičná činnosť Múzea školstva a pedagogiky, ktoré bolo založené v roku 1970, sa až od 90. rokov 20. storočia začala intenzívnejšie zaoberať témou pedagogických časopisov a kurátori múzea začali systematickejšie pátrať po zdrojoch týchto periodík z obdobia 1. Československej republiky a vojnového slovenského štátu.

Do svojho zbierkového fondu sa kurátorom podarilo získať takmer všetky hlavné tituly pedagogických časopisov, ktorých v období 1. ČSR vychádzalo viac ako dvadsať a ktorým, sa budeme venovať nižšie.

V úplne kompletnom stave sa nachádzajú v MŠaP len tieto tituly: *Slovenská škola* (1937 – 1940), *Pedagogický sborník* (1934 – 1950) a časopis *Dieťa* (1935 – 1937).

Všetky časopisecké pedagogické tituly z obdobia rokov 1918 – 1945, ktoré vyšli v slovenskom jazyku sú už aj tzv. druhotne zaevidované.

Pedagogické časopisy je možné rozdeliť do dvoch hlavných skupín - na stavovské a nestavovské - teda podľa toho, či boli tlačovým orgánom učiteľského stavovského spolku alebo nie. V tom druhom prípade sa viac alebo výlučne zameriavali na pedagogické témy zamerané na teóriu a učiteľskú prax v školách a neriešili otázku sociálneho a ekonomického postavenia učiteľského stavu v spoločnosti, prípadne len veľmi okrajovo.

V rámci tohto členenia má však osobitné postavenie prvý pedagogický časopis – *Slovenská škola* vychádzajúci v rokoch 1919 – 1921. Časopis *Slovenská škola* síce nereprezentoval stavovský učiteľský spolok, ale zameriaval sa na stavovskú i pedagogickú tematiku - bol prakticky prvým časopisom po roku 1918 orientovaným na učiteľstvo. Vychádzal v Skalici pod redakčným vedením L. Bunčáka a F. Wolfa.

Za cieľ si stanovil byť nezávislým učiteľským periodikom, čo naznačoval aj jeho podtitul: *Neodvislý časopis slovenského a českého učiteľstva*. Hoci vychádzal krátko, len tri roky, a jeho pôsobnosť bola skôr regionálna než celoslovenská, mal nezastupiteľné miesto.

¹¹ Stav k augustu 2024.

Svojou pestrú štruktúrou a skladbou rubriík dvakrát mesačne prinášal rôzne články zamerané na výchovu a výučbu a to aj so zameraním na psychológiu a zdravie detí. Obhajoval učiteľov bez ohľadu na ich konfesijné záujmy a riešil ich sociálno-právne postavenie, reagoval na politické dianie súvisiace so školstvom.¹²

Časopis *Slovenská škola* z rokov 1919 – 1921 však ako jediný z významných pedagogických slovenských nemá zastúpenie vo fonde Múzea školstva a pedagogiky.

Ostatné nižšie vymenované časopisy sa vo fonde MŠaP nachádzajú.

Stavovské pedagogické časopisy:

Slovenský učiteľ (1920 – 1944)

Pedagogický časopis *Slovenský učiteľ* patril k najdlhšie vychádzajúcim časopisom v danom období. Spája sa s ním existencia najstaršieho stavovského - učiteľského spolku s najdlhšou tradíciou – Zemským učiteľským spolkom (ZUS),¹³ ktorý bol založený v roku 1919 v Žiline.

¹²Pavličková, Alexandra – Mičianová, Lucia: *Slovenské pedagogické časopisy a ich obsahová orientácia v období prvej polovice 20. storočia*. In: Škovierová, A. (zost.): *Periodiká v minulosti a súčasnosti*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2018, s. 93-94.

¹³Krátko pred vznikom Zemského učiteľského spolku vznikol začiatkom roka 1919 aj Ústredný spolok učiteľov na Slovensku, ktorý však nenaplnil ambíciu stať sa jednotným stavovským spolkom všetkých učiteľov pôsobiacich na Slovensku (združoval aj značnú časť českých učiteľov pôsobiacich na Slovensku. Názorové rozpory vyústili do založenia Zemského učiteľského spolku). ZUS bol v roku 1928 bol premenovaný z iniciatívy Karola Murína na Krajinský učiteľský spolok (KUS), v roku 1938 sa z neho stal Krajinský katolícky učiteľský spolok (KKUS). V roku 1942 bol spolu s ďalšími stavovskými spolkami včlenený do Sdruženia štátnych a verejných zamestnancov (SŠVZ), ktorého činnosť zanikla v roku 1944. Názov časopisu zostal zachovaný.

V prvom čísle tlačového orgánu spolku – v časopise *Slovenský učiteľ*, ktorý vyšiel v apríli 1920, bolo načrtnuté zameranie spolku: „...byť radcom a hybnou silou organizovaného školstva na Slovensku vo veciach kultúrnych a hmotných... Všetka naša práca bude vedená duchom republikánskym-demokratickým. Pracovať sa bude na rozkvet našej vlasti československej zo všetkých síl.“¹⁴

Zemský učiteľský spolok nenaplnil ambíciu zjednotenia všetkých slovenských učiteľov. Jeho členov rozdeľovali niektoré otázky (napr. poštátnenie cirkevných a súkromných škôl alebo otázka predmetu občianskej výchovy, ktorá mala byť kompromisom medzi náboženským a vedeckým výkladom o prírode a spoločnosti¹⁵). Hoci spolok nebol oficiálne nábožensky vyhranený a chcel osloviť aj učiteľov evanjelického a židovského vierovyznania, ideologická línia spolku prezentovaná aj v časopise však stále viac oslovovala najmä členov a čitateľov rímsko-katolíckeho vyznania. Pod vedením dlhoročného predsedu spolku Antona Hancka a redaktora časopisu Fraňa Mojtu, neskorších poslancov za HSĽS, smerovala k podpore politike tejto strany, čo spôsobilo, že pokrokoví českí aj slovenskí učelia sa začali odčleňovať a postupne si zakladali vlastné spolky a časopisy.¹⁶

Dlhoročným redaktorom časopisu *Slovenský učiteľ* bol Martin Ježo, ktorý istý čas pôsobil aj ako školský inšpektor v Komárne a v Banskej Bystrici.¹⁷ V roku 1933 prebrala redakčné vedenie výrazná osobnosť vtedajšieho školského, kultúrneho i politického života - Fraňo Mojto¹⁸ z Nitry.

Časopis spočiatku vychádzal ako dvojtyždenník, od roku 1926 ako mesačník. Poskytoval učiteľom priestor na vyjadrenie pedagogických problémov a stavovských záležitostí.

Obsahová skladba časopisu bola veľmi pestrá a počet autorov článkov sa rýchlo rozrastal. Aktívnymi prispievateľmi boli okrem predsedu spolku A. Hancka aj Karol Bielek, Samuel Zoch, Rudolf Jaroušek (po r. 1939 Jarušek) alebo Vincent. Blaškovič.

Štruktúra časopisu bola vymedzená pravidelnými rubrikami, ktoré sa časom modifikovali alebo sa menil ich počet, no základné vymedzenie bolo nasledovné: hlavné články (príspevky, polemiky, glosy na rôzne témy spoločenského, sociálneho či ekonomického charakteru), metodické-didaktické príspevky pre rôzne učebné predmety (tvorili väčšiu časť časopisu – zaoberali sa napr. témou tichého čítania, celostného vyučovania, únavy žiakov, globálnou metódou a podobne), organizačné správy (zo života spolku ZUS), prehľad kníh a časopisov (nové prírastky kníh, učebníc a časopisov a ich recenzie), právne poradenstvo, rôzne správy, zo školskej administratívy (užitočné rady a postupy v oblasti školských predpisov a organizácie šk. roka), súbehy (na prázdné a uvoľnené učiteľské a riaditeľské miesta na školách) a napokon inzercia na učebnice, školské pomôcky a školský inventár.

Dôležitou súčasťou časopisu boli aj správy o stave slovenského školstva, aktuálnych otázkach, školských budovách, počte žiactva ako aj správy vypracované tajomníkom ZUS

¹⁴ *Slovenský učiteľ*, roč.1, 1920, č. 1, s. 1.

¹⁵ Pšenák, Jozef: *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*. Ružomberok: VERBUM, 2011, s. 83.

¹⁶ Už v roku 1922 sa od ZUS (ktorý sa postupne menil na stavovskú organizáciu katolíckeho učiteľstva) odčlenila skupina nespokojných pokrokových učiteľov, ktorá v roku 1922 založila vo Vrútkach, v centre slovenského robotníckeho hnutia, spolok Slovenská obec učiteľská (SOU), ktorá sa následne o rok neskôr (v r. 1923) spojila so Spolkom pokrokových učiteľov Slovenska (SPUS) do Zväzu slovenského učiteľstva (ZSU), ktorého predsedom bol Martin Oříšek a jeho členmi boli aj českí učelia pôsobiaci na Slovensku. Evanjelickí učelia sa od ZUS odčlenili v roku 1925, kedy založili Spolok evanjelických učiteľov.

¹⁷ Janek, Jozef: *75 rokov Slovenského učiteľa*. In: Kol.: Aktuálne otázky slovenského múzejníctva V. (Zborník Múzea školstva a pedagogiky: Dejiny školstva v slovenskej pedagogickej časopiseckej tvorbe). Bratislava: ÚIPŠ, 1995, s. 92.

¹⁸ František (Fraňo) Mojto (1885-1971) – redaktor Slovenského učiteľa, učiteľ, školský inšpektor, primátor Nitry (1932-45), poslanec NZ za HSĽS (1929-35), člen Štátnej rady SR (1943-45). Žbirková, Viera: *Fraňo Mojto a Slovenský učiteľ*. In: Kol.: Aktuálne otázky slovenského múzejníctva V. (Zborník Múzea školstva a pedagogiky: Dejiny školstva v slovenskej pedagogickej časopiseckej tvorbe). Bratislava: ÚIPŠ, 1995, s. 108-113.

a odbornými referentmi spolku, ktoré podávajú pomerne detailné informácie a stave a organizačnom zabezpečení spolku a ktoré sa vypracovávali pri príležitosti valných zhromaždení ZUS.

Časopis najmä prostredníctvom A. Hancka otváral aj témy platovej otázky učiteľstva, zabezpečenia staropenzistov, podpory schudobnelým vdovám po učiteľoch, čo boli témy, na ktoré dával osobitný zreteľ aj ako poslanec v Národnom zhromaždení.

Časopis teda poskytoval veľmi komplexné a rôznorodé informácie a v mnohých smeroch prinášal pokrokový obsah. Po roku 1938 sa vo svojich úvodníkoch stal poplatným dobe a stal sa otvoreným propagátorom ľudáckej ideológie.

Celkovo však možno zhodnotiť, že časopis si našiel svoje stále čitateľské zázemie a prinášal mnoho komplexných a rôznorodých informácií. Vychádzal počas celého sledovaného obdobia (celkovo vyšlo 25 kompletných ročníkov – 26. ročník len ako jedno dvojčíslo). Po vzniku Slovenskej republiky v roku 1939 vychádzal ako mesačník s prílohami *Meštianska škola* a *Hudobná škola*.¹⁹

Samotná obálka časopisu tiež stojí za povšimnutie – jej grafické a umelecké stvárnenie prechádzalo svojím vývojom. Kým pre 20. roky sú typické skôr umeleckejšie poňaté obálky (štylizovaná kresba symbolického stromu - lípy na pozadí dvojkríža alebo kresba matky s dieťaťom), pre 30. roky sú už príznačnejšie čistejšie línie bez obrazového vyjadrenia.

Národná škola slovenská (1923 – 1938)

Časopis *Národná škola slovenská* bol v rokoch 1923 - 1938 tlačovým orgánom ďalšej výraznej pokrokovej učiteľskej stavovskej organizácie. Bol to Zväz (Sväz) slovenského učiteľstva (SSU/ ZSU),²⁰ ktorý vznikol v roku 1922 vo Vrútkach. Predsedom ZSU bol Martin Oříšek²¹, vtedy pôsobiaci ako učiteľ v Brezovej pod Bradlom a zároveň poslanec Národného zhromaždenia za agrárnu stranu. S vedením spolku, ako aj s jeho časopisom boli spojené tiež také osobnosti ako A. Bartoň, A. Petryl, F. Kapinaj, M. Berka, J. Míkolaj, M. Filková, K. Goláň, M. Rumpel a mnohí ďalší, ktorí reprezentovali pokrokovú a reformne orientovaných pedagógov.

V štátotvornej rovine sa hlásili k zakladajúcim osobnostiam republiky – prezidentovi T. G. Masarykovi a E. Benešovi, nespochybňovali existenciu a usporiadanie Československej republiky, no zároveň boli v súlade s myšlienkou posilňovania slovenského národa a Slovenska v rámci ČSR (v rámci časopisu bola vyčlenená aj samostatná rubrika Slovenské školstvo). Aj vzhľadom na vedúce osobnosti spolku a ich politickú príslušnosť a orientáciu politicky inklinovali k agrárnikom a sociálnym demokratom.

Časopis *Národná škola slovenská* vychádzal v rokoch 1923 – 1938. Najprv ako mesačník, od roku 1927 ako dvojtýždenník (teda presne opačne ako jeho konkurent – *Slovenský učiteľ*). Venoval veľkú pozornosť škole I. a II. stupňa (pričom o niečo väčšiu pozornosť venoval školám meštianskym než ľudovým) a rozvoju reformného pedagogického hnutia. Podporoval tiež koncepciu jednotnej vnútorne diferencovanej školy²² (kým metodické a didaktické otázky vyučovania jednotlivých predmetov stáli mierne v úzadí záujmu redakcie časopisu), prikláňal sa k myšlienke poštátnenia škôl, vrátane cirkevných. Jeho posledné číslo vyšlo 20. decembra 1938.

¹⁹ V júni 1941 obsahovala Hudobná príloha časopisu Slovenský učiteľ č. 10 napríklad tieto piesne: Hej, Slováci; Otče náš!; Pomiluj nás Hospodine!; Len mužne do boja...; Moja vlasť; Šípová ružička.

²⁰ Predchodcom ZSU bol v rokoch 1920-23 spolok Slovenská obec učiteľská – jeho správy vychádzali ako nedeľná príloha *Školský obzor S.O.U.* v časopise Slovenská politika a v Robotníckych novinách.

²¹ Martin Oříšek (1887 – 1966) pôsobil ako učiteľ v Brezovej pod Bradlom do roku 1927. Od roku 1920 bol aj poslancom v Národnom zhromaždení za agrárnu stranu.

²² Pšenák, J.: *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*, c. d., s. 94

Redaktori venovali hlavnú pozornosť najmä organizačným a stavovským témam (prinášali pravidelné informácie z predsedníctva a okresných jednôt SSU v samostatných rubrikách), hospodárskym a sociálnym záležitostiam (otvorene poukazovali na boľavé problémy slovenských učiteľov a snažili sa o zlepšenie ich sociálneho, ekonomického a spoločenského postavenia). Otvárali aj veľmi dôležitú tému postavenia žien, resp. zamestnankýň a k tejto otázke sa vracali opakovane - v časopise sa vyskytovala aj nepravidelná rubrika Ženská hliadka. Zväz slovenských učiteľov propagoval na stránkach svojho časopisu aj pravidelné prázdninové konferencie a školenia, na ktorých prednášali poprední pedagogickí odborníci – aj tieto aktivity prispeli k pozdvihnutiu odbornej úrovne slovenských učiteľov.²³

Evanjelický učiteľ (1925 – 1944)

Ďalšou stavovskou učiteľskou organizáciou, ktorá vznikla odštiepením nespokojných členov od Zemského učiteľského spolku, bol Spolok evanjelických učiteľov (SEU). Vznikol v auguste 1925 v Liptovskom Mikuláši a všetci učelia na evanjelických školách, kantori a katechéti boli povinne jeho členmi. Spolok bol aj členom Generálneho konventu.

Tlačovým orgánom spolku bol *Evanjelický učiteľ*, ktorý však začal vychádzať až v roku 1937. Prvé dva roky vychádzal ako štvrťročník, od roku 1939 ako mesačník. Od januára 1942 vychádzal pod hlavičkou Sväzu štátnych a verejných zamestnancov (SŠVZ).

Jeho dlhoročným zodpovedným redaktorom (do marca 1943) bol Andrej Žiak, ktorý v prvom čísle časopisu vyjadril myšlienku, že ciele výchovy je možné dosiahnuť len statočnou prácou a zbožnosťou a koordináciou všetkých výchovných faktorov počínajúc rodičovským domom, školou a končiac všedným životom.²⁴

Časopis informoval o spolkovom živote, prípadne o spolupráci s inými spolkami, vrátane ZUS/ resp. KUS/KKUS. Postupne sa od spolkových správ a správ z Generálneho školského konventu priklonil aj k pedagogickým témam. Často riešenou témou bola problematika cirkevných ľudových a meštianskych škôl a učiteľov, náboženskej morálky učiteľov a školskej reformy. V mnohých článkoch sa autori pravidelne hlásili aj k pedagogickému odkazu J. A. Komenského.

V roku 1942 uverejňoval brezniansky učiteľ, školský inšpektor, historik, autor učebníc a organizátor kultúrno-osvetového života v Brezne Karol Rapoš sériu článkov na pokračovanie pod názvom *Obrazy z dejín školstva na Slovensku*.²⁵

Zaujímavou pravidelnou prílohou vychádzajúcou od šk. roka 1938/39 dvakrát ročne bola hudobná príloha s notovými záznamami piesní, ktorú redigoval hudobný skladateľ Ján Valaštan Dolinský. Obsahovala piesne pri príležitosti sviatkov Veľkej noci a Vianoc.

Vestník pokrokového učiteľstva na Slovensku (1919 - 1922)

Istá časť slovenských učiteľov bola organizovaná aj v Ústrednom spolku pokrokového učiteľstva na Slovensku (so sídlom v Bratislave), ktorý bol členom učiteľského spolku Československá obec učiteľská (ČOU). V ňom bola sústredená väčšina učiteľov 1. ČSR – najmä českých, no okrem učiteľov cirkevných škôl a učiteľov sústredených v iných stavovských organizáciách, napr. Slovenskej obce učiteľskej, v 1923 premenovanej na Sväz slovenského učiteľstva - SSU).

Na organizačné a stavovské záležitosti sa obsahovo zameriaval Vestník pokrokového učiteľstva na Slovensku (vychádzal v rokoch 1919 - 1922), ktorého zodpovednými redaktormi boli aj redaktori spoza Moravy, napr. J. Krejčířík, učiteľ v Kyjove.

²³ Milo, Štefan: Význam učiteľských spolkov pre pedagogickú činnosť na Slovensku za buržoáznej ČSR. In: *Pedagogika*, roč. 33, 1983, č. 6, s. 700. ISSN 0031-3815.

²⁴ Žiak, A.: Ciele výchovy. In: *Evanjelický učiteľ*, roč. 1., 1937, č. 1, s.1.

²⁵ Sériu článkov k dejinám školstva na Slovensku dokončil K. Rapoš v rokoch 1926 – 27 - zostali len v rukopise a nevyšli knižne, resp. vychádzali na pokračovanie v časopise *Evanjelický učiteľ*.

Sborník Spolku profesorov Slovákov (1922 – 1944)

K významným spolkom 1. ČSR patril stavovský Spolok profesorov Slovákov (SPS) orientovaný na pedagógov stredných škôl. Spolok založili roku 1921 slovenskí stredoškolskí profesori na valnom zhromaždení v Ľubochni, no jeho sídlo bolo v Bratislave. Predsedom spolku sa stal riaditeľ košického reálneho gymnázia Karol Murgaš. Hlavným motívom jeho existencie bolo zlepšenie postavenia slovenských profesorov, ktorí sa ocitli v nevýhodnom postavení voči novoprišliým českým profesorom, ktorí boli povolávaní na profesorské miesta na Slovensku.²⁶ Tí boli nezriedka uprednostňovaní aj v prípade, ak bol k dispozícii aj kvalifikovaný slovenský uchádzač.²⁷

Prvé číslo tlačového orgánu *Sborník Spolku profesorov Slovákov* vyšlo v roku 1922. Až do roku 1936 – 1937 vychádzal ako dvojmesačník, neskôr už v mesačnej periodicite. V niektorých obdobiach mal časopis uvedený obsah dvojazyčne – slovensky a francúzsky; po

²⁶ Slovenskí profesori odmietali ideu čechoslovakizmu (v jazykovej otázke SPS uznával len samostatné jazyky - český a slovenský), ktorú presadzoval Ústredný spolok československých profesorov. Slovenskí profesori boli navyše ustanovovaní ako profesori v zmluvnom pomere ako dočasní profesori bez nároku na penziu a MŠaNO si navyše vyhradzovalo právo na ďalšie ustanovovanie po jednoročnom účinkovaní. Situáciu im komplikovalo aj nariadenie MŠaNO o skúške zo slovenského jazyka, ktorá bola podmienkou pre pôsobenie na slovenskej strednej škole, no ešte viac situáciu komplikovalo nariadenie o podrobení sa skúškam z aprobačných predmetov, čo znamenalo prejav nedôvery k odborným znalostiam slovenských profesorov. In.: Milo, Š.: *Význam učiteľských spolkov pre pedagogickú činnosť na Slovensku za buržoáznej ČSR*, c. d., s. 703

²⁷Pšenák, J.: *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*, c. d., s. 84, 87.

roku 1939 slovensky a nemecky, pričom najdôležitejšie články obsahovali aj zhrnutie v nemčine.

Časopis je možné považovať aj za takmer kroniku spolku – veľmi dôsledne mapoval spolkový život a organizačné záležitosti. Obsahoval menoslovy jeho predsedov, tajomníkov, členov, referáty a zápisnice zo zhromaždení, kde bola zrekapitulovaná činnosť spolku a zároveň venoval aj osobitnú pozornosť popisu stavu stredného školstva v jednotlivých školských rokoch, vrátane vecného stavu, štatistik, grafov.

Vzhľadom na rozpory s ideou čechoslovakizmu tento spolok inklinoval skôr k ideám, ktoré politicky reprezentovala HSĽS – členovia spolku, napr. A. Hancko či K. Krčméry boli vo voľbách v roku 1925 na kandidátnej listine HSĽS,²⁸ hoci sa spolok otvorene nikdy neprihlásil k žiadnej politickej strane. Poslancom HSĽS v Národnom zhromaždení bol aj Pavol Florek²⁹ – predseda SPS, ktorý dlhé roky pôsobil aj hlavný redaktor *Sborníka Spolku profesorov Slovákov*. Najmä pod jeho vedením sa časopis koncom 20. rokov stal aj časopisom skutočne pedagogickým. Čitateľom prinášal množstvo kvalitných článkov a informácií. Venoval sa postaveniu stredoškolských učiteľov a ich problémom, vyučovaniu predmetov (najmä reálnych a cudzích jazykov). Už od prvých čísel prinášal odborné články z rôznych vedných odborov (pedagogika, filozofia, jazykoveda, antropológia, geológia a iné), ale aj informácie o živote významných osobností, správy zo školskej teórie a praxe, nechýbala ani rubrika zameraná na recenzie nových kníh a učebníc, rôzne správy z domova i zahraničia (najmä o stave školstva v cudzine). V 30. rokoch v súvislosti s hospodárskou krízou sa časopis aktívne venoval aj sociálnym otázkami, okrem iného sa zasadzoval aj proti prepúšťaniu žien – učiteľiek zo školskej služby.

Autormi článkov boli mnohé známe mená vtedajšieho pedagogického a vedeckého života, ktorí zvyšovali kredit časopisu: Karol Murgaš (pod pseudonymom Anzelm Hegedús), Jozef Martinka, Ferdinand Šteller, Fr. Bokes, Rudo Brtáň, Ján Kvačala, Jur Hronec, R. Klačko, D. Ursíny; prispievateľmi boli aj stredoškolskí profesori s príspevkami zo školskej praxe.

Časopis si všimával aj stredné odborné školstvo – v rokoch 1940 – 1941 vychádzala aj jeho príloha *Zprávy z obchodného školstva*.

Zaujímavým vývojom prešla grafika obálok časopisu – *Sborník Spolku profesorov Slovákov* ich mal počas jednotlivých období azda najrozmanitejšie spomedzi všetkých ostatných pedagogických časopisov.

Slovenský pedagóg (1944 – 1945)

Pedagogický časopis *Slovenský pedagóg* vznikol v roku 1944 zlúčením *Sborníka profesorov Slovákov*, *Slovenského učiteľa* (teda časopisu orientovaného na čitateľov katolíckeho vierovyznania) a *Evanjelického učiteľa* a to z „úsporných dôvodov“ ako uvádza uznesenie poradného zboru predsedu SŠVU z 28.9.1944.³⁰ Vydávala ho Ústredná správa Sdruženia štátnych a verejných zamestnancov (SŠVZ) v Bratislave, ktorá od roku 1942 postupne „absorbovala“ ostatné záujmové a spolkové združenia, vrátane učiteľských záujmových a stavovských spolkov. Redaktorom časopisu bol František Mojto, redaktor niekdajšieho časopisu *Slovenský učiteľ*, a v roku 1945 P. G. Dobiš.

Z časopisu vyšlo len šesť čísel prvého ročníka, z toho bolo jedno štvorčíslo (č. 1 až č. 4). *Slovenský pedagóg* okrem iného priniesol aj podrobnejší prehľad bývalých odborových

²⁸Kázmerová, Ľubica: Spolok profesorov Slovákov v rokoch 1921 – 1941. In: *Historický časopis*, roč. 56, 2008, č. 3, s. 466-467.

²⁹Pavol Florek (1895 – 1963) – pedagóg, múzejník, historik, poslanec NZ za HSĽS (1935-39) a Snemu SR (1939-45), predseda SPS od šk. roku 1939/40 do roku 1942, kedy sa SPS zanikol a stal sa súčasťou SŠVZ, kde sa P. Florek stal správcom odboru – čo bola čestná funkcia záujmového združenia. In: Kázmerová, Ľ.: *Spolok profesorov Slovákov v rokoch 1921 - 1941*, c. d., s. 472, 476.

³⁰Lopatková, Z.: *Pedagogické časopisy*. c. d., s. 193.

organizácií a podrobne vymenované úlohy III. odboru SŠVZ a jeho funkcionárov a do veľkej miery sa venoval stavovským problémom učiteľstva (vrátane učiteľov na stredných školách, učiteľských akadémiách, obchodných akadémiách, priemyselných, ženských a iných odborných školách) – hlavnou rubrikou teda boli Záujmové a organizačné veci.

Nestavovské pedagogické časopisy:

Slovenská škola (1937 – 1940)

V rokoch 1937 - 1940 viedol Michal Kopčan, správca rímsko-katolíckej školy v Majcichove pri Trnave, ako hlavný redaktor (spolu s trnavským učiteľom Ladislavom Čunderlíkom ako zodpovedným redaktorom) nový pedagogický časopis *Slovenská škola* s podtitulom Pedagogicko-didaktický časopis slovenského učiteľstva. Na rozdiel od svojho menovca zo začiatku 20. rokov sa časopis Slovenská škola v tomto období zameriaval len na pedagogické témy.

Časopis vychádzal v Spolku Sv. Vojtecha v Trnave - hlásil sa ku kresťanským hodnotám. Prinášal pokrokové myšlienky v pedagogike. Aktívne propagoval princípy tzv.

činnej školy (pracovnej školy), ktoré stáli na niekoľkých pilieroch:³¹ systém špeciálnych pracovní v škole, špecializácia predmetov, samoučenie, individualizácia a aktívna tvorivá práca žiakov, prepojenosť s praxou alebo minimum domácej prípravy. Škola mala poskytnúť deťom praktickú prípravu do života a zároveň zušľachtovať ich dušu a pestovať charakter, ako to zhrnul vo svojom článku častý prispievateľ V. Hudzovič.³²

Časopis uverejňoval veľa prakticky využiteľných článkov, ako aj konkrétne príklady z učiteľskej praxe,³³ veľa priestoru venoval aj otázke žiackej samosprávy, prepojenosti spolupráce s rodičmi alebo problematike objektívneho hodnotenia a skúšania.

Naša škola (1926 – 1938)

V rokoch 1926 – 1938 vychádzal v Štátnom nakladateľstve, filiálke v Bratislave, skutočne odborný pedagogický časopis *Naša škola* - s podtitulom Časopis venovaný otázkam národnej školy slovenskej. Jeho zodpovední redaktori (postupne nimi boli M. Ježo, ktorý časopis založil, R. Kratochvíl, Fr. Musil³⁴ a M. Šimko) sa snažili zjednotiť učiteľov bez ohľadu na konfesijnú príslušnosť a poskytovali priestor pre pokrokové prístupy v pedagogike. Prispievateľmi boli aj mnohí vysokoškolskí pedagógovia a významné pedagogické osobnosti (Ferdinand Písecký, Vladislav Růžička, Viliam Gaňo, Václav Příhoda, St. Kamarýt – známy aj ako propagátor esparanta, E. Strnad, B. Pluhař a iní), čo zabezpečovalo aj úroveň a kvalitu príspevkov a obľúbenosť medzi odbornou verejnosťou a pedagógmi.

Časopis sa zameriaval predovšetkým na pedagogické otázky, čo sa prejavilo aj v štruktúre rubriek – okrem hlavných a pedagogických článkov to boli rubriky Zo školskej dielne, Z učiteľského sveta, Za tú našu slovenčinu, Z dejín pedagogiky, Zo školskej administratívy (tzv. školská pragmatika) a ďalšie. Z hľadiska stupňa škôl sa skôr zameriaval najmä na základné školstvo - školy ľudové a meštianske.

Zaoberal sa otázkou činnej školy, otázkou reformy vnútornej školskej práce, reformnými školami, psychológiou (nielen vývinovou, ale aj individuálnou psychológiou), individuálnym prístupom vo vyučovaní, novými vyučovacími metódami a smermi, globálnou metódou v čítaní, vnímaním sociálneho prostredia žiakov a jeho vplyv na výučbu, školstvom v zahraničí a osobnosťami pedagogiky u nás i za hranicami v minulosti i súčasnosti a podobne.

Jeho súčasťou bola aj vložená pravidelná *Príloha časopisu Naša škola*, ktorá uverejňovala súbehy na uvoľnené učiteľské miesta alebo miesta správcov škôl, riešila otázky školskej administratívy – predpisy a povinnosti učiteľov a správcov škôl, právne otázky a prinášala inzerciu na školské pomôcky.

Naše slovo (1932-1936)

Časopis pre kultúrne, pedagogické, školské a učiteľské otázky *Naše slovo*, vychádzal v rokoch 1932-1936, najprv v Martine, neskôr v Bratislave ako mesačník. Majiteľom a vydavateľom bolo Učiteľské nakladateľstvo slovenské „U NÁS“, družstvo v Bratislave -

³¹ Práve rím.-kat. škola v Majcichove sa pod vedením jej správcu a učiteľa Michala Kopčana a ďalších pedagógov (napr. Kataríny Bobokovej) stala takmer ukážkovou školou realizujúcou princípy činnej školy, hoci nikdy nebola oficiálnou tzv. pokusnou školou, ako boli napr. školy v Malackách či Trnave.

³² Hudzovič, V.: Domáca práca žiakov. In: *Slovenská škola*, roč. 2, 1938, č. 7, s. 198 – 201. č. 7, roč. 2, 1938, s. 198 – 201.

³³ Veselská, M.: Z hodiny počtov. In: *Slovenská škola*, roč. 1, 1937, č.1, s. 17 – 20.

³⁴ František Musil (1893 – 1969) – český pedagóg, ktorý sa zaslúžil o pokrokový rozvoj slovenskej pedagogiky, popredný organizátor národného školstva na Slovensku. Ako redaktor Našej školy okolo seba združoval stúpenčov pedagogického reformného hnutia na Slovensku, ktorí sa v roku 1934 združili do Trnavského pedagogického seminára, ktorý realizoval bohatú prednáškovú činnosť. Do Trnavy prišiel Fr. Musil v roku 1931, kedy tu už pôsobil ako školský inšpektor Václav Příhoda (1889 – 1979), ktorý bol priekopníkom pokrokovu orientovanej pedagogiky a psychológie a pomáhal budovať slovenské školstvo a pedagogiku. In: Pšenák, J.: *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*, c. d., s. 95 – 96.

v časopise bola uverejňovaná aj pravidelná rubrika Z družstva. Počas svojej existencie sa časopis potýkal s nedostatkom čitateľov, čo v roku 1936 viedlo k jeho zániku.

Jedným z jeho redaktorov bol aj spisovateľ Jozef Cíger Hronský, ktorý bol zároveň predsedom družstva U NÁS. V apríli 1933 sa stal tajomníkom Matice slovenskej a z družstva i redakcie odišiel. Autormi príspevkov boli aj napr. J. Čečetka, K. Golán, V. Růžička, A. Weiss-Nägel alebo Peter Pavol Zgúth, ktorého na pokračovanie publikované *Pamäti slovenského učiteľa*³⁵ patria k cenným autobiografickým dokladom každodenného pôsobenia slovenského učiteľa v období maďarizácie, pred vznikom 1. ČSR.

Časopis prinášal príspevky z oblasti metodiky, didaktiky, psychológie (najmä vývinovej) ako aj o literatúre pre deti a povinnom čítaní. Pokúsil sa aj o zavedenie rubriky Poradňa povolaní, ktorú viedol J. Schultz z Ústrednej poradne povolaní na Slovensku (pôsobiacej v rámci Psychotechnického ústavu na Vazovovej ulici v Bratislave). V tejto rubrike odpovedal na praktické otázky svojich čitateľov, napríklad aj ako sa stať pilotom.³⁶ Pôsobenie takejto poradne v pedagogických časopisoch bolo naozaj ojedinelé. Vložené zoznamy a cenníky poskytujú prínosné informácie o učebniciach a školských pomôckach – niektoré z nich samotné družstvo U NÁS produkovalo a ponúkalo do škôl.

Učiteľský pedagogický časopis (1933 – 1940)

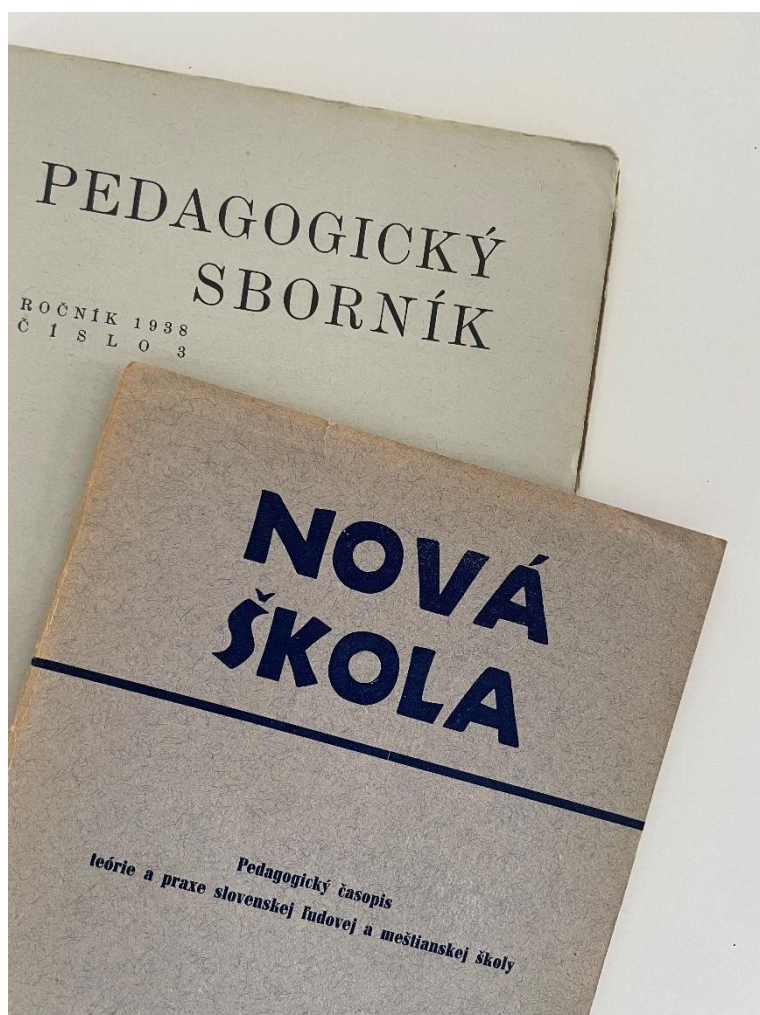
V 30. rokoch vychádzal aj ďalší časopis, z ktorého je možné čerpať o. i. aj informácie o dobových učebných pomôckach – *Učiteľský pedagogický časopis* s podtitulom Mesačník pre aktuálne otázky národného školstva a národnej osvety.

Vydávalo ho Štehtovo kníhkupectvo a nakladateľstvo v Prešove, ktoré bolo známe vydávaním učebníc a štandardizovaných učebných pomôcok (predovšetkým kvalitných nástenných obrazov a máp, fyzikálnych prístrojov a podobne). Na svojich stránkach poskytoval zoznamy a cenníky úradných školských dokumentov a tlačív z produkcie Štátneho nakladateľstva v Bratislave – ich cenníky boli tiež súčasťou učiteľského časopisu, ktorý obsahoval aj samostatnú rubriku venujúcu sa práve učebniciam, zošitom a školským pomôckam. Okrem toho prinášal príspevky z oblasti pedagogiky, metodiky, dejín školstva, propagoval reformné smery v školstve. Zaujímavé sú aj napr. ukážky zdramatizovaných hodín dejepisu, zemepisu či vlastivedy, ktoré uverejňoval I. Schwartz.

³⁵Peter Pavol Zgúth (1863 – 1952), učiteľ na evanjelickej ľudovej škole v Štrbe a v Mošovciach, neskôr školský inšpektor Turčianskej župy. Memoáre začal spísať v 30. rokoch, no zachovali sa najmä v rukopise a čiastočne boli vydávané v časopise Naše slovo. Knižne ich vydalo Múzeum školstva a pedagogiky v roku 2005.

³⁶ Rubrika Poradňa povolaní. In: *Naše slovo*, roč. 1, 1933, č. 6, s. 110.

Nová škola (1940 – 1944)

V rokoch 1940 – 1944 vychádzal z iniciatívy MŠaNO³⁷ v Štátnom nakladateľstve v Bratislave pedagogický časopis *Nová škola*. Niesol podtitul Pedagogický časopis teórie a praxe slovenskej ľudovej a meštianskej školy, resp. od III. ročníka s podtitulom Pedagogický časopis teórie a praxe pre národné školy.

MŠaNO svojou vyhláškou zo dňa 10.5.1941 nariadilo povinný odber tohto časopisu pre všetky učiteľské akademie, ľudové a meštianske školy a pre ústavy pre postihnutú mládež s vyučovacím jazykom slovenským.

Funkciu hlavného redaktora vykonával Rudolf Jarušek (ktorý si poslovenčil meno – pôvodne Jaroušek), ktorý v prvom čísle časopisu načrtol jeho ideové zameranie.³⁸ Výkonným redaktorom bol Mikuláš Rumpel – obaja boli učiteľmi slovenského jazyka, čo bol aj hlavný záujem ich odborných článkov v časopise. Prispievateľmi boli aj ďalší učitelia iných predmetov (napr. V. Maar, E. Miklovič – vlastiveda, branná výchova; P. Lukachich – kreslenie; F. Probst – matematika, a mnohí ďalší, ktorí zdieľali svoje osobné skúsenosti a odporúčania z vlastnej praxe).

V časopise *Nová škola* sa odrážali dobové trendy v pedagogike a vyučovaní, ktoré sa prejavovali aj v jeho rubrikách - okrem hlavných článkov to boli rubriky: Pedagogická poradňa, Komentáre k zákonom a nariadeniam, a od roku 1942 – 43 sa rubriky delili aj podľa predmetov

³⁷ Lopatková, Z.: *Pedagogické časopisy*. In: c. d., s. 192.

³⁸ Jarušek, R.: Poslanie nášho časopisu. In: *Nová škola*, roč. 1, 1940, č. 1, s. 1 – 5.

- Štátoobčianska náuka (najmä príspevky od J. Mikolaja), Vyučovací jazyk, Vecné náuky, Počty, Technické predmety, Cvičná škola a Telesná a zdravotná výchova – práve na telesnú výchovu sa zameriavalo mnoho článkov najmä od MUDr. A. Bínovského, (ktorý sa do veľkej miery zaoberal aj zdravotnou výchovou) a najmä Karola Stráňaia – zakladateľa teórie telesnej výchovy na Slovensku a neskôr prvého dekana dnešnej Fakulty telesnej výchovy a športu Univerzity Komenského. Samozrejmosťou boli rubriky Literatúra, Literatúra pre mládež, Zprávy, tak ako bolo už dobrým zvykom takmer vo všetkých časopisoch.

Časopis sa zaradil medzi významné pedagogické periodiká tohto obdobia.

Pedagogický sborník (1934 – 1950)

Odborný pedagogický časopis a zároveň tlačový orgán Pedagogického odboru Matice slovenskej vychádzal v rokoch 1934 – 1950 ako dvojmesačník. V roku 1944 bolo vydávanie prerušené a obnovilo sa v roku 1947.

Pedagogický sborník je do veľkej miery spojený s menom Juraja Čečetku³⁹ ako jeho hlavným redaktorom, ktorý spolu s J. Martákom tvorili základ redakcie.⁴⁰ K spolupráci si prizývali aj odborníkov nielen z učiteľských a univerzitných radov, ale aj z radov lekárskejších, sudcovských či zo sociálnej oblasti.

Pedagogický sborník sa už po prvom roku svojho vydávania podľa redaktorov časopisu Naše slovo „*vyšvihol sa na vážny odborný časopis, aký sme dosiaľ v pedagogike nemali.*“⁴¹

Vo svojej odpovedi na polemiku so Sborníkom Spolku profesorov Slovákov (Pedagogickému sborníku vyčítal, že zbytočne odoberá čitateľov iným periodikám), definovali zakladajúci členovia a redaktori Pedagogického sborníka svoju víziu: „*Pri zakladaní mali sme na myslu urobiť vrcholný pedagogický časopis slovenský, ktorý by doplňoval toho, čoho v iných časopisoch niet a ani sa nedalo čakať, že bude, a pritom usmerňoval aj pedagogické myslenie na Slovensku. Drobné metodické problémy chceli sme ponechať ostatným, najmä stavovským časopisom, nechceli sme teda nijako konkurovať; veď v tých veciach, ktoré uverejňujeme my, ani nebolo komu.*“⁴²

Vo všeobecnosti bol však *Pedagogický sborník* pozitívne prijatý medzi odbornou verejnosťou i pedagógmi, ktorí dúfali, že nový časopisecký titul nahradí Pedagogické rozhledy (vydávané Dedičstvom Komenského), ktoré prestali vychádzať v roku 1932.⁴³

Časopis sa zameriaval najmä na teóriu pedagogiky od domácich autorov (rubrika Články), informoval o pedagogickej literatúre (v rubrike Referáty poskytoval desiatky podrobných a kritických recenzií domácej a kvalitnej zahraničnej literatúry – snažil sa vyhýbať vydavateľským recenziám,⁴⁴ ktorými si vypomáhali niektoré iné časopisy; v jednom čísle ich bolo nezriedka niekoľko desiatok, čo poukazovalo na skutočný záujem priniesť čitateľom čo najviac poznatkov v tejto oblasti) a v rubrike Rozhľady prinášal zaujímavé informácie o školstve a pedagogike – postupom času boli náplňou tejto rubriky najmä informácie o školstve takmer z celého sveta. Prvé roky sa v časopise nachádzala aj občasná rubrika Diskusia a najmä rubrika Literatúra pre mládež – tá však bola z kapacitných, resp. finančných dôvodov od roku 1942 vyradená.

³⁹ Juraj Čečetka (1907 – 1983) – významná osobnosť slovenskej pedagogiky a psychológie. Patril k zakladateľskej generácii slovenskej vedy. Bol prvým vysokoškolským profesorom pedagogiky na Slovensku.

⁴⁰ Od roku 1947 nahradil J. Čečetku Ondrej Pavlík a v roku 1949 sa do vedenia redakcie dostala dvojica P. Vajcík a J. Kotoč; P. Vajcík v roku 1947 publikoval na pokračovanie na stránkach Pedagogického sborníka Dejiny školstva na Slovensku.

⁴¹ *Naše slovo*, roč. 3, 1935, č. 5, s. 76.

⁴² Diskusia/ Odpoveď Sborníku profesorov Slovákov In: *Pedagogický sborník*, roč. 3, 1936, č. 2 – 3, s. 99.

⁴³ Čo píš o nás? In: *Pedagogický sborník*, roč. 2, 1935, č. 1, s. 20.

⁴⁴ *Pedagogický sborník*, roč. 3, 1936, č. 2 – 3, s. 100.

Hlavné články obsahovali resumé v nemeckom jazyku (spočiatku ojedinele aj vo francúzštine⁴⁵) a dokonca v prvých číslach boli k článkom priradený aj zoznam použitej literatúry a poznámkový aparát, čo spĺňalo formát vedeckých štúdií. Tento trend si zborník však dlhodobejšie neudržiaval, resp. poznámkový aparát a prípadne zoznam literatúry sa vyskytovali sporadickejšie. Nič to však nemení na fakte, že redaktori a autori dávali prednosť kvalite pred kvantitou článkov – pričom samotné hlavné články išli do hĺbky a mohli zaberať aj značný rozsah strán.⁴⁶ Obsah zborníka bol dvojazyčný – v slovenčine a nemčine.⁴⁷

Spolu s časopisom *Slovenská škola* (1937 – 1940) tvorili dvojicu veľmi kvalitných pedagogických časopisov – kým *Slovenská škola* sa orientovala skôr na prax, *Pedagogický zborník* sa venoval najmä teoretickým východiskám.⁴⁸

Grafické stvárnenie obálky bolo vždy jednoduché a funkčné, čo podporovalo myšlienku zamerania sa na samotný obsah. Ku koncu prvej etapy vychádzania zvažovala redakcia aj možnosť obrázkových príloh, ale vzhľadom na finančnú náročnosť od tejto predstavy upustila.

Za novú pedagogiku a výchovu (1935 – 1938)

Časopis *Za novú pedagogiku a výchovu* s podtitulom *List Obce racionálnej výchovy* vydával v Prešove v rokoch 1935 -1938 český pedagóg Václav Stuchlík. Obec racionálnej výchovy mala za cieľ zreformovať školskú prácu od jej základov. Mala skôr regionálnu než celoslovenskú pôsobnosť a to najmä v okolí Prešova. List vychádzal štvrťročne a obsahoval síce málo príspevkov, zato však pomerne obsiahlych – bol skutočne viac listom než časopisom v tradičnom chápaní.

List Obce racionálnej výchovy dopĺňa tri publikácie V. Stuchlíka, ktoré publikoval v rokoch 1934 – 1936,⁴⁹ resp. v Listoch reagoval na rôzne podnety či kritiku, vysvetľoval a objasňoval myšlienky uvedené v publikáciách.

V. Stuchlík spolu s úzkym okruhom svojich bývalých žiakov prezentoval svoje pedagogické názory, založené na ideách prirodzenej výchovy (reprezentovanej ľudovou výchovou s dôrazom na individualitu žiaka a v protiklade k výchove umelej⁵⁰). V rámci vyučovania odmietal predmetový systém, vrátane rozvrhu hodín, či zadávanie úloh – škola mala žiaka skôr podnecovať k jeho aktivite. Svojimi myšlienkami sa v niektorých aspektoch približoval k ideám L. N. Tolstého a jeho voľnej škole.⁵¹ Odborné kruhy však tieto myšlienky neprijali.

⁴⁵ Od roku 1947 bolo resumé v nemčine nahradené angličtinou

⁴⁶ Napríklad článok Františka Lysého „Pedagogické pôsobenie filmu“ bol v rozsahu až 60 strán. In: *Pedagogický zborník*, roč. 10, 1943, č. 1, s. 1 – 60.

⁴⁷ Od roku 1947 bol obsah trojjazyčný: v slovenčine, ruštine a angličtine.

⁴⁸ Lopatková, Zuzana: *Pedagogické časopisy*. c. d., s. 189.

⁴⁹ Išlo o tri diely publikácie *Za novú pedagogiku a výchovu* s podtitulmi: I. – Pedagogické vedy; II. – Obecná pedagogika; III. – Obecná didaktika.

⁵⁰ Lukáč, Eduard: *Idey reformného pedagogického hnutia prešovského regiónu v časopise Za novú pedagogiku a výchovu*. In: *Aktuálne otázky V.*, c.d., s. 79.

⁵¹ Pšenák, J.: *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*, c. d., s. 99.

Diet'a (1935 – 1937)

Mesačník *Diet'a* s podtitulom Vychovateľský časopis pre rodičov vychádzal v rokoch 1935 – 1937 a to v učiteľskom nakladateľstve U nás, ktoré vydávalo aj pedagogický časopis *Naše slovo*.

Bol to jediný vychovateľský časopis, ktorého cieľovou čitateľskou skupinou boli najmä rodičia, no zároveň z neho mohli čerpať poučenie aj pedagógovia. Charakterizoval ho popularizačný štýl - časopis prinášal pútavo napísané články, z ktorých mnohé nestratili na aktuálnosti ani dnes.

Zaoberal sa psychologickými otázkami výchovy detí v rodine a niektorými pedagogickými problémami. Redigoval ho Juraj Čečetka, ktorý bol zakladateľom slovenskej vedy nielen v odbore pedagogika, ale aj psychológia.

Stálymi spolupracovníkmi redakcie boli ďalší odborníci a odborníčky, napr. MUDr. M. Masárová – asistentka kliniky pre detské choroby v Bratislave, J. Vacková-Chlumecká – riaditeľka rodinnej školy v Bratislave, dr. A. Weiss-Nägel (Anton Jurovský) – psychológ a zakladateľ Psychotechnického ústavu v Bratislave.

Náš film (1941 - 1943)

Náš film - Časopis Ústavu pre školský a osvetový film začal vychádzať v septembri 1941 a vyšli necelé dva ročníky.⁵² Vznikol nariadením MŠaNO z 9.12.1941, ktoré nariadilo každej škole a škôldozornému úradu jeho povinný odber.

⁵² Pokračovateľom časopisu *Náš film* bol *Obežník Školfilmu*, ktorý vychádzal v rokoch 1948 – 1949.

Prvý ročník obsahoval z celkového počtu 200 strán až 40 strán obrázkovej hĺbkotlače, čím tvoril výnimku z hľadiska použitia obrázkového materiálu v prípade pedagogických časopisov. Druhý ročník (časopis už mal podnázov Časopis pre film v škole a v osвете, diapozitív, amatérsku fotografiu a estetickú a zrkovú výchovu) už hĺbkotlač neobsahoval, resp. v značne oklieštenom množstve, zmenšil sa aj formát a časopis v polovici ročníka zanikol z finančných dôvodov.

Zodpovedným redaktorom druhého ročníka časopisu bol fyzik RNDr. Július Krmešský, ktorý sa stal zároveň aj riaditeľom Ústavu pre školský a osvetový film v Bratislave (vznikol v decembri 1940, zanikol v roku 1949). Časopis prinášal zoznamy školských filmov, informácie o premietacej technike, možnosti ich vypožičiavania a mnohé ďalšie praktické informácie.

Zprávy Katolíckej školskej rady na Slovensku (1929 – 1941)

Pedagógom na rímsko-katolíckych cirkevných školách boli určené *Zprávy Katolíckej školskej rady na Slovensku*,⁵³ ktoré v rokoch 1929 – 1941 ako mesačník vydával Biskupský úrad so sídlom v Rožňave.

Zprávy obsahovali predovšetkým nariadenia týkajúce sa školského života a pedagógov: išlo napríklad o administratívne nariadenia rôzneho charakteru, organizáciu školského roka, zoznamy odporúčaných učebníc, kníh a časopisov vhodných pre katolícke deti, učebné osnovy, nariadenia o oblečení žiactva a učiteľov, výzdoba školských budov a učební a pod.

Išlo teda skôr stručné nariadenia než o časopisecké články – no prinášajú nám mnoho faktografických správ a dokladov o fungovaní vtedajšieho rímsko-katolíckeho školstva.

Normy

Do skupiny pravidelne vydávaných periodík, v ktorých boli súborne a pravidelne publikované všetky zákony a nariadenia, ktoré sa týkali školstva v časovom slede tak, ako boli priebežne vydávané, patria aj normy vo forme vestníkov, správ alebo zvesti jednotlivých riadiacich orgánov školstva. Do škôl sa teda postupne dostával aj *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty (MŠaNO)* so sídlom v Prahe (1919 – 1938), *Zprávy Referátu MŠaNO* so sídlom v Bratislave, *Zvesti MŠaNO Slovenskej krajiny* a *Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety*⁵⁴ (1939 – 1945).

⁵³ Od 9. ročníka (1937) boli *Zprávy Katolíckej školskej rady na Slovensku* premenované na *Školské správy* rím. a gr. kat. biskupských úradov na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.

⁵⁴ Ministerstvo školstva a národnej osvety ako ústredný riadiaci školský orgán malo sídlo v Prahe. Pre slovenské územia fungoval v Bratislave Referát MŠaNO (referát bol výkonnou zložkou ministerstva do roku 1938). V roku 1938 bolo zriadené pre územie Slovenska Ministerstvo školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny so sídlom v Bratislave (1938) a potom Ministerstvo školstva a národnej osvety (1939 – 1945) taktiež v Bratislave. Všetky tieto orgány vydávali znenia zákonov, nariadení a pod. vo forme vestníkov.

Ďalšie pedagogické časopisy z rokov 1918 - 1945 vo fonde MŠaP:

V zbierkovom fonde MŠaP sa nachádzajú v menšom počte (alebo v niektorých prípadoch aj len jednotlivo) zastúpené pedagogické časopisy, ktoré sa mohli viac či menej sporadicky dostať do rúk aj učiteľom na Slovensku; mnohé z nich vychádzali v českom jazyku. Sú to najmä:

Věstník československých profesorů

Věstník československých profesorů vydával Ústřední spolek českých, resp. československých profesorů v Praze od roku 1893. Jeho články s informáciami zo stavovského spolku boli určené najmä stredoškolským profesorom. Pedagogická časť časopisu vychádzala od roku 1919 pod názvom *Střední škola*.

Nové školy

Mesačník *Nové školy* bol venovaný záujmom novej výchovy a čsl. orgán medzinárodnej Ligy pre novú výchovu. Vydavateľom bola Společnost nových škôl v Brne. V rokoch 1926 – 1935 sa venoval záujmom a problematike tzv. novej výchovy, ktorej tvárou bol okrem iných aj Otakar Chlup – profesor pedagogiky na Masarykovej univerzite v Brne a zároveň hlavný redaktor časopisu. Okrem iných odborných tematických článkov zaujmú aj články prevzaté zo zahraničných zdrojov, napríklad aj ten od dr. Lösel o duševných príčinách vášne hráčov futbalu.⁵⁵

Péče o studentstvo

Časopis *Péče o studentstvo* mapuje sociálne pomery študentov, rieši problematiku ubytovania na internátoch a celkovo otázky sociálneho zabezpečenia mladých ľudí.

⁵⁵ Dr. Lösel: Duševní příčiny vášně hráčů kopané. In: *Nové školy*, roč. 6, 1932-1933, s. 105.

Občan a škola

Časopis *Občan a škola* s podtitulom „Časopis pro poučení o školských zákonech a o škole vůbec“ vychádzal v Prahe v rokoch 1930 - 1941. Formou jasne zrozumiteľných článkov prinášal praktické informácie ohľadom organizácie školského roka, školskej samosprávy, postavenia učiteľa, rodiča a žiaka a ich vzájomných vzťahov či o výzdobe tried, budov.

Úchylná mládež

Obdobie 1. ČSR prinieslo aj začiatok systematického záujmu o deti s rôznymi duševnými a fyzickými hendikepmi. Doslovný podtitul časopisu *Úchylná mládež*, ktorý vychádzal v rokoch 1924 – 1950, znel v dobovej rétorike „Časopis pro výzkum mládeže slabomyslné, hluchonemé, slepé, mravně vadné a zmrzačené.“ Časopis viedol univ. doc. MUDr. K. Herfort a venoval sa psychologickým otázkam, otázke pomocných škôl a ústavov, voľbe povolania či dejinám výchovy a vzdelávania detí s hendikepom.

Na Slovensku sa tejto otázke systematicky v danom období venoval Viliam Gaňo, ktorý patril k zakladajúcim osobnostiam špeciálnej pedagogiky na Slovensku a publikoval množstvo článkov v rôznych slovenských periodikách.

Svoje zastúpenie vo fonde MŠaP majú aj časopisy: *Věstník pedagogický* (vydávala ho Pedagogická knižnica J. A. Komenského v Prahe od roku 1922); *Pedagogické rozhledy* (1888 – 1932); *Komenský - pedagogický časopis* - najstarší pravidelne vydávaný pedagogický časopis dnešnej Českej republiky, ktorého počiatky siahajú do roku 1873.⁵⁶

Vlastnú kategóriu tvoria časopisy určené pre stredné školstvo a živnostenské školy a to najmä:

Věstník českých živnostenských škol pokračovacích (vydával Fr. Řivnáč - kníhkupec a redigoval F. Srbek – inšpektor živnostenských škôl pokračovacích), *Věstník českých živnostenských škôl pokračovacích*, ktorý vychádzal z nariadenia Ministerstva školstva a národnej osvety v Štátnom nakladateľstve v Prahe a časopis *Škola živnostenská*, ktorý vydával Orgán Jednoty učiteľstva živnostenských škôl v rokoch 1915 – 1940.

A napokon osobitnú skupinu tvoria periodiká zamerané na konkrétne vyučovacie predmety, ako napríklad časopis *Věcné nauky*, ktorý vychádzal vo Valašskom Meziříčí od roku 1919 pod pôvodným názvom *Časopis pro školní vlastivědu a občanskou nauku*. V roku 1925 bol premenovaný na *Věcné nauky*. Nový predmet, ktorý sa dostal do osnov prvorepublikovej školy – občianska výchova, mal tiež vlastný časopis: *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*, resp. neskôr pod vplyvom hroziaceho nebezpečenstva prítomného na medzinárodnej scéne sa do jeho názvu i obsahu dostala aj branná výchova – *Časopis pro občanskou a brannou výchovu*. K časopisom pre odborné predmety sa radia aj *Časopis pro tělesnou výchovu školní mládeže*, *Dětské výtvarné snahy*, *Československý kreslíř* (Měsíčník pro výtvarnou výchovu) alebo *Tvořivá škola* (Měsíčník věnovaný výchovným pracím).

Záver

Vo fonde Múzea školstva a pedagogiky (MŠaP) sa nachádzajú takmer všetky dôležité a významné pedagogické periodiká, ktoré vychádzali v rokoch 1918 – 1945 a ktoré odoberali

⁵⁶Časopis *Komenský* v priebehu času vydávali rôzne subjekty – v sledovanom období išlo o Jednotu učiteľstva národných škôl - zájmový odbor učiteľstva obecních škôl v Čechách a na Moravě, neskôr Ústředí veřejných zaměstnanců v Praze pro učitelstvo národních škôl. Od roku 1992 vydáva časopis *Komenský* Pedagogická fakulta Masarykovej univerzity v Brne.

a používali učitelia rôznych stupňov škôl na území Slovenska. Jedinú výnimku z celkového počtu viac ako dvadsiatich titulov, tvorí časopis *Slovenská škola*, ktorý vychádzal v rokoch 1919 – 1921 a múzeum z neho nevlastní žiadny exemplár.

Pedagogické časopisy obsahovali pre svojich čitateľov dôležité informácie pre pedagogickú teóriu i prax. Mnohé pedagogické časopisecké tituly boli zároveň tlačovými orgánmi stavovských učiteľských spolkov, v ktorých sa učitelia organizovali – preto tvoria dôležitý pramenný materiál v rámci štúdia fungovania jednotlivých spolkov alebo sociálno-ekonomického postavenia učiteľstva. Ďalšie časopisy sa viac zameriavali špecifickejšie, napríklad na odborné školstvo alebo na niektoré vyučovacie predmety.

Pedagogické periodiká tvoria bohatý pramenný materiál, ktoré je možné využiť pri štúdiu dejín pedagogiky a školstva.

V prípade väčšiny pedagogických časopiseckých titulov, ktoré MŠaP vlastní, sa v nedávnom období podarilo identifikovať tzv. biele miesta na doplnenie konkrétnych čísel časopisov, ktorými by bolo vhodné doplniť zbierku. Zároveň sa určili tituly časopisov, ktoré po zohľadnení potrieb múzea nie je potrebné systematicky dopĺňať do podoby kompletných ročníkov, čím sa zadefinovali úlohy zbierkotvornej činnosti múzea v oblasti periodík do budúceho obdobia - napokon vznikol zoznam časopisov, ktorými múzeum nedisponuje vôbec, a ktoré by chcelo vo svojom fonde mať aspoň v čiastočnom zastúpení. Ide najmä o tieto tituly: *Slovenská škola*. *Neodvislý časopis slovenského učiteľstva* (1919-1921)

*Učiteľ a ľud*⁵⁷ (1921)

Snahy. *Časopis učiteľstva gemersko-malohontského* (1937 – 1938)

Cvičná škola v sošitoch (1925 – 1926)

*Penzionovaný učiteľ*⁵⁸ (1935 – 1941)

Zpravodaj Učiteľského nakladateľstva O. Trávníček v Žiline (1933 – 1936)

Abnormálna mládež (1943 – 1944)

Kronika Spolku židovských učiteľov v ČSR (1936 – 1938)

Magyartanító (1921 – 1942)

Doplnením zbierkového fondu MŠaP o tieto časopisecké tituly by bola skompletizovaná zbierka pedagogických časopisov v zmysle potrieb samotného múzea – cieľom akvizičnej činnosti orientovanej na zbierku periodík totiž nie je mať vo svojom fonde kompletné ročníky všetkých dostupných časopisov používaných v školskej teórii i praxi – na to sú zamerané iné inštitúcie (napr. Slovenská národná knižnica v Martine, Univerzitná knižnica a Slovenská pedagogická knižnica v Bratislave). Ideou je mať tituly všetkých hlavných periodík v čo najväčšom možnom počte z daných ročníkov a aspoň čiastočné zastúpenie periodík zameraných na konkrétne vyučovacie predmety alebo odborné či menšinové školstvo. Periodiká vo fonde MŠaP tak môžu tvoriť materiálnu základňu pre odbornú prácu zamestnancov múzea a odbornej verejnosti, ktorá sa prejavuje nielen vo vedecko-výskumných výstupoch, ale aj v kultúrno prezentačnej činnosti orientovanej na širšiu verejnosť a zároveň môžu pomôcť doplniť skladačku vedomostí o školstve daného obdobia.

Mgr. Jana Nenčevová Hradská

CVTI SR - Múzeum školstva a pedagogiky, Charkovská 1, Bratislava j

jana.hradská@cvtisr.sk

⁵⁷*Učiteľ a ľud* – mesačník slovenského učiteľstva trnavského kraja, ktorý vydávala Učiteľská jednota trnavského inšpektorátu v Trnave.

⁵⁸*Penzionovaný učiteľ* – oficiálny časopis Ústredného spolku pensionovaného učiteľstva škôl ľudových, meštianskych a detských opatrovní na Slovensku. Vychádzal štvrťročne v Karlovej Vsi, zodpovedným redaktorom bol Štefan Kocian.

DEJINAMI ŠKOLSTVA, NOVÁ EXPOZÍCIA V NOVÝCH PRIESTOROCH

Daniela Vaněková

Po získaní budovy školy z obdobia prvej Československej republiky v Devínskej Novej Vsi pre Múzeum školstva a pedagogiky (ďalej MŠaP) vedenie múzea rozhodlo o vypracovaní scenára expozície s následnou realizáciou a inštaláciou v jeho nových priestoroch. Prvým krokom bolo zadefinovanie témy, ktorá nakoniec dostala názov Dejinami školstva. Jej základným poslaním sa stala myšlienka prezentácie vývoja školstva na území dnešného Slovenska od stredoveku až po vznik Slovenskej republiky v roku 1993. Išlo o náročnú tému zodpovedajúcu potrebám doby, významu udalosti spojenjej s dôstojným umiestnením múzea do zrekonštruovaných historických školských priestorov, ale aj významu jeho postavenia aké toto celoštátne múzejné pracovisko reprezentuje na domácej, ale i zahraničnej scéne.

Expozícia Dejinami školstva predstavuje v hlavných rysoch školstvo ako významný fenomén spoločnosti. Rozdelená je v rámci obsahovej koncepcia scenára do šiestich historických etáp od deviateho až po dvadsiate storočie. Na podklade **spoločensko – politických a hospodárskych pomerov** jednotlivých období zachytáva zmeny pri formovaní školstva, a to v súvislosti s **organizáciou, obsahom vzdelávania, učiteľmi a žiakmi**, pretože práve tieto štyri základné elementy ho v zásadnej miere vždy určovali a tvorili. Výberom osobností do galérie učiteľov, vedeckých pracovníkov i politických funkcionárov poukazuje na nezastupiteľné miesto a podiel mnohých ľudí v histórii na tvorbe i procese zmien v oblasti školstva.

Základným regulátorom takto vytvorenej koncepcie však musela byť nielen kapacita výstavných priestorov o rozlohe 300 m², ale aj ich pôvodné určenie v podobe troch tried a chodby umiestnených na prvom poschodí budovy. Významnou podpornou skutočnosťou konceptu scenára a jeho realizácie sa stala pred tým citlivo vykonaná rekonštrukcia všetkých vnútorných priestorov bývalej školy. Tá zachovala základné nosné prvky z jej pôvodného charakteru doplnené o adekvátne moderne, esteticky a funkčne zvládnuté stavebné úpravy, ktoré vhodne doplnili navrhnutý základný expozičný rámec. Ním sa stalo rozčlenenie expozície na:

- dejiny školstva do 20. storočia / dejiny Veľkej Moravy a Uhorského kráľovstva v stredoveku a ranom novoveku (833 – 1740) a Habsburskej monarchie a Rakúsko – Uhorsko (1740 – 1918), pokrývajúce prvú výstavnú miestnosť bývalej triedy;
- autentickú historickú triedu zloženú z vývojových radov mobiliáru z prelomu 19. a 20. storočia, obdobia prvej republiky Československej republiky a Československej socialistickej republiky, vytvorenú v strednej, druhej výstavnej miestnosti a slúžiacu ako prepájajúci vizuál medzi prvou a treťou časťou expozície;
- dejiny školstva 20. storočia / Československej republiky (1918 – 1938), Slovenskej republiky (1939 – 1945), Československej republiky (1945 – 1959), Československej socialistickej republiky (1960 – 1989) a ponovembrový vývoj do vznik Slovenskej republiky v roku 1993 prezentované v tretej výstavnej miestnosti bývalej triedy;
- galériu osobností školstva a pedagogiky umiestnenú na stene chodby;

Rozsiahlosť záberu obsahu expozície (s výnimkou galérie osobností spracovaných ako medailóny) viedla k tomu, že na pozadí historických reálií uvedených zväčša na stenách jednotlivých miestností v podobe textov použitých viacúrovňovo - v každom období formou hlavných a rozširujúcich textov i popisiek - sa zakomponovali a využili i technológie, ktoré audio i vizuálnym stvárnením zobrazili alebo podporili vybrané časti scenára. Avšak základným artiklom prezentácie školskej histórie, tak ako by to u renomovaných múzeí malo byť

profesionálne zakódované, sa stali zbierkové predmety, ktoré v zhmotnenej podobe, vyše päťsto kusmi z fondu múzea, dotvorili predstavovanú školskú minulosť. Aj v tomto prípade sa zopakoval šťastne zvolený zámer, pracovať pri expozičných projektoch výlučne s vlastnými zbierkami formou jednotlivín, vývojových radov skupín alebo komponovaných výjavov zo zariadenia školského interiéru, akou je napríklad trieda. Pretože zbierky sú nielen hmotnou výpoveďou našej bohatej školskej minulosti a reprezentujú základný zmysel a poslanie múzea, ale sú aj obrazom a výsledkom jeho konkrétnej odbornej práce. Ukázalo sa, že vďačným a prínosným vkladom do expozície bolo i prizvanie výtvarného tímu, ktorý výstižnými kresbami dobových postáv učiteľov a žiakov v každom z historických období posunul zrozumiteľnosť obsahu a dodal celému projektu nielen estetický rozmer.

Dejiny školstva do 20. storočia - prvý výstavný priestor bývalej triedy:

Prvá časť expozície zostavená do dvoch historických celkov mala za cieľ predstaviť oblasť vzdelávania venovanú školstvu a pedagogike v rokoch 863 až 1918. V najstaršom období spojenom s počiatkami vývoja vzdelávania na našom území a jeho postupným rozvojom až do roku 1740 sa jeho autori Michaela Jelínková a Tomáš Homol'a museli vysporiadať s interpretáciou až desiatich storočí, i so skutočnosťou prakticky neexistujúcich školských pamiatok vo fonde. Jedinou prezentovanou pamiatkou za tento historický celok sa stala učebnica „Donatus latino-bohemicus“ inštalovaná vo vitríne umiestnenej na stene určenej pre najvzácnejšie zbierky. Preto vhodne zvolená audiovizuálna mapa vzniku a postupného zahusťovania nášho územia školami všetkých stupňov umiestnená centrálne, v strede výstavnej miestnosti na pultovom mobiliári, nielen vyplnila priestor, ale predovšetkým výstižne a plasticky napomáha k vytváraniu istej predstavy o zložitosti a dlhej ceste ich rozvoja. Ďalším spôsobom názornej prezentácie dejín sa stala krátka filmová animovaná sekvencia z vyučovania v stredoveku a z raného novoveku premietaná v spojovacom tuneli, vytvorenom medzi prvou a druhou výstavnou miestnosťou. Ponúka návštevníkovi „letmé“ nahliadnutie do interiéru školských tried, spôsobov učenia, ale i odievania žiakov a učiteľov atď. Tretia animovaná sekvencia predstavuje vyučovanie z obdobia 19. storočia. Tá už reprezentuje výjav z druhého

historického celku. Zaoberá sa obdobím od nástupu Márie Terézie na trón Habsburskej monarchie až po jej zánik v roku 1918, charakteristický presadzovaním myšlienky i zrealizovanou snahou zavedenia povinného školského vzdelávania. Ako vo všetkých častiach expozície, aj v tejto, jej autorke Miroslave Slezákovéj pomohlo vysporiadať sa s hutnosťou a rozsahom historickej kapitoly použitie formy kalendária uvedeného na stene s prehľadne a chronologicky zachytenými základnými udalosťami a právnymi rozhodnutiami o školstve. Dôležitou skutočnosťou pre porozumenie a vizualizáciu školských dejín, sa od tohto obdobia stalo pravidelné zaraďovanie zbierkových predmetov do expozície v rámci výpovedí o jednotlivých základných školských elementoch: pre organizáciu školstva sa zvolili vývesné štíty; obsah vzdelávania reprezentujú učebnice a vysvedčenia; pri učiteľovi sa využil triedny výkaz či triedna kniha; žiaka zastúpila zbierkou školská taška, bridlicová tabuľka s griflíkom, zošity, ale aj učebné pomôcky v podobe preparátov zvierat. Naplnil sa tým zámer odbornej garantky expozície Daniely Vančkovej ukázať a poukázať na didaktický, ale aj materiálový, technický a funkčný vývoj hmotných predmetov v jednotlivých oblastiach a dobách školského života, ako aj schopnosť múzea dokladovať takýto vývoj. Abecedár „kohútik“, drevená tabuľka zjednodušenej formy šlabikára z polovice 19. storočia – pravdepodobne jediný exemplár na Slovensku, knihy *Ratio educationis* z rokov 1777 a 1806 a diplom absolventa Banskej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici z roku 1915 len potvrdili uvedený úmysel garantky, keď dostali čestné miesto pri už spomínanom zbierkovom predmete „Donátovi“, na stene určenej pre najvzácnejšie zbierky z fondu Múzea školstva a pedagogiky.

Hmotné dejiny školstva – triedy od prelomu 19. a 20. storočia po koniec 60. rokov 20. storočia – druhý, stredný výstavný priestor bývalej triedy:

Návrh každého z autorov scenára sa v rámci konceptu expozície zjednotil v tom, že stredná výstavná miestnosť bude venovaná najtypickejšiemu školskému priestoru – triede vyskladanej z inventára od prelomu 19. a 20. storočia po koniec 60. rokov 20. storočia. Má byť istou syntézou výpovede vývoja hmotnej histórie vzdelávania prostredníctvom školského zariadenia rámcovo ohraničeného do siedmich desaťročí. Táto idea sa nakoniec ukázala

šťastnou pre svoju názornosť a autenticitu. Pridanú hodnotu tomuto zámeru ešte dodal architektonicky zaujímavo navrhnutý a vyriešený spôsob celej inštalácie s dôrazom na jednoduchosť, prehľadnosť a estetiku. Pochôdzna časť vymedzila v miestnosti dva priestory: jeden určený na prezentovanie učebných pomôcok spolu s najstaršími školskými lavicami a mapou z konca 19. storočia, umiestnenými na mobiliári žltej farby v podobe vyvýšenej a zošíkmenej steny a druhý na triedu zostavenú z lavíc, tabule, katedry učiteľa, skrine s pomôckami, počítadlom a pod., pochádzajúcimi z rokov mladších, ktoré si môže pamätať aj časť návštevníckej verejnosti z vlastnej školskej dochádzky, kompletne inštalovanú na mobiliári šedej farby v tvare vyvýšeného pódia odsadeného od stien. Ozvláštnením triedy sa stal tablet vložený do jednej z dobových lavíc, určený na oboznámenie sa s časťou zdigitalizovaných zbierok z fondu múzea, ako aj informáciami spojenými so školskými štatistikami či schémami organizácie škôl v jednotlivých historických obdobiach. Pôsobí síce kontrastne, no neagresívne k vystavenému inventáru, a zároveň ako taký naplňa súčasnú požiadavku na využívanie moderných spôsobov prezentácie školských dejín vrátane zbierok.

Dejiny školstva 20. storočia - tretí výstavný priestor bývalej triedy:

Škoda, že dvadsiate storočie, predstavené v piatich obdobiach, počnúc prvou Československou republikou a končiac vznikom Slovenskej republiky v roku 1993, z kapacitných dôvodov nemohlo dostať viac priestoru, a tým aj možností na exponovanie zbierok, ktoré fond múzea z tohto storočia už bohato obsahuje. Napriek uvedenému, sa autorom tejto časti scenára Daniele Vaněkovéj, Martine Kočí a Vladimírovi Michaličkovi podarilo, na základe dôkladného precizovania textov jednotlivých kapitol o organizácii školstva, obsahu vzdelávania, o učiteľovi a žiakovi v rámci daných historických etáp, primerane sklbiť výklad školských dejín s výpovedným výberom zbierok pri dodržaní stanoveného princípu - prezentovať ich vývoj, ale poukázať aj na špecifiká a jedinečnosti typické pre isté obdobie. Preto sa, okrem spomínaných zbierkových predmetov z prvej miestnosti ako sú vývesné štíty, učebnice, vysvedčenia, zošity, školské tašky a pod., tu objavujú nástenné tabule, ktoré sa v širokej miere využívali v učebnom procese najmä od prvej Československej republiky, či telúrium, trojrozmerná zemepisná učebná pomôcka. V rámci Slovenského štátu ide o filmy z produkcie Školfilmu - podniku na výrobu krátkometrážnych náučných školských filmov. Obdobie socializmu v expozícii zastupuje najmä didaktická technika ako meotar, magnetofón, gramofón, premietačka na diafilmy, školský počítač Didaktik. K zrozumiteľnosti textovej časti prispeli aj ďalšie vybrané predmety z fondu ako pedagogické časopisy, tablá učiteľských zborov i maturantov, úradná korešpondencia rodičov žiačky židovského pôvodu, medaile vysokých škôl, najvyššie štátne vyznamenania učiteľov, žiacke knižky, preukaz iskry, pioniera, zväzáka ai. Nápomocným sa stali i použité technológie s audio záznamom sľubov učiteľov, ktoré je možné vypočuť si zo slúchadla, alebo zakomponovaná video obrazovka s automatickým prehrávaním fotografií učiteľiek pri práci so žiakmi.

K celkovému vyzneniu aj tejto časti expozície venovanej 20. storočiu veľkou mierou prispel návrh architektky. Svojím riešením a farebnosťou vizuálne podporil, ale aj dotvoril koncept scenára. Základom sa mu stal na mieru vyrobený mobiliár dvoch v strede predelených nepriehľadných stien upravených z jednej strany na vitríny, ktoré zároveň vymedzili priestor pre jednotlivé historické obdobia. Na prezentáciu trojrozmerných zbierok zase vyhotovený mobiliár dvoch dominantne umiestnených presklených vitrín nižšieho podlhovastého tvaru s pevným poklopom. Steny miestnosti boli opäť určené pre texty, plošné zbierky a výtvarníkmi navrhnuté skice postáv učiteľa a žiaka. Každé z historických období, ako bolo spomenuté vyššie, architektka vymedzila i farebne, čo dodalo celej kompozícii/inštalácii atmosféru akejsi prenesenej školskej hravosti, a zároveň a to je najdôležitejšie, zabezpečilo dobrú orientáciu v celej expozícii. K tomu určite prispela i „provokačná žltá farba“ použitá na hlavných moduloch mobiliárov prechádzajúcich všetkými miestnosťami.

Galéria osobností školstva a pedagogiky:

Symbolickým výberom sedemnástich osobností do galérie učiteľov, vedeckých pracovníkov i politických funkcionárov autori chceli vyzdvihnúť nezastupiteľné miesto a podiel mnohých ľudí na procese zmien, návrhov riešení v rámci dejinného vývoja školstva a vzdelanosti na našom území. Pre ich prezentáciu bola vyčlenená stena na vstupnej chodbe do expozície. Navrhnutím žltej farby jej obloženia s presklenými vitrínami určenými na umiestnenie portrétnej fotografie, zbierkového predmetu i krátkeho životopisného textu jednotlivých osobností vznikol expresívne, ale dôstojne pôsobiaci priestor. Kompozíciu celej galérie bardov školskej histórie dotvára šesť nadrozmerných kresieb pozostávajúcich z učebných pomôcok, brka na písanie i výjavu telocvičného úkonu, teda toho, čomu sa vybrané osobnosti venovali a profesionálne ich charakterizuje. Predlohy predmetov výtvarníckam z *Ové pictures* poskytlo múzeum.

Záverom:

Takmer po štyridsiatich rokoch múzeum opäť pristúpilo k vypracovaniu a realizácii náročného scenára pod názvom *Dejinami školstva*, zachytávajúceho školské dejiny na našom území od najstarších čias po vznik samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993. Nadviazalo tým na svojich predchodcov – zakladateľov múzea, ktorí v osemdesiatych rokoch minulého storočia uskutočnili podobnú myšlienku, avšak s históriou do roku 1918 a hlavne postavenú na reprodukciách kníh a dokumentov. A práve v nej, jej spracovaní je najzreteľnejšie vidieť, akou dôležitou odbornou cestou múzeum prešlo od tých čias. Využívanie zbierkových predmetov z bohatého, takmer päťdesiatistícového fondu múzea, moderných technológií na prezentovanie minulosti, či prizývanie ďalších umeleckých profesií k realizácii expozičných zámerov, sú len malým výpočtom zmien i možností, ktorým múzeum dnes disponuje. Avšak tak ako v minulosti

i dnes najdôležitejšími boli a sú ľudia – jej tvorcovia. Záverom uvádzame mená všetkých, ktorí sa na projekte expozície podieľali:

Hlavný garant expozície: PhDr. Daniela Vaněková

Autori: Mgr. Tomáš Homol'a PhD., PhDr. Michaela Jelínková (833 – 1740), Mgr. Miroslava Slezáková, PhD. (1740 – 1918), PhDr. Daniela Vaněková (1918 – 1938), Mgr. Martina Kočí (1938 – 1945), PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (1945 – 1993)

Odborné posudky scenára: PhDr. Miriam Hlavačková, PhD., Mgr. Diana Duchoňová, PhD., PhDr. Eva Kowalská, DrSc., PhDr. Ľubica Kázmerová, CSc., PhDr. Elena Londáková, CSc.

Jazyková korektúra: Mgr. Gabriela Aichová

Preklad textov do anglického jazyka: Mgr. Erika Kaiserová

Návrh architektonického, výtvarného a grafického riešenia: Ing.arch. Zuzana Vaněková (Studio Limb s.r.o.)

Animácie a kresby: Ové pictures

Reštaurovanie zbierok: akad. soch. Ľubomír Čierny, Mgr. art. Martina Šottová, (art studio soka s.r.o.), Ateliér reštaurovania výtvarných diel vytvorených na papieri a fotografie VŠVU v Bratislave

Realizácia: Jobostav s.r.o., minimalic s.r.o., Copex print, s.r.o.

Technická podpora: Mgr. Jana Nenčevová Hradská, Mgr. Martin Gabčo, PhD., Bc. Matej Pok, Samuel Chovanec, Anton Majstrenko, Mgr. Ján Petráš

Vzdelávacie programy: Mgr. Zuzana Kunšteková

PhDr. Daniela Vaněková

Múzeum školstva a pedagogiky, Charkovská 1, Bratislava
daniela.vanekova@cvtisr.sk

RECENZIE

Non scholae, sed vitae discimus... (školstvo – knižná kultúra – osobnosti). Ed. Marcela Domenová. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2022. 267 s. ISBN 978-80-89614-84-4

V dňoch 7. až 8. júna 2021 usporiadala Štátna vedecká knižnica v Prešove interdisciplinárna medzinárodnú konferenciu, ktorej sa zúčastnili okrem odborníkov zo Slovenska tiež referujúci z Poľska, Rakúska a Ukrajiny. Pretože to bolo v kovidovej dobe, tak prebiehala konferencia on-line.

Prihlásených bolo 29 príspevkov, ale do zborníka bolo zaradených „z viacerých dôvodov“ len 16 príspevkov. Ako vo väčšine zborníkov, aj tu sú kvalitnejšie a menej kvalitné príspevky.

Prvý príspevok je od Miroslava Lukáča, zaoberajúci sa vizitáciami ako prameňom dejín školstva. Problematike vizitácii v posledných rokoch bolo venovaných niekoľko monografií a štúdií napr. z pera Martina Bošanského, Viliama Judáka, Zuzany Lopatkovej, Lucie Šteflovej atď. Miroslav Lukáč sa sústredil na vizitácie v oblasti školstva najmä v 16. až 18. storočí. Najskôr opisuje miesta uloženia prvých vizitácií, ich komplexnosti a potom analyzuje ich prínos z oblasti školstva. Prínosom príspevku je, že postupuje od školy ku škole a snaží sa vyťažiť z vizitácii maximum informácií. Zaujímavé je, že učitelia dostávali kohúta od pôrodu. Autor sa domnieva, že suplovali pôrodné babice. S niečím takým sa v Superintendencii Trenčianskej, Liptovskej a Oravskej nestretávame. Konštatuje, že niektoré vizitačné protokoly sú veľmi dôležité (Banská Belá, Pukanec), iné iba čiastočne, ale v prípade Banskej Štiavnice nemajú podľa neho žiadnu pramennú hodnotu. Záver štúdie tvorí prehľadná tabuľka vizitácií z rokov 1613, 1627, 1628, 1647 a 1692/97, kde v jednotlivých školách upozorňuje na dôležité informácie. Škoda, že nepoužil ako niektoré nasledujúce príspevky mapku.

Príspevok Michajla Vasiloviča Tupicja sa venuje knižnici kláštora Baziliánov (Ordo Sancti Basilii Magni, Čin svjatoho Vasilija Velikoho) na Bukovej Hôrke z roku 1781. Mníšsky rád pôsobí ako v Gréckokatolíckej, tak i v Pravoslávnej cirkvi. Autor sa pokúsil zrekonštruovať zbierku kníh. Táto téma doposiaľ ešte nebola predmetom samostatnej štúdie. Preto vychádza z „katalógu“ z roku 1781. V knižnici sa nachádzajú knihy v latinčine, staroslovienčine, rusínčine, poľštine a češtine. Na počte kníh sa presadzoval zosilňujúci vplyv Západu. Výhodou štúdie je, že sa snaží podať svoj príspevok z širšej perspektívy Mukačevskej eparchie.

Vavrinec Žeňuch v najkratšom príspevku „Jazyky a školská sieť Užskej stolice v 18. storočí“ sa sústredil na školy katolícke a reformované, ktoré v danej oblasti dominovali. Jeho pozornosti neušlo ani jezuitské gymnázium v Užhorode, ktoré po zrušení rehole získala gréckokatolícka cirkev, čo bolo ojedinelé v rámci Uhorska, kde školy získavali benediktíni, piaristi a iné rehole. Žiaľ, na strane 37 mu venuje veľmi, veľmi stručnú pozornosť. Pritom diáriá, kroniky rehoľných domov každoročne venovali pozornosť škole a pedagogickému procesu. V tejto oblasti dominantnou konfesiou boli uniati, ktorí nemali v tejto dobe ešte vybudovanú sieť cirkevných škôl. Tiež vychádza zo štúdií vizitačných protokolov. Detailnejšie využíva informácie o učiteľoch, budovách a vyučovacích predmetov. Veľkú pozornosť venuje finančnému zabezpečeniu učiteľov. Štúdia je doplnená mapkami škôl v Užskej stolici v rokoch 1721 – 1734 a v rokoch 1774 – 1782. Žiaľ, mapka na s. 40 je spracovaná tak drobným písmom, že je nečitateľná.

Martina Petříková analyzovala národné zpievanky Jána Kollára vo výchove mladých generácii, resp. pre deti a mládež. Upozornila na ich význam v kontexte čítania detí a mládeže v širšom literárnom kontexte. Svoje vysvetlenie vhodne dopĺňa fragmentami diela, ktoré interpretuje.

V príspevku „Právnik, pedagóg Tomáš Vécsey a Prešov“ od Gabriely Olšovskej je rozoberaná jeho mimoriadne aktívna činnosť najmä od roku 1864, keď sa vrátil do Prešova ako pedagóg, člen uhorského snemu, viacerých komisií a výborov. Okrem toho bol podporovateľom študentských samovzdelávacích a kultúrnych spolkov. Časť state venuje jeho bohatej publikačnej činnosti. Okrem jej prehľadu a charakteristiky tiež informuje, v ktorých fondoch sa nachádzajú niektoré exempláre.

Zaujímavý príspevok spracovali Katharina BočKayová a Zuzana Dzivá, keď analyzovali školské vysvedčenia uchádzačov na Teologickom inštitúte v Jasove v rokoch 1802 – 1859, tzn. po obnovení jasovského konventu. Premonštráti (Praemonstratenses, Sacer et Candidus Ordo Canonicorum regularium Praemonstratensium) potrebovali získať nových členov a vzdelávať ich. Vysvedčenia sú rozoberané po formálnej a obsahovej stránke z pohľadu prebiehajúcich reforiem. Celkom ide o 160 uchádzačov. Autorky dochádzajú k záveru, že výsledky sú veľmi pestré. Na záver spracovali prehľad uchádzačov na Teologický inštitút v Jasove s údajmi z ich rehoľného života – obliečkou, zloženia večných sľubov a dátumy vysviacky. Najviac vysvedčení vydali školy v Košiciach, v Jágri, v Rožňave a v Levoči. Zaujímavé je, že napr. z Nitrianskej, Oravskej, Trenčianskej stolice neevidujú ani jedno vysvedčenie. Otázkou je, prečo práve z určitých oblastí sa hlásili kandidáti do premonštrátskej rehole a z iných nie. Autorky vychádzajú predovšetkým z archívu rádu premonštrátov Opátstva v Jasove. Fundovaná štúdia je doplnená kvalitnou obrazovou prílohou, tabuľkovým spracovaním a grafmi.

Spolkový život študentov na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici a ich literárna tvorba a voľnočasové aktivity v 19. – 20. storočí sú témou Andriany Matejkovej. Ten sa uskutočňoval v súlade so školskými nariadeniami a pod dohľadom profesorského zboru. V spolkovej činnosti vynikli predovšetkým národné študentské literárne spoločnosti – ako slovenská, tak i maďarské a nemecké. Študenti si na svojich zasadnutiach predkladali a vzájomne hodnotili svoju tvorbu, diskutovali na vopred určené témy.

Marta Dobrotková sa sústredila na národný program Memorandum slovenského národa z roku 1861 ako východisko s Memorandom Slovenskej ligy v Ameriky z roku 1914, resp. jeho druhou verziou zo septembra 1914. Poukázala na vzájomné paralely. Analyzuje jednotlivé body programov, sústreďujúc sa na školskú a kultúrnu samosprávu pre Slovákov. Prichádza k záveru, že: „Napriek názorovej rozdielnosti sa vo všetkých úvahách amerických Slovákov hovorilo, že za akýchkoľvek okolností sa treba usilovať o zabezpečenie samostatného = autonómneho vývinu Slovenska“ (s. 119).

Igor Lichtej sa sústredil vo svojom príspevku na osobu Josefa Peška (+1924) na Podkarpatskej Rusi v 1. polovici 20. rokov 20. storočia. Josef Pešek bol prvým riaditeľom (referentom), ktorý prideliť finančné zdroje na činnosť škôl a opravu školských budov, určoval školský program a zasielal ministrovi návrhy týkajúce sa učiteľov. Veľkú časť iniciatívy venoval reorganizácii škôl, resp. presunu škôl z cirkevnej správy pod štátnu správu. Ďalším problémom bola národnostná (jazyková) otázka. Josef Pešek sa snažil vytvoriť sieť knižníc a vybudovať národné múzeum.

Kamila Fircáková v príspevku „Národná kultúra, literatúra a jazyk v mimoškolskej činnosti na vybraných odborných školách na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1953: obchodné školy v Dobšinej a v Humennom“ predstavila študentské korporácie a mimoškolskú činnosť na vybraných odborných školách. Chronologicky to ohraničila vznikom Československa a školskou reformou v roku 1953. Predstavuje čitateľovi rôzne spolky ako Samovzdelávací krúžok, Štefánikov samovzdelávací krúžok a ich rôzne združenia ako abstinentný krúžok, spevokoly, futbalové krúžky atď. Vychádza z výročných správ inštitúcií, uvedomujúc si ich pramennú ohraničenosť a nevyhnutnosť doplnenia ďalším archívnym bádáním.

Erik Ondria analyzoval pôsobenie a činnosť školského inšpektorátu v obvode Prešov I. v rokoch 1919 – 1940, v čele ktorého stál Pavol Gallo. Nahradil posledného rakúsko-uhorského

školského inšpektora v Šarišskej župe Eleméra Szabóa. Opisuje problémy a úlohy, ktoré pred ním stáli, nielen ohľadom vyučovacieho jazyka ale tiež reorganizácie škôl, získavania kvalifikovaných učiteľov z celého územia Československa, zavádzania nových poriadkov atď. V roku 1919 a v roku 1920 sa inšpektorát rozdelil na tri časti a Pavol Gallo zostal pracovať v obvode Prešov I. až do roku 1929, kedy bol preložený do Lučenca a z Lučenca sem prišiel Ľudovít Hrnčiar. Autor potom prehľadne opisuje dejiny inšpektorátu až do marca 1940, kedy bol zriadený nový školský inšpektorát, ktorý spojil dva prešovské inšpektoráty.

Samotná zostavovateľka Marcela Domenová sa sústredila v najrozsiahlejšom príspevku na pedagóga a autora učebníc Jozefa Koreňa (+1969), ktorého označuje ako osobnosť nadregionálneho charakteru v službách slovenského školstva v 1. polovici 20. storočia. Jozef Koreň po štúdiu teológie sa stal kaplán evanjelickej cirkvi augsburského vyznania a v jej službách sa „dočasne povereným“ vedením riaditeľskej agendy na učiteľskom ústave v Prešove, čo znamenalo jeho definitívnu orientáciu k pedagogike a pedagogickej činnosti. Autorka potom využívajúc jeho spomienky a diela plasticky opisuje jednotlivé etapy jeho života, nevyhýbajúc sa mimoškolským aktivitám. S názorom autorky, že „Neskoršie jeho pôsobenie (od 2. sv. vojny) je pre bádateľov menej prítlačivé“ (s. 186) nemôžeme súhlasiť. Práve jeho účinkovanie po 2. svetovej vojne a nástup socialistického školstva stoja za dôkladnú samostatnú štúdiu. Okrem toho v tomto období sa prejavuje jeho príklon k pozitivizmu, ktorý spracoval v jazykovej problematike, vo vzťahu myslenia a reči v diele *Myslenie a reč* : rozprava historická a teoretická I. – II. Práca zostala žiaľ v rukopise. Súčasťou príspevku je tiež prehľad vybraných učebníc, ktorý je doplnený aj miestami výskytu a signatúrami.

Luciána Hoptová v príspevku „Učitelia – emigranti na východnom Slovensku a ich aktivity na publikačnom poli“ si všíma predovšetkým osoby, ktoré pôsobili v Košiciach a Prešove, ktoré sa stali centrom emigrácie na východnom Slovensku. Približuje tri významné osobnosti - Grigorij Michajlovič Medveckij, Marian Maciejovič a Alexander Andrejevič Ljubimov. Propagovali ruský a ukrajinský jazyk a literatúru, prispievali do domácej tlače, písali učebnice. „Svojou činnosťou a aktivitami v oblasti vzdelávania, kultúry i osvety sa tak trvalo zapísali do histórie východného Slovenska“ (s. 204).

Miroslava Gallová sa sústredila na špecifickú a v súčasnosti aktuálnu otázku vzdelávania dievčat na hospodárskych školách a kurzoch v medzivojnovom období. Charakterizuje jednotlivé typy škôl, obsah výuky a možnosť dovzdelávania v Košiciach. Školy navštevovali dievčatá nielen z Košíc, ale aj zo širokého okolia. Dochádza k záveru, že vzdelávanie dievčat bolo zabezpečené existenciou rozličných typov škôl a kurzov. Všíma si, ako málo dievčat potom pokračovalo v ďalšom štúdiu.

V predposlednom príspevku Mikuláš Mušinka a Mária Nachajová sledovali vývoj školy Gréckokatolíckeho ruského gymnázia k Spojenej škole Tarasa Ševčenko s vyučovacím jazykom ukrajinským v Prešove v rokoch 1936/37 až 2021. Autor a autorka najskôr etapizujú dejiny školy do šiestich základných období: gréckokatolícke ruské gymnázium (1936 – 1944), štátne ruské gymnázium (do roku 1953), jedenásťročnú strednú školu s ukrajinským vyučovacím jazykom (do roku 1960) a strednú všeobecnovzdelávaciu školu s ukrajinským vyučovacím jazykom (do roku 1971); gymnázium s vyučovacím jazykom ukrajinským a základná deväťročná škola (do roku 1989); gymnázium a základná škola Tarasa Ševčenko s ukrajinským vyučovacím jazykom (do roku 2005) a šiesta etapa Spojená škola Tarasa Ševčenko s vyučovacím jazykom ukrajinským. Na ďalších stránkach popisujú detailne jednotlivé etapy, problémy ktoré sa tu vyskytli a významné osobnosti. Príspevok je doplnený bohatou obrazovou prílohou. Vytvorili tak kvalitný fundament pre vznik monografie o dejinách tejto inštitúcie.

Záverečným príspevkom je rozsiahly výskum Márie Ďurkovej a Lucie Heldákovou porovnávajúci vyučovanie slovenčiny v Maďarsku. Dôraz položili práve na otázku jazyka, ktorý má pomáhať zachovávať národnú identitu, vychádzajúc z hypotézy, že slabá znalosť jazyka, nedostatok kvalifikovaných učiteľov a absencia kvalitných učebníc je najväčšou

prekážkou fungovania a zlepšovania školstva. Až na dvanástich grafov rozoberajú situáciu, vychádzajúc z kvalitne spracovaného dotazníka. Dotazník bol poslaný 146 učiteľom, pričom až 139 z nich ho odovzdala, čo je vysoká návratnosť až 95 %. Autorky na základe výskumu konštatujú, že aj napriek mnohým existenčným problém tu učí množstvo entuziastických učiteľov. Upozorňujú však na zlú situáciu slovenského školstva v Maďarsku.

Zborník editorky a hlavnej redaktorky Marcely Domenovej splnil svoj účel. Nezostáva len dúfať, že príspevky, ktoré neboli uverejnené, sa objavia v ďalšom zborníku, resp. že konferencia bude mať pokračovanie.

Libor Bernát

Anotácie

Hradská Mešková, Katarína: Židovská škola. Bratislava: Marenčin PT, 2023, 220 s. ISBN 978-80-569-1174-7.

Publikácia renomovanej historičky sa zaoberá výchovou a vzdelávaním detí židovského pôvodu na našom území od vzniku ich najstarších škôl po vytlačanie študentov izraelitského náboženstva zo štúdií počas vojnového slovenského štátu a priebeh vzdelávania v pracovných táboroch na území Slovenska. Pútavou formou predstavuje túto doteraz nie komplexne spracovanú tému aj pre laického čitateľa.

ms

Pavlov, Jozef: Dejiny školstva v Detve a Zvolene 1918 -- 1945. [Detva]: Nezisková organizácia Maja, 2023, 359 s. ISBN 978-80-972453-3-7.

Výskum dejín regionálneho školstva býva častokrát spájaný so širším výskumom histórie jednotlivých obcí a regiónov. Predkladaná rozsiahla monografia na podklade dizertačnej práce je preto svetlou výnimkou. Texty približujúce oblasť výchovy a vzdelávania, príbehy učiteľov a žiakov sú doplnené archívnymi fotografiami škôl a dokumentov.

ms

Béreš, Dušan – Šniežko, Alžbeta: Obrázky z prvorepublikových Košíc: školstvo 1918-1938. Košice: Východoslovenské múzeum v Košiciach, 2023, 119 s. ISBN 9788089093700.

Štvrtá publikácia zo série Obrázky z prvorepublikových Košíc vydaná Východoslovenským múzeom sa zaoberá dejinami košických vzdelávacích a výchovných ustanovizní od roku 1918. Na základe bohatej a pútavej zbierky fotografií múzea a sprievodných textov sa pred čitateľmi otvára živý obraz škôl ako aj každodenného života v nich.

ms

Búran, Jozef: Knižočka pána správcu. Šala: MONGER POINT, 2022, 51 s. ISBN 9788097166625.

Útly zväzok vydaný miestnym nadšencom histórie a rodákom obce Šoporňa prináša prepis dejín obce, ktorý rukopisne v roku 1964 pripravil miestny učiteľ a obecný kronikár, nazývaný „pán správca“, Alexander Grill (1899 – 1974). Okrem zachytenia dejín miestnej školy je publikácia aj ukážkou všestranného pôsobenia miestnej prvorepublikovej inteligencie – učiteľov.

ms

Pokyny pre autorov

Periodikum Historicko – pedagogické fórum vydáva Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave, dočasne vychádza 1x ročne ako dvojčíslo elektronickou formou. Uverejňuje pôvodné autorské príspevky v kategóriách Dejiny školstva a pedagogiky, Školské múzejníctvo, Kronika a Správy, Recenzie, Anotácie.

Sú vítané odborné príspevky z histórie pedagogického myslenia, dejín jednotlivých škôl a osobností z oblasti školstva a pedagogiky. Pri príprave príspevkov žiadame autorov o dodržiavanie citačnej normy podľa vzoru:

Ružička, Vladislav: *Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu (po 70. roky 18. storočia)*. Bratislava: SPN, 1974, 409 s.

Kol: *Pedagogická encyklopédia Slovenska I (A – O)*. Bratislava: Veda, 1984, 734 s.

Michalička, Vladimír: Medaila Jána Amosa Komenského. In: *Historicko-pedagogické fórum*, roč. 6, 2017, č. 1, s. 28 – 29. ISSN 1338-693X.

Opakované citácie v skrátenom tvare: Ružička, V.: *Školstvo na Slovensku*, c. d. s. 55

Pri odkazoch na internetový zdroj prosíme okrem presného zdroja uviesť aj dátum citácie.

K príspevku je potrebné pripojiť abstrakt v slovenskom a anglickom jazyku na max. 10 riadkov, kľúčové slová, použitú literatúru a stručne súčasné pôsobisko autora s kontaktom. Obrázky a tabuľky je potrebné označiť číslom a stručným popisom. Ak je autor fotografie iný ako autor príspevku, je potrebné uviesť jeho meno alebo internetový zdroj. Redakcia si vyhradzuje právo dlhšie príspevky po porade a autorom rozdeliť do viacerých čísiel časopisu. Prosíme používať písmo Times New Roman, veľkosť 12, jednoduché riadkovanie.

Adresa redakcie

Múzeum školstva a pedagogiky
Charkovská 1, 841 07 Bratislava

Kontakty na redakciu

Mgr. Miroslava Slezáková, PhD., Múzeum školstva a pedagogiky,
miroslava.slezakova@cvtisr.sk, +421 917 693 235.

Dátum uzávierky: 31. máj 2024; **Dátum vydania č. 1 - 2 / 2024:** september 2024

Číslo 1 – 2 /2023 Historicko – pedagogického fórum (periodikum o dejinách školstva a pedagogiky a školskom múzejníctve) zostavila redakčná rada: PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc. (Nová Dubnica), PhDr. Ľubica Kázmerová, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Ing. Blanka Kudláčová, PhD. (Trnava), doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. (Prešov), PhDr. Janka Medved'ová, PhD. (Bratislava), PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (Bratislava)

Redaktorka: Mgr. Miroslava Slezáková, PhD. (Bratislava)

Technická spolupráca: Mgr. Zuzana Kunšteková (Bratislava)

Obálka: Ing. arch. Zuzana Vaněková (Bratislava)

**MÚZEUM ŠKOLSTVA
a PEDAGOGIKY**

ISSN 1338-693X